

О.Глазова

ОРФОГРАФІЯ

ПРАКТИКУМ

ЧАСТИНА ПЕРША

2004

ПЕРЕДМОВА

Мета посібника – систематизувати знання старшокласників з орфографії, закріпити й удосконалити їхні орфографічні вміння та навички.

Орфографія – (від *orthos* - правильний, та *grapho* - пишу) – система правил про способи передачі звукового мовлення в писемній формі. Орфографією називається розділ мовознавства, який цю систему правил вивчає.

Українська орфографія спирається на такі **принципи написання**: фонетичний, морфологічний, історичний (традиційний) та диференціюючий (смысловий).

За **фонетичним принципом** пишуться слова, написання яких точно передають їхню вимову: *голова, схил, чотири, проїзний, козацький, товариство*. Відповідно до фонетичного принципу пишеться більшість українських слів.

За **морфологічним принципом** пишуться слова, написання яких розходиться з їхньою вимовою, тому для правильного написання потрібно знати їхню будову: *беззоряний, законний, піднісся* (збіг приголосних на межі значущих частин слова), *розпитати, безпека, навчаєшся, змагаються* (приголосні на межі значущих частин слова), *боротьба, просьба, донечці, у книжці* (приголосні, що змінюють своє звучання під впливом сусідніх звуків) тощо.

За **історичним (традиційним) принципом** пишуться слова, окремі літери яких уживаються згідно з усталеною традицією, і написання їх не можна пояснити ні вимовою, ні морфологічною будовою слів: *батько, мідь* (м'який знак), *щирий, щока, борщ* (буква *щ* на позначення двох звуків [шч]), *їжак, гаї, виїхати* (буква *ї* на позначення двох звуків [йі]), букви *е, и* в деяких словах: *левада, сметана, кишеня* тощо.

За **диференціюючим (тобто смысловим) принципом** уживається велика чи мала букви: *Гончар (прізвище) – гончар (ремісник), Антонівка (село) – антонівка (яблуко певного сорту)*, написання слів разом чи окремо: *у гору – угору, на зустріч – назустріч, про те – проте*. Йдеться про те, що для правильного написання однозвучних слів необхідно розрізняти їх за значенням.

Одним з найважливіших понять культури мови є поняття **мовної норми**. Це закріплений практикою мовний варіант, рекомендований до вживання як обов'язковий. Саме унормованість відрізняє літературну мову від інших різновидів національної мови: діалектів, просторіччя, які мають обмежену сферу вживання. Саме норма визначає цілісність літературної мови.

Орфографічна норма – це правило, що забезпечує єдність передачі звукового мовлення на письмі. Встановлюються такі норми на основі законів граматики.

Орфографічне правило – чітка стисла рекомендація для певного написання (наприклад, правила вживання великої літери, правила вживання м'якого знака та апострофа, правила написання префіксів або суфіксів, правила написання іншомовних слів тощо).

Подані в посібнику орфографічні правила сформульовані відповідно до Українського правопису. Часом до правил у вигляді приміток подаються уточнення.

Щоб грамотно писати, необхідно виробити вміння визначати в словах орфограми, “бачити” їх у записаному слові й “відчувати” в слові, що сприймається на слух. **Орфограма** - це правильне написання, яке потрібно вибрати із ряду можливих, тому що саме воно відповідає орфографічному правилу. **Буквена орфограма** - це окрема буква, що пишеться відповідно до певного правила. До **небуквених орфограм** належить написання слів окремо, разом чи через дефіс (*по третє вересня, по-третє*), перенесення слова з рядка на рядок (*від-да-ність*), характер скорочення слова (*кг; проф.*). У посібнику подано список основних орфограм, які слід запам'ятати.

Під тим же умовним номером, що в переліку, орфограма зазначається у відповідному параграфі посібника. Слід запам'ятати назву кожної з орфограм, щоб навчитися вільно визначати й називати їх у словах. Часом умовний номер орфограми (або номери орфограм) позначається у фігурних дужках після слова, яке її містить: *м'ята* {11}, *Батьківщина* {1, 16}.

Після орфографічного правила подаються різноманітні вправи. Виконуючи їх, потрібно обов'язково визначати (підкреслювати) в словах орфограми: *осінь, безмежжя*. Більшість вправ призначено для самостійного виконання. До вправ, маркованих позначкою @, у кінці посібника подаються відповіді для самоперевірки. Вправи, виділені аббревіатурою **СТОП** (свідомо тренуй орфографічну пильність), призначені для повторення орфограм та закріплення знань з орфографії. Поряд з цим подаються позначені символом & тексти й речення для підсумкових (контрольних) диктантів: бажано, щоб їх проводив учитель, батьки або ж хтось із однокласників у порядку взаємодопомоги. Крім того, посібник містить вправи для самостійного виконання з посиланнями на матеріал вказаних текстів диктантів. Таким чином, посібник розрахований як на індивідуальну роботу старшокласників та абітурієнтів, так і на групову або колективну роботу школярів на уроках.

Зміст поданого матеріалу виходить за межі вимог чинної програми з української мови.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ОРФОГРАМ	6
УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ	17
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ СЛІВ З РЯДКА В РЯДОК	
ПРАВОПИС СЛІВ З НЕНАГОЛОШЕНИМИ ГОЛОСНИМИ	
НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ ЗВУКИ	19

ПРАВОПИС <i>І</i> ТА <i>И</i> В КОРЕНЯХ УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ	23
ПРАВОПИС <i>О</i> ТА <i>А</i> В КОРЕНЯХ УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ	26
НАПИСАННЯ <i>И – І</i> В ІНШОМОВНИХ СЛОВАХ	28
ПРАВОПИС СЛІВ З ДЗВІНКИМИ Й ГЛУХИМИ ПРИГОЛОСНИМИ	
УПОДІБНЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ	33
СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ	38
УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА	43
УЖИВАННЯ АПОСТРОФА	51
М'ЯКИЙ ЗНАК І АПОСТРОФ В ІНШОМОВНИХ СЛОВАХ	55
СПОЛУЧЕННЯ ЛІТЕР <i>ЙО, ЇО</i>	59
ЧЕРГУВАННЯ ЗВУКІВ	
ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ	62
ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ	68
ПОДВОЄННЯ БУКВ	
ПОДВОЄННЯ БУКВ УНАСЛІДОК ЗБІГУ	85
ПОДОВЖЕННЯ М'ЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ	90
НАПИСАННЯ <i>НН</i> У ПРИКМЕТНИКАХ І ПРИСЛІВНИКАХ	96
ПОДВОЄННЯ БУКВ В ІНШОМОВНИХ СЛОВАХ	103
НАПИСАННЯ ПРЕФІКСІВ	
ПРЕФІКСИ <i>РОЗ-, БЕЗ-</i>	109
НАПИСАННЯ ПРЕФІКСА <i>З-(С-)</i>	112
НАПИСАННЯ ПРЕФІКСІВ <i>ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-</i>	114
НАПИСАННЯ СУФІКСІВ	
НАПИСАННЯ СУФІКСІВ <i>-ИВ, -ЕВ(-ЄВ)</i>	117
НАПИСАННЯ СУФІКСІВ <i>-ИНН(Я), -ІНН(Я)</i>	119
НАПИСАННЯ СУФІКСІВ <i>-ИЧК, -ИЧОК, -ЕЧОК</i>	122
НАПИСАННЯ СУФІКСІВ <i>-ОВ-, -ЕВ- (-ЄВ-)</i>	124
НАПИСАННЯ СУФІКСІВ <i>-ИЗМ, -ИСТ</i>	128
НАПИСАННЯ СУФІКСІВ <i>-ИР, -ІР</i>	132
СКЛАДНІ СЛОВА	
ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ	134
ПРАВОПИС СЛІВ ІЗ ЧАСТИНАМИ <i>ПІВ-, НАПІВ-</i>	144
ПРАВОПИС СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ	146

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ОРФОГРАМ

1. Велика буква і лапки у власних назвах.
2. Перенос слів з рядка в рядок.
3. Букви *е, и*, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів.
4. Букви *и – і* після *ж, ч, ш, щ* та *г, к, х* в коренях слів.
5. Букви *а – о* на позначення ненаголошених голосних в коренях слів.
6. Букви *и – і* в словах іншомовного походження.
7. Букви, що позначають приголосні, які уподібнюються.
8. Буквосполучення *-ться, -шся* у дієсловах.
9. Спрощення в групах приголосних.
10. М'який знак.
11. Апостроф.
12. Буквосполучення *йо, їо*.

13. Букви *о – і, е – і, є – ї* в коренях слів.
14. Букви *е – і* в коренях дієслів.
15. Букви *е – и* в коренях дієслів.
16. Букви *о – а* в коренях дієслів.
17. Букви *е – о* після *ж, ч, ш, щ, дж* та *й*.
18. Буквосполучення *-чн-* у прикметниках із суфіксом *-н-*.
19. Букви *чч, щ* в іменниках з суфіксом *-ин(а)*.
20. Буквосполучення *-цьк-, -зьк-, -ськ-, -цтв-, -зтв-, -ств-*.
21. Подвоєні букви.
22. Буква *з* у кінці префіксів.
23. Букви *з – с* у кінці префікса *з- (с-)*.
24. Букви *е - и* у префіксах.
25. Букви *и – е* в суфіксах *-ив-, -ев*.
26. Буква *и* в суфіксі *-инн(я)*.
27. Букви *и – е* в суфіксах *-ичк-, -ичок, -ечк (-єчк), -енн- (-єнн-)*.
28. Букви *о – е (є)* в суфіксах *-ов-, -ев- (-єв-)*.
29. Букви *о, е, є* в складних словах.
30. Написання разом та через дефіс складних слів.
31. Букви *о, е, є* в закінченнях орудного відмінка однини іменників першої відміни.
32. Букви *а, я, у, ю* в родовому відмінку однини іменників другої відміни.
33. Букви *о, е, є* в закінченнях давального й орудного відмінків іменників другої відміни.
34. Букви *о* в суфіксі *-ович* та *і, ї* в суфіксах *-івн(а), ївн(а)*.
35. Одна і дві букви перед закінченням орудного відмінка однини іменників третьої відміни.
36. Букви *и, і, ї; йо,ьо, о, е, є* в російських прізвищах.
37. М'який знак у числівниках.
38. Написання разом числівників на позначення десятків і сотень у непрямих відмінках.
39. Дефіс у неозначених займенниках.
40. **Ні** в заперечних займенниках.
41. Орфограма: букви *е-и* в особових закінченнях дієслів
42. Частка **би (б)** з дієсловами умовного способу.
43. Букви *у(ю), а(я)* в дієприслівникових суфіксах *-уч- (юч-), -ач-(-яч-)*.
44. Буква **н** у суфіксах дієприкметників.
45. Буква **и** у суфіксах дієприслівників.
46. Орфограма: букви **и, і** в кінці прислівників.
47. **Не** з іменником, прикметником, прислівником.
48. **Не** з дієсловом.

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

Орфограма: велика буква і лапки у власних назвах (1)

З великої букви пишуть власні назви:

імена, імена по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Галина Романівна Коваленко, Леся Українка, Кобзар* (про Т.Г.Шевченка), *Річард Левине Серце, вождь Грозова Хмара*;

Примітка 1. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами людей і предметів, пишуть з малої літери: *рентген* (апарат), *дизель* (двигун), *максим* (кулемет), *галіфе* (штани), *меценат* (покровитель мистецтва), *донкіхот* (благородний фантазер), *донжуан* (спокусник). З малої букви пишуться загальні назви, утворені від власних імен або прізвищ: *сковородіанець, шевченкіана*. Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які, проте, не втратили індивідуального значення, пишуть з великої літери: *В нас є свої Бори, Спінози, Россіні, в усьому культурному світі відомі.* (Б.Дегтярьов.) Якщо прізвища вживаються зневажливо, вони пишуться з малої букви: *Серед наших сучасників чимало кайдашів.*

Примітка 2. Слово *дон* (форма ввічливого звертання) перед особовим ім'ям пишуть з малої букви: *дон Педро, дон Базіліо*. Це слово пишуть з великої букви у власних назвах відомих літературних персонажів: *Дон Жуан, Дон Кіхот: Дон Кіхоте, гідальго мужній, що ж це кінь твій баский поник?* (Б.Олійник).

імена міфологічних істот, персонажів казок, байок та ін.творів, назвиська тварин: *Ти плачеш, Мавко?* (Леся Українка.) *Русявокосі Березині позолотили береги.* (Л.Костенко.) *Сам той Ох на корч заввишки, але в сажень борода.* (Леся Українка.) *Як Рябка годують, так Рярко і бреше* (Нар.творч.);

Примітка. Родові назви міфологічних істот (*муза, ангел, русалка*), а також утворені від індивідуальних назвиськ узагальнені назви груп тварин (*мурко, рудько, лиска*), пишуть з малої літери: *Не прижену я воронька в нічне.* (М.Малахута). *Вали на сірого – сірий повезе.* (Нар.творч.)

астрономічні, географічні назви (крім слів, що означають родові поняття): *сузір'я Чумацький Шлях; Карпатські гори; Голосіївський парк;*

Примітка 1. Географічні назви, уживані в загальному значенні, пишуть з малої букви: *У лондонах і парижках не їдять хліба з рижу.* (Нар.творч.) Географічні назви, вживані в загальному значенні, які все ж не втратили індивідуального значення, пишуть з великої літери: *Тих чужих земель, чужих Америк не ношу в своєму серці я.* (А.Малишко.)

Примітка 2. Залежно від контексту зі стилістичною метою з великої букви можуть пишусатися загальні назви: *Брати мої, за нами Вітчизна і народ.* (П.Перебийніс.) *На фамільному гербі ми карбуєм вічне: Мати!* (Б.Олійник.)

Тлінні скарби землі блякнуть у світі ідеалів Істини, Любові, Добра, Краси.
(Є.Сверстюк.)

1. Прочитати. Обґрунтувати вживання великої літери.

Кий, Щек, Хорив і їх сестриця Либідь пливуть тисячоліттям навздогін. (І.Лобовик.) Молодий козак Київського полку Федір Блискавка повернувся на батьківщину з походу проти пригноблювачів України. (О.Сомів.) Слава гетьманові Хмельницькому, скільки часу не уткло б! (О.Стефанович.) Шевченко й Леся вирости із пісні, до неї спраглий Пушкін припадав. (М.Рильський.) Жінку звати Кометою, так записали дитину батько з матір'ю ще в довоєнні далекі часи. (Є.Гуцало.) Великий воїн знищених племен мав найдивніше із усіх імен. Не Вовчий Плащ, не Бик і не Ведмідь, не Зуб Мустанга, не Перо Орлине, він мав ім'я сумне і старовинне. (Л.Костенко.)

Чумацький Шлях, Стріла, Стожари летять в розгойдані світи. (М.Стельмах.) Степе, степе... Чорний ворон кричить. В небі гуркотить Чумацький Віз (Д.Кремінь.) Учора я Південний бачив Хрест – сузір'я, що його у нас не видно. (М.Рильський.) Зірки складаються в сузір'я Козерога, в сузір'я Водоля чи в сузір'я Риб. (Є.Гуцало.) Може, хто нас із Марса розглядає в бінокль. (Л.Костенко.)

Україна – в Азії Європа. А в Європі Азія – всі ми (Д.Кремінь.) Карпатських гір хай стеляться тумани. (Л.Забашта.) Я бачив Амстердам і Сіракузи, та не шукав я там своєї музи. (Д.Павличко.) Лечу в думках над море Середземне. (Олександр Олесь.) Зелене острів Голосіїв на хисткому обрії Дніпра. (П.Перебийніс.) Тобі, тобі, моя Вітчизно, у серці дзвонять голоси. (М.Рильський.) Дивом дивуєшся: скільки в світі Краси, Мудрості, Світла, а люди продовжують убивати один одного! (М.Дяченко.) Обізвався Яготин: “Ніжин мені побратим!” (Нар.творч.) І огортала ніжна тінь славетне селище Ірпінь. (М.Рильський.) В невеличкому яру перед їх очима розкинулася Колонтаївка. (І.Нечуй-Левицький.) Отже, є і була Зачепилівка! (Б.Олійник.)

2. Переписати, вибираючи з дужок велику чи малу літеру.

О мій народє, (П,п)рометея ти маєш душу молоду. (В.Сосюра.) Коцій (Б,б)езсмертний непременно вмере, і всі безглуздя правда переборє. (Л.Костенко.) Ласкавим літеплом пригорне кого – (Д, д)ніпро, кого – (С,с)ула. (Д.Білоус.) Ми діти (С,с)вітовида, і погляд наш зіркий. (П.Перебийніс.) Прозимом осінь віє, німує земля (С,с)варога. (В.Стус.) Чумацький (Ш,ш)лях зачасно блискоче у зоряній роздмуханій золі. (П.Перебийніс.) Утворення на острові (М,м)ала (Х,х)ортиця (З,з)апорізької (С,с)ічі пов'язують з ім'ям (Д,д)митра (В,в)ишневецького. (З підручн.) Свого великого (Б,б)огдана ми вічні славимо діла. (М.Рильський.) В одсвіті блискавки і бурі єднав повстанців (З,з)алізняк. (М.Стельмах.) Тут залізні

полки (К,к)ривоноса колошматили шляхту лиху. (П.Перебийніс.) Що із (К,к)риму (С,с)ірко іде, за собою орду веде. Аж до (С,с)ічі й (Ч,ч)ортомлику веде здобич він велику. (Л.Забашта.) Ходить по (В,в)країні тінь (К,к)армалюка. (А.Малишко.) А он село, що зветься (Л,л)емеші. (Л.Костенко.) (Ч,ч)ервона (Ш,ш)апочко! Нема вовків у нас, але, напевно, є чимало чародіїв! (М.Рильський.) Баба (Х,х)мара із криниці принесла у відрах дощ. (А.Качан.) Був у нас цуцик (К,к)упон, тепер здоровенний собака, він усе розуміє, тільки не балака. (В.Бровченко.)

3. Прочитати. Пояснити вживання великої та малої букви у виділених словах.

Одиницею вимірювання сили є *ньютон*, названий на честь фізика Ісаака *Ньютона*. (З довідн.) За свідченням Геродота, *Вавилон* був розташований на обох берегах Евфрату. (З енцикл.) Згори униз тріщить-розвалюється паралітичний *вавилон*! (М.Самійленко.) Наче на *рентгені*, стою, відкритий з ніг до голови. (Б.Олійник.) Українець Іван Пулюй винайшов Х-проміння раніше за німецького фізика Вільгельма *Рентгена*. (З календ.) З-за стовбура старої розщепленої верби виходить *Мавка* в ясно-зеленій одежі, з розпущеними чорними, з зеленим полиском, косами. (Леся Українка.) Бігли килимом квітчастим юні *мавки* навпрошки. (П.Перебийніс.)

4. Переписати, обґрунтувати вживання великої літери. Пояснити написання з малої букви виділених слів.

I. Дороги йшли, врізалися з розгону у племена, Помпеї, города... Сивілі і відходили Платони, і формули слідів читав Сковорода. (Б.Олійник.) Істина була віками культивована від митрополита Іларіона – до Сковороди, *кирило-мефодіївців*, Гоголя й Шевченка. (Є.Сверстюк.) Схилию перед вами прапори, до ваших милиць припадаю низько, учителі воєнної пори, в шинелях геніальні Сухомлинські! (Б.Олійник.) Були брати, були звичайні люди без лестощів, без підлості *іуди*. (А.Малишко.) І кинули бранців за мури, за грати кати і *пілати*. (Олександр Олесь.) Ти крізь мордовії й сибіри нестимеш гордо світло віри. (І.Світличний.) Тут восени конячки рвали шлеї, і в школу йшли маленькі Галілеї. (А.Малишко.) Завжди були *тартюфи*, *молчаліни* і просто *митрофанушки*. (Є.Сверстюк.) Ось вони – Кожедуби й Сосюри, Гончарі, Корольови, Тичини. Стануть дужими крила орлині, підуть стежкою слави крутої. (Д.Луценко.) А *плюшкіни* і *хлестакови* сквернили поцейбічний світ. (М.Рильський.) Вставали Коперники і Джорджоне, Шевченко підводив могутнє чоло, і біля вічного їхнього трони лакузи жодного не було. (В.Симоненко.) Між *бенкендорфів* царських і вельмож дзвеніли його ліри мужні струни. (Л.Забашта.) Шевченки, Гоголі, Сократи ще виростуть на цій землі. (Д.Луценко.) Ми над Америками і Європами закутаєм землю колосом. (А.Малишко.)

II. Провінційний режим животіння українства був спрямований на пригашення духу і в часи *микол*, і в часи *брежнєвих*. (Є.Сверстюк.) Де ж ви,

Богдани, і де ви, Максимі й Сірки? (М.Шевченко.) В люту пору, темну, аж глуху є *іуди*, є у кожному гурті, хто за плату, дехто зі страху. (М.Петренко.) Ох, той пожар у других будить силу ту, що *бастилі* тиранів розбива. (Леся Українка.) Всі оті Чортомлики та Капулівки то ж він розкопує, кожну степову могилу Яворницький обстежив, скарби нечувані здобув для свого музею. Не густо зустрінеш у житті таких Яворницьких! (О.Гончар.) Приємно вирватись із пишних ресторанів між прості хатоньки Грицьків, Харків, Степанів. (П.Куліш.) До Дніпра бредуть, як *гуллівери*, з Оболоні зведені доми. (Д.Луценко.) За селами стояв старенький млин, до неба звівши перебиті руки, жило багато в селах Катерин, що знали чорної печалі муки. (І.Калянник.) Легінь буйний і моторний, звів він вродою своєю вже дівчат-красунь немало, нині з вадом тією *донжуаном* його б звали. (Л.Забашта.) Родився Дон Жуан в Севільї осяйній. (П.Куліш.) Мій Дон Кіхоте, лицарю, чого-бо ти бредеш один по цій гіркій стежі? (Л.Костенко.) Кожне нове покоління вибирає духовну спадщину наших *донкіхотів* серед намулу спадщини рабів. (Є.Сверстюк.) Я кажу: не було б *донкіхотів*, вже б давно посивіла земля! (Б.Олійник.)

5. Прочитати. Пояснити вживання великої й малої літери у виділених словах.

Мої поля, мої луки ви й луки! Моя ви *батьківщино* й материзно! (П.Куліш.) Люблю я світ несходжений за те, що маю в цьому світі *Батьківщину*. (П.Перебийніс.) Я бачу дім, зелені ставні, я чую гавкання *Сірка*. (В.Сосюра.) Приємно чуть свого гавкучого *бровка*, як станем близитись до рідного кутка. (П.Куліш.)

& 6. Записати під диктовку. Виділити в словах орфограму “велика буква у власних назвах”. Написане звірити з надрукованим.

І сяє гордим цвітом, як барвінки, безсмертна слава Лесі Українки. (Д.Луценко.) Вічно будь славен, наш Каменяр! (Л.Забашта.) І знов у тебе в серці розцвітуть Шевченка думи і пісні Тичини. (М.Рильський.) Як сучасний підсумок шевченкознавства у Нью-Йорку з’явилась книжка “Світи Тараса Шевченка”. (Є.Сверстюк.) Це було на острові Цейлоні, де цвітуть веселкою гаї. (В.Сосюра.) Уже гарячий серпень над землею налив медами київські сади. (Д.Луценко.) Удосвіта хвилі дніпровські барвінком цвітуть. (Є.Гуцало.) З Неволею за брата жив Обман. (П.Куліш.) Султан і Гандзя птицями летять, хмарки переганяють сріблоткані. Кого ж везуть у легкім шарабані? (М.Рильський.) З череди вже незабаром наша Сива прийде. (П.Куліш.) Там в стіні діра пробита, нею часто Лис Микита ніччю в курятник гостив. (І.Франко.)

Воно, звичайно, гостеві негоже в Парижі думать про свої міста, про Лохвицю, про Миргород, про Сквиру, про Голосіївський веселий гай... (М.Рильський.) Слово Гончара золотокриле надихатиме на творчість нас. (П.Ротач.) І будуть за вікном шуміть, хитатись клени. Ви гратимете знов і

Гріга, і Шопена. (В.Сосюра.) Все більше поціновує душа переклади безсмертні Лукаша. (Ю.Каплан.) Між Дніпром і Доном Перун переморгнувся з Посейдоном. (Л.Костенко.) Назвали гору Золотою, а хто й коли, не знаю... (П.Перебийніс.) Недаремно Чорною та башта зоветься: чорно, темно, сумно, гірко там живеться. (П.Куліш.) Змовк Рекс: нема на кого гавкати. (М.Самійленко.) Ой коню мій Бусурмене! Нудьга тобі жити в мене. (П.Куліш.) Перед ворітьми, шелестячи гривною, стояв Орлик. (М.Стельмах.)

З великої букви пишуть власні назви:

назви держав, автономних адміністративно-територіальних одиниць: *Республіка Білорусь, Князівство Монако, Сполучені Штати Америки, Чехословацька Федеративна Республіка;*

перше слово в назвах округів, країв, областей, у назвах районів, міськрад, сільрад, радгоспів тощо: *Харківська область, Краснодарський край, Уманська міськрада;*

усі слова в назвах найвищих вітчизняних і міжнародних організацій та деяких найвищих посад: *Організація Об'єднаних Націй, Верховна Рада, Президент України;*

перше слово в назвах державних, партійних, громадських, культурних та інших установ, організацій: *Збройні сили України, Національна рада Демократичної партії України, Державний музей українського образотворчого мистецтва, Національний інститут стратегічних досліджень, Київський будинок мод.*

Примітка. Якщо до складу найменування установи входить словосполучення, яка може виступати як самостійна назва установи без початкових слів (*Драматичний театр від Національний академічний драматичний театр імені І.Франка*), вона пишеться з великої букви: *Третяковська галерея* (від *Державна Третяковська галерея*).

назви пам'яток архітектури, замків, храмів тощо: *Золоті ворота, Печерська лавра, Софійський собор;*

назви вулиць (площ, бульварів, проспектів, провулків), шляхів, каналів, течій, парків, але їхні родові назви пишуться з малої букви: *вулиця Богдана Хмельницького, Музейний провулок, Андріївський узвіз, Північний морський шлях, течія Гольфстрім.*

Примітка. Якщо в назвах населених пунктів, вулиць, проспектів тощо слова *шлях, яр, міст, вал, брід, ворота* тощо як родові позначення вже не сприймаються, вони пишуться з великої букви: *Козиний Брід, Сухий Яр* (села), *Бабин Яр, Козинські Горби* (урочища).

назви історичних подій, епох, революцій, війн, релігійних та світських свят, знаменних дат: *епоха Відродження, Хмельниччина, Різдво, Спас, Новий рік, День Перемоги.*

@ 7. Переписати, вибираючи з дужок велику чи малу літеру.

I. 1. 29 квітня 1918 року (У,у)країнська (Ц,ц)ентральна (Р,р)ада ухвалила (К,к)онституцію (У,у)країнської (Н,н)ародної (Р,р)еспубліки. Складалася вона з 83 статей. Це була перша (К,к)онституція суверенної Української держави. (І.Гошуляк.) 2. Міністерством (Ю,ю)стиції України зареєстрована громадська організація – (У,у)країнське козацтво, яке ставить за мету здійснення духовного, фізичного та військово-спортивного вишколу патріотичної української молоді. (З журн.) 3. Вечір пам'яті (Г,г)ероя України В'ячеслава Чорновола відбувся у залі (Н,н)аціональної (М,м)узичної (А,а)кадемії ім. П.Чайковського. (З газ.) 4. 2001 р. (В,в)ерховна (Р,р)ада ухвалила (К,к)римінальний (К,к)одекс України. (З газ.) 5. Український (В,в)исокий (П,п)едагогічний інститут імені М.Даргоманова засновано в Празі вісімдесят років тому. (З календ.) 6. Художниця Катерина Білокур народилася в селі Богданівка (П,п)ирятинського повіту (П,п)олтавської губернії (тепер це (Я,я)готинський район (К,к)іївської області). (З газ.) 7. Рішенням (Н,н)овосанджарівської районної ради (П,п)олтавської області ім'я поета Бориса Олійника присвоєно (З,з)ачепилівській школі, в якій свого часу навчався видатний митець. Борис Ілліч удостоєний також звання (П,п)очесного громадянина Новосанжарівщини. Поет нагороджений (О,о)рденем Миколи Чудотворця “За примноження добра на землі”. (З журн.) І в (Г,г)енерального (К,к)онструктора чоло від чорних дум поблідло і отерпло. (Б.Олійник.)

II. 1945 року з метою поширення поваги до прав людини було створено (О,о)рганізацію (О,о)б'єднаних (Н,н)ацій. Комісія з (П,п)рав людини на чолі з Елеонорою Рузвельт розробила комплекс основних положень щодо прав кожної людини в будь-якому куточку світу. 1948 року державами, що стали учасницями ООН, була прийнята (У,у)ніверсальна (Д,д)екларація (П,п)рав (Л,л)юдини. Її творці прагнули надати правам людини сили міжнародного закону. 1966 року члени ООН підписали (М,м)іжнародний (П,п)ротокол економічних, соціальних та культурних прав та (М,м)іжнародний (П,п)ротокол громадянських та політичних прав.

З журналу.

@ 8. Переписати, відкриваючи дужки.

День (Н,н)езалежності України, Акт (П,п)роголошення (Н,н)езалежності України, (З,з)апорізька (С,с)іч, (В,в)ерховна (Р,р)ада України, (З,з)бройні (С,с)или України, (Г,г)оловнокомандувач (В,в)ійськовими (С,с)илами

України, (М,м)айдан (Н,н)езалежності, (К,к)онституційний (С,с)уд України, (К,к)абінет (М,м)іністрів України, (Н,н)аціональна (Г,г)гвардія, (М,м)іністерство (О,о)світи та (Н,н)ауки України, (В,в)иконавчий (К,к)омітет (Д,д)онецької (О,о)бласної (Р,р)ади (Н,н)ародних (Д,д)епутатів, (В,в)есвітня (Р,р)ада (М,м)иру, (О,о)світня (Ф,ф)ундація Петра Яцика (Торонто), (Л,л)іга (У,у)країнських (М,м)еценатів, (Д,д)ень (У,у)чителя, (Д,д)ев'яте (Т,т)равня (9 Травня), (З,з)олоті (В,в)орота, (Н,н)аціональна (О,о)пера імені Т.Г.Шевченка, (О,о)ксфордський університет, (О,о)рден (П,п)ошани, (О,о)рден Ярослава Мудрого, (О,о)рден “(З,з)а заслуги”, (Г,г)ерой України, (Н,н)обелівська (П,п)ремія, (О,о)рганізація (О,о)б'єднаних (Н,н)ацій, (В,в)олинська область, (І,і)ванківський район, (С,с)офійський (С,с)обор, (С,с)трийський (П,п)арк, річка (Ж,ж)овті (В,в)оди, (С,с)пасівка, (Т,т)еплого Олекси.

9. Прочитати. Прокоментувати написання власних назв.

Писанка є уособленням свята Воскресіння Господнього. (І.Ільченко.) Різдво Христове – свято в домі, зібрались друзі і знайомі. (Н.Куфко.) На Святвечір, на Меланки щедруванки чути зранку. (В.Гринько.) На Різдво морозу білі стріли знову снігурами налетіли. (Є.Гуцало.) Наш Київ Золоті розкрилоє ворота. (М.Рильський.) Є в Києві Шевченківський провулок. (Д.Луценко.) У вбожестві Козиноного Болота і на узбіччях щедрого Дніпра зростала гордість мужа-патріота у чарах пензля, олівця й пера. (М.Рильський.) Ніби в київських печерах, темнувало в хаті. (П.Куліш.) А над Андріївським узвозом бринить у золоті блакить. (А.Камінчук.) Хоч би звістку з дніпрового краю од моєї простої рідні! (А.Малишко.) Тихо ступаючи, я подався в фойє Будинку культури. (Є.Гуцало.) На київських горах розсілася тьма. (І.Франко.) Увечері, де канівські гаї, співали голосисті солов'ї. (А.Малишко.) Ой у тебе по садочку метелики грають, а із Лугу Великого орли вилітають. (П.Куліш.) Чи степовий вітер приносить мелодії наших дідів від Високої могили, щоб од них молоділи та не втрачали надії й сили? (В.Бровченко.) Край Бабиного Яру в небеса звелася телевежа. (Д.Павличко.) На урочищі Стріляні Мури простяглась перед ним найкраща його нива. (П.Куліш.) Малі Дубові Гряди розсілися на горбах, поміж яких снувалася річечка. (Є.Гуцало.) В Вовчім Яру по гущавинах що так листям шелестить? (І.Франко.) І нам про вовчі нори таємне щось шепоче Вовчий яр. (П.Перебийніс.) Аж на третій яр чути ваш базар! (Нар.творч.) Хто ж то йде по дорозі у Чорний Яр, дарма що усяк боявся туди й ногою ступить? (Х.Купрієнко.) А треба притьмом Лиску та чи Маньку сьогодні гнать аж на Попів ланок. (М.Рильський.) Схопився Незівай і на коня загавкав. (П.Тичина.)

& 10. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “велика буква у власних назвах”.

В епоху Відродження ідеальними вважалися освічені люди, що розумілися на літературі, живопису, науці, музиці та філософії. (З підруч.) XVI сторіччя, вершина Ренесансу, коли весь тодішній світ осяявся від геніальних полотен, хіба ж давно це було? (О.Гончар.) У період Реформації виникла нова течія в християнстві. Це був протестантизм із безліччю церков і сект. (З підруч.) Яскравими представниками епохи Просвітництва були філософи Кант і Вольтер. (З підр.) Тільки-но наближається Новий рік, у мене аж серце заходиться, так люблю я це свято. (М.Пономаренко.) На Водохрещ величальну хор співа Христові. (В.Гринько.) Вранці-рано в Пилипівку, якраз у неділю, побігла я за водою. (Т.Шевченко.) А папороть, як той Алі-баба скарбів не відкриває й на Купайла. (В.Сторожук.)

11. Прочитати. Прокоментувати написання назв свят.

Як прийде Спас, комарам урветься бас, як прийде Пречиста, забере його нечиста. Прийшла Покрова – сиди, чумак, дома. У Петрівку день – рік, у Пилипівку день – до обіду. В Петрівку мухи роблять на панів, а в Спасівку – на себе. Хто не посіяв до Богослова, не варт доброго слова.

Народна творчість.

З великої букви пишуть перше слово в назвах художніх і музичних творів, наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток, видавництв, заводів, пароплавів, колгоспів тощо (назва береться в лапки): *поема “Катерина”, опера “Тарас Бульба”, кінофільм “Камінний хрест”, газета “Українське слово”, журнал “Вітчизна”, видавництво “Ранок”, писемна історична пам'ятка “Слово о полку Ігоревім”, літак “Антей”.*

Примітка. З великої букви, але без лапок пишуть назви культових книг: *Біблія, Євангеліє, Псалтир*, а також назви релігійних понять: *Бог, Син Божий, Святий Дух* (але *бог Перун*), *Богоматір, Апостол*.

@ 12. Переписати, ставлячи, де потрібно, лапки.

I. Поема Сон, альбом Мальовнича Україна, роман Чорна рада, опера Майська ніч, пісня Засвистали козаченьки, журнал Тризуб, газета Освіта України, літературно-мистецька премія ім. Дмитра Луценка Осіннє золото, звання Заслужений журналіст України, фабрика Любава, цукерки Червоний мак, печиво Білосніжка, ресторан Либідь, пансіонат Едельвейс, трактор Білорусь.

II. Видавництво Смолоскип, хорові капели Думка і Трембіта, команда Динамо, банк Аркада, дискусійний клуб Діалог, круїзна компанія Червона рута, готель Черемош, виробниче об'єднання Південний машинобудівний

завод, ракети-носії Циклон та Зеніт, завод авіаційного моторобудування Мотор-Січ, фірма Союз-Віктан.

ІІІ. Письменник, історик, культурний діяч Микола Аркас, маючи одну з найбільших на ті часи бібліотек українознавства, написав популярну Історію України, поему Гетьман Пилип Орлик. М.Аркас – автор опери Катерина на слова Т.Шевченка. Він – один з засновників товариства Просвіта в Миколаєві.

За М.Литвином.

& 13. Записати під диктовку. Написане звірити з надрукованим.

І. Єдиний Боже! Все обсіли хамаи. Веди мене шляхетними шляхами. (Л.Костенко.) Де, мій Боже, нам ліки знайти від хвороб, що згинають хребти? (А.Матвійчук.) За соборну вільну Україну аз молюся, Боже мій, до Тебе. (Д.Білоус.) І я лечу міфічним богом, але ніяк не долечу. (А.Камінчук.) Нехай Мати Божа дає вам і долю добру, і здоров'я! (Марко Вовчок.) Нині Біблія українською мовою стала загальноприступною, але хто прочитав цю книгу? (Є.Сверстюк.) Знову біблія літа розкрила сторінки заколисаних піль. (Є.Маланюк.) Що на Синай-горі Мойсею возвістилось, те поновив безсмертний Син Марії. (П.Куліш.) Ранок-янгол на Різдво у хаті... Мов Христос, народжується день, й сонце сходить, наче Богоматір сходить з Божим Сином до людей. (Є.Гуцало.) Шляхами Біблії душа моя пройшла крізь повсякденні радості і чвари. (Г.Фалькович.) Як Бога з небес чекала я Великоднього тижня. (О.Сомів.) На калині соловей цілу ніч молився Богу. (Є.Гуцало.) Давньогрецькі богині поезії, мистецтва і наук Музи – дочки Зевса та богині пам'яті Мнемозіни. (Зі словн.)

ІІ. Дорога до Бога – ламка і витка. (В.Стус.) Як дасть Бог ладу, то нап'ється коваль меду. Шити чи білити, а завтра – Великдень. (Нар.творч.) Похід розтягся на дванадцять верст. І Божа Мати плакала сльозами: “Та допоможіть нести ж Йому той хрест! (Л.Костенко.) І вітер, немов малолітній Спаситель, біжить по воді. (Є.Гуцало.) Нам сто тринадцять раз повеліває Святий Коран на вбогих і нещасних дивитись так, як з неба позирає Аллах на нас, козявок бідолашних, і милосердя елей в серця вливає. (П.Куліш.) Добру кожен з нас щиросердо служитиме у будні, на Спаса, а чи об Різдві, як Бог милосердний у кожного житиме у серці, в душі, у самому єстві. (Д.Білоус.)

14. Прочитати. Подані слова й словосполучення ввести до самостійно складених речень. Речення записати, обґрунтувати вживання великої літери.

Син Божий, Святий Дух, Мати Божа, Боже Немовля, Біблія, Євангелія (Євангеліє), Апостоли Петро й Павло, Великий піст.

@ 15. Переписати, вибираючи з дужок велику чи малу букву. Де потрібно, поставити лапки.

I. Пригадуєте, як у (С,с)лові о полку Ігоревім журилася уся природа, коли було полонено князя кийівського? (Є.Гуцало.) Над книжкою тією (Е,е)неїди нащадок схилить радісне чоло. (В.Сосюра.) На тему романсу (Ї,ї)хав козак за Дунай у багатьох країнах створювались варіації та обробки. (З журн.) І я вже на знаю, як сталось, що всі заспівали ту думу народу, Тарасів дзвінкий (З,з)аповіт. (Л.Забашта.) Начиталися ми (Г,г)айдамаків, нажурилися од (Г,г)алайди. (А.Малишко.) Як судилося нам, так і треба – упізнай у собі (Г,г)алайду. (В.Стус.) Рясноцвіття яскравих барв, і тривожні гнучкі тополі, і Тараса святий (К,к)обзар стали скарбом моєї долі. (Д.Луценко.) Він не боявся ні заграв, ні грому, коли студентству в Києві палкому читав полуменистий свій (К,к)авказ. (М.Рильський.) Заспівали пісню (П,п)оза лугом, молодості не буває вдруге. (М.Самійленко.) На Волині з (Л,л)ісової (П,п)існі між людьми живе ясний мотив. (А.Малишко.) У класі школярам учителька чита поезію Тичини (Н,н)а майдані. (Д.Луценко.) У кутку двоє дітей граються, декламуючи байку Глібова (В,в)овк та (Я,я)гня. (М.Коцюбинський.) Журнал (С,с)оняшник займається гуманізацією дитини в суворих умовах сьогодення. (З газ.) З'явилися на алеї троє у синіх спецівках, зупинилися біля сатиричної газети (Г,г)аряча прокатка. (О.Гончар.)

II. Свого часу, коли за океан із паризького Лувру посилали знамениту картину (М,м)она (Л,л)іза (Д,д)жоконда знаменитого живописця (Л,л)еонардо да (В,в)інчі, то цю картину не тільки застрахували, а й обладнали для неї спеціальний сейф. (Є.Гуцало.) Своім романом (С,с)обор Олесь Гончар увійшов у саму гущу пекучих питань сучасності. (Є.Сверстюк.) І дівчина з черкаського села торкає клавіші рояля, до яких колись Чайковського доторкувались пальці. Ось (П,п)ори року генія звучать із-під її тонких музичних рук. (Л.Забашта.) І він впізнав: то (М,м)ісячна (С,с)оната Бетховена. (В.Грінчак.) В салоні пансіонату зловили (А,а)пассіонату (Л.Костенко.) Як чудово недавно грав оркестр (Т,т)равіату й (Н,н)орму! (І.Нечуй-Левицький.) Та вперше звуки (Д,д)он (Ж,ж)уана у цих склепіннях розлились. (М.Рильський.) На людній широкій площі, в асфальтовому тумані, хлопчина співав (З,з)емлянку і пригравав на баяні. (А.Малишко.) І пісенька (В,в)ернись в Соренто ніяк не пасувала до моменту. (В.Сичевський.) Із неграми співали ви (К,к)атюшу, оту, що Ісаковський написав. (М.Рильський.) Тут звук стає стрясанням вод і суші, двигтінням надр і поштовхом глибин, розкотистий, широкий грім (К,к)атюші. (М.Бажан.) Дорога аж свистить від потужних (І,і)карусів, в автобусах чути музику й співи. (О.Гончар.) І там же, де (Л,л)аду (Ж,ж)гуль доганя, де степ мій, де ліс і долина? (Д.Кремінь.) Серед темної ночі біля Рильського хати (Р,р)ушничка нам на трубах почали вигравати. (А.Малишко.) Першим осередком національної авторської пісні став львівський естрадний театр (Н,н)е журись!, створений у 1987 р.(З газ.)

III. Автор музики національного гімну (Щ,щ)е не вмерла Украна - один з найперший українських професіональних композиторів Галичини М.Вербицький. (З журн.) Помолюся. Забув Отченаша, підкажи мені, Боже, слова! (М.Петренко.) На столі Кобзар в простій оправі, і портрет поета на стіні. (О.Ющенко.) Мовознавець Юрій Шевельов був дійсним членом (Н,н)аукового (Т,т)овариства ім. Т.Шевченка, президентом (У,у)країнської (В,в)ільної (А,а)кадемії (Н,н)аук, членом редакційної колегії (Е,е)нциклопедії (У,у)країнознавства, почесним доктором (Н,н)аціонального (У,у)ніверситету (К,к)ієво-(М,м)огиллянська (А,а)кадемія. (З журн.) Український професійний театр було започатковано постановкою у 1819 році п'єс Наталка (П,п)олтавка та (М,м)оскаль-чарівник Івана Котляревського в очолюваному ним (П,п)олтавському (В,в)ільному (Т,т)еатрі. (З календ.) А ми на лад новий співали (Б,б)айду і (Я,я)блучко котили під гармонь. (А.Малишко.) Джерела національної поп-музики – у “пісенному ренесансі”, розпочатому (П,п)існею про рушник Платона Майбороди (1958) і продовженому (Ч,ч)ервоною рутою Володимира Івасюка (1969). (З газ.) Почесне місце в репертуарі балетних колективів України назмінно посідають вистави (Л,л)ісова (П,п)існя Михайла Скорульського за драмою Лесі Українки і (Т,т)іні забутих предків Віталія Кирейка за повістю Михайла Коцюбинського. (З журн.)

IV. Незабаром відбулось екстрене засідання правління колгоспу (Б,б)арвінок. Це був комбайн (Н,н)ива, який із недавніх пір тріумфально збирав урожай по радгоспах і колгоспах. Оранжеві (Ж,ж)игулі появились на дорозі, наближаючись прудким веселим сонечком.

З творів Є.Гуцала.

16. Слова з орфограмою “велика буква і лапки у власних назвах” виписати з текстів диктантів 3, 5, 16, 19, 27, 31, 38..

З великої букви пишуться приметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів *-ів (-ова, -ове, еве), -їв (-єва, -єве), -ин (-ина, -ине), -їн (-їна, -їне)*, якщо вони означають належність чогось певній особі: *Сергіїв олівець, Софіїн вінок, Шевченкова могила, Грінченків словник, Сосюрина поема.*

Примітка. З малої букви пишуться прикметники, утворені від власних особових імен:

за допомогою суфіксів *-івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-)*: *шевченківський стиль, франківські сонети, бальзаківський вік;*

якщо вони входять до складу фразеологізмів або наукових термінів: *езопова мова, ариаднина нитка, прокрустове ложе, піфагорова теорема, архімедова спіраль, гайморова порожнина.*

17. Пояснити значення кожного з поданих фразеологізмів. Увести їх до самостійно складених речень. Речення записати, пояснити написання присвійних прикметників.

I. Ноїв ковчег, авгієві стайні, геркулесові стовпи, ахіллесова п'ята, танталові муки, діогенів ліхтар, дамоклів меч.

II. Розводити химині кури, як сидорову козу, адамові сльози (про горілчані напої).

@ 18. Переписати, вибираючи з дужок велику або малу літеру. Вказати фразеологізми, значення кожного пояснити, скориставшись за потреби словником.

I. І знов мені наснилися карі очі (О,о)ксанині. (П.Воронько.) Я про (Т,т)анталові чув муки, немає мук над них, мабуть. (П.Куліш.) А я сама на сій чужій чужині, неначе тінь забутої людини, що по (Г,г)адесових полях блукає... (Леся Українка.) Коли з'являвся (А,а)ндерсенівський хлопчик і вигукував: "Король голий!" – його ніхто не слухав і не схвалював. (Є.Сверстюк.) Як бракує сучасній поезії широкого (Ш,ш)евченківського подиху! Мало який сучасний вірш долітає до середини (Г,г)оголівського рядка. (М.Дяченко.) Вся бригада знає (О,о)рищину (А,а)хіллесову п'яту. (О.Гончар.) Якщо мене ви зігнете в дугу, то ця дуга, напевне, буде (В,в)ольтова. (Л.Костенко.) Для підйому води з одного рівня на другий застосовували пристрій під назвою (А,а)рхімедів гвинт. (З посіб.)

II. Альбом згадай (Ш,ш)евченків: там дерева оці ж ростуть чи старші їх брати. Їх зберегла правиця (К,к)обзарєва, щоб вічно їм пишались і рости. (М.Рильський.) Респектабельні пілігрими в комфортабельних "Волгах" "ходять" по (Ш,ш)евченківських місцях. (Л.Костенко.) Ревниво стежу за присудженням (Ш,ш)евченківських премій. Це – свята нагорода! (Н.Вірченко.) Згадайте в поспіху вагона, в невідворотності зникань, як (Р,р)афаєлівська Мадонна у вічі дивиться вікам! (Л.Костенко.) Ідеальні, сильні духом натури мають на увазі, коли говорять про (Т,т)ургенєвських жінок. (Є.Сверстюк.) Пощо твої труди, усі тяжкі маруди, коли в усі сліди ступає тінь (І,і)уди? (В.Стус.) І все одно (І,і)удиному корінню недовго звиватися. (М.Стельмах.) І лиш одна душа за всіх крутила надії (Д,д)онкіхотівський вітряк. (Я.Лєсєв.) А на галяві (М,м)авка чекає Лукаша, і пропливає хмарка, як (Л,л)єсина душа. (М.Луків.) Найбільше сухожилля, що знаходиться трохи вище п'яти, називається (А,а)хіллесовим. (З підруч.)

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ СЛІВ З РЯДКА В РЯДОК

Орфограма: перенос слів з рядка в рядок (2)

З одного рядка на другий слова переносяться за складами: до-ля, ву-ли-ця, шко-ляр-ський.

Слід дотримувати таких правил:

1. Одна буква не переноситься і не залишається в попередньому рядку: *яб-лу-ня* (не *я-блу-ня*), *ар-мія* (не *ар-мі-я*).
2. Не можна розривати буквосполучень *дж*, *дз*, які позначають на письмі один звук: *хо-джу*, *си-джу*; якщо *дж*, *дз* не становлять одного звуку, їх слід розривати: *під-зем-ний*, *над-зви-чай-ний*.
3. Апостроф і м'який знак при переносі не відокремлюються від попередньої букви: *від'-їха-ти*, *п'ять-ма*, *паль-ці*.
4. Не розриваються абрєвіатури: *УАПЦ*, *МАГАТЕ*.
5. При перенесенні прізвищ не можна залишати на попередньому рядку ініціали або інші умовні скорочення: *І.Я.Франко* (не *І.Я. // Франко*), *проф.Нечуйвітер* (не *проф.//Нечуйвітер*).
6. При переносі складних слів не залишають на попередньому рядку початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *семи-струнний* (не *семис-струнний*), *восьми-гранний* (не *восьмиг-ранний*).
7. Слова довільно переносяться за складами: *Дні-про* і *Дніп-ро*; це правило поширюється і на суфікси: *товари-ство*, *товарис-тво*, *товарист-во*.

@ 19. Подані слова поділити рисками на частини для переносу.

Зразок. Яго/да.

Ялина, надія, раджу, подзвін, підземелля, почуття, єднання, натхнення, український, серйозність, одинадцять, п'ятизначний, розм'якшувати, гудзик, середньовіччя, Наддніпров'я, Примор'я, десятирічний, дитинство, святість.

20. Переписати, виділені слова поділивши рисками для переносу. Підкреслити слова, які переносу з рядка в рядок не підлягають.

Свобода *існує* зовнішня і *внутрішня*. Зовнішня свобода – це свобода від чужої волі, залежності, заборон, наказів, обмежень. Це протистояння грубому втручанню, будь-яким насильницьким діям.

Але зовнішня свобода *дається* людині тільки заради свободи внутрішньої. Така свобода звернена до себе. Її головна духовна риса – *самовимогливість*.

Свобода обтяжлива, бо передбачає самостійність рішень і дій. Несвобода має ту перевагу, що не треба думати. За тебе думають *інші*.

Без свободи індивідуальної не може бути свободи колективної. *Відпущений* на свободу раб *незрідка* залишається рабом. Він не готовий до свободи розумово, морально й *психологічно*.

З журналу.

СТОП! У кожному з поданих слів позначити орфограму. Погрупувати слова з буквеними і небуквеними орфограмами (див.передмову).

Зразок. Буквені: Марія, земля. Небуквені: ко/са, з усіма, по/нашому.

Шко/ляр, зерно, Дніпро, на завтра, веселка, по-модному, діт/во/ра, день, Говерла, рівнозначний, по/ша/на.

ПРАВОПИС СЛІВ З НЕНАГОЛОШЕНИМИ ГОЛОСНИМИ

НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ ЗВУКИ

Орфограма: букви **е, и**, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів (3)

21. Прочитати, дотримуючи орфоепічних норм. Підкреслити слова з ненаголошеними голосними [е], [и], [о]. Як вимовляються голосні [е], [и], [о] в ненаголошених складах? Виділені слова записати фонетичною транскрипцією.

Зразок: човен [ч о в е^н н]

Погойдує *вітер* калину, гортає листок за листочком. (П.Перебийніс.)
Хлібів золоті перегони пливуть аж за обрій життя. (В.Василяшко.) Вітер казку у житах *читає*. (Г.Коваль.) Райдуги *бринять* під небесами. (М.Гурець.)
І знову *вересень* в тихому березі багрянний свій човен ладнає в дорогу. (Г.Коваль.)

Ненаголошені голосні [е], [и], [о] у вимові наближаються до інших голосних: *земля* [з е^н м л' а], *життя* [ж и^е т': а], *учень* [у ч е^н н'], *розумник* [р о^у з у м н и к], *зозуля* [з о^у з у л' а].

Щоб не допустити в таких словах помилок, слід пам'ятати:

з метою з'ясування, яку букву треба писати в ненаголошеному складі з [е] або [и], слід поставити слово в такій формі, щоб сумнівний голосний стояв під наголосом (*з?ма* – *зими*, *м?не* – *до мене*) або ж дібрати спільнокореневе слово, у якому сумнівний голосний є наголошеним (*н?бесний* – *небо*, *т?хенько* – *тиша*);

ненаголошений [о] вимовляється як [у] в коренях українських слів перед складом з наголошеними [у] або [і] (*кожух* [к о^у ж у х], *ходім* [х о^у д і м]), з'ясувати, яку букву слід писати, потрібно добром перевірного слова: *голубка*, бо *голуб*;

якщо при зміні форми слова сумнівний голосний випав, слід писати букву

е: *учень*, бо *учня*, *справедливий*, бо *правда*;

у сполученнях *-ере-*, *-еле-* завжди пишуть букву *е*: *очерет*, *шелест*;

у сполученнях *-оро-*, *-оло-* завжди пишуть букву *о*: *боротьба*, *волос*;

у сполученнях *-ри-*, *-ли-* у відкритих складах між приголосними завжди пишуть букву *и* (*криниця*, *глитати*), інколи ненаголошений [и] в таких сполученнях можна перевірити наголосом: *гриміти*, бо *гримнути*; *блищати*, бо *блиск*;

у суфіксах *-ен-*, *-ен(я)*, *-енн(я)*, *-енк-*, *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ечк-*, *-тель*, *-ер(о)* завжди пишуть букву *е*: *запрошений*, *кошеня*, *перенесення*, *Кравченко*, *маленький*, *дрібнесенький*, *качечка*, *учитель*, *п'ятеро*;

якщо написання букв *е*, *и*, *о* не можна перевірити наголосом (*левада*, *пшениця*, *козак*, *зозулинець*, *кропива*), слід звернутися до орфографічного словника.

22. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені букви. В дужках записати перевірні слова.

Зразок. Шумить і вирує (вир) вечірне (вечір) місто. (В.Сосюра.)

I. I небо т..плотою (?) гл..биніє (?), і радість нал..вається (?) в серця. (В.Симоненко.) Т..чуть (?), як мед, осінні в..чори (?), ч..рвоним (?) глодом заглядають в хату. (А.Малишко.) Гр..бник (?) граблями гріб гр..би (?) і примовляв: "Гр..би, гр..би.." (А.Качан.)

II. Набл..жається (?) ніч, вона гл..бока (?) і зоряна. (В.Сосюра.) Мов нам..стинкою (?) бл..скучою (?), м..гнула (?) вологим оком білочка руда. (В.Грінчак.) Ч..рвона (?) ружа з чорними л..сточками (?) тремтить на полотні, немов ж..ва.(?) (Н.Волотовська.)

@ **23.** Прочитати, дотримуючи норм орфоєпії. Звернути увагу: до звука [а] ненаголошений [о] ніколи не наближається. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією.

Перемога, смородина, зелений, *козелець*, *бриніти*, глитати, крилатий, тривога, *голубити*, розчулений, перепустка, обережний, пелена, полотно, волосся, стриміти, молодий, довготелесий,

24. Прочитати, дотримуючи норм української орфоєпії. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією. Пояснити вимову й написання цих слів.

I. У легендах стародавніх *справедливості* немає. (Леся Українка.) *Голуб* твій повернеться сьогодні через грози і вітри холодні. (І.Калянник.) Із

холодних кущів *кропиви* холод *кропив'яний* віє. (Є.Гуцало.) Зробив з мухи два *кожухи*. *Розумна* дитина в батьковій свитині. (Нар.творч.)

II. По надвір'ю вітер грає, *голуб голуба* ганяє. (Л.Глібов.) Зацвіли вишні, прокувала сива *зозуля*. (Марко Вовчок.) Хто сміється з *кожуха*, той сміється з кравця. Часом і між *кропивою* лілія росте. (Нар.творч.) Тобі тісно у *леваді*, мені душно жити в хаті. (П.Куліш.)

@ 25. Вставивши пропущені букви, записати слова з ненаголошеними [е], [и] в дві колонки.

Ч?рговий, зуп?нятися, ст?блина, л?сиця, ч?рствий, хв?лювання, д?вина, д?сяток, бл?зький, в?шневий, с?лянка, ч?рв'як, м?дівник.

26. Переписати, вибираючи з дужок потрібну літеру. Підкреслити всі слова з ненаголошеними голосними [е], [и]. Вимовити ці слова відповідно до орфоепічних норм.

Хто позичає віт(е,и)р, тому повертають дим. Хлоп(е,и)ць з ремеслом, що дерево з плодами. Який чов(е,и)н, такий весляр. Мислив(е,и)ць на всі боки дивиться.

Народна творчість.

@ 27. Переписати, вибираючи з дужок потрібну букву. Позначити в словах орфограму “букви *е, и*, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів”.

Витр(е,и)мати, стер(е,и)гти, ож(е,и)лець, накр(е,и)шити, б(е,и)реза, сл(е,и)вовий, др(е,и)жати, пер(е,и)дати, пер(е,и)вірка, кор(е,и)чнюватий, дер(е,и)за, тр(е,и)валий, зап(е,и)речення.

28. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені літери. Прочитати, дотримуючи орфоепічних норм.

I. Дер..во кр..ве, а яблука солодкі. Тер..н груш не родить. Хороші дж..рела пізнають в посуху. Людина без ремесла – сніп без п..ревесла. Віт..р не дме, то й оч..рет відпочиває. Золото і в болоті бл..щить. З малого джер..ла в..лика річка поч..нається. У в..сокого дер..ва й листя в..лике. У шевця чер..вики завжди просять хліба. Те джер..ло наз..вається кр..ницею, що в посуху воду дає. Не стр..бнеш у воду – не навчишся плавати. Хто хоче зр..вати троянди, не має зважати на колючки. Як до чер..ди гнать, то п'яти болять. Хто ходить босий, тому чер..вики не муляють. П..шайся не знанням в..ршків, а знанням основ. Пер..пел мудрий, а спить на з..млі. Хто пер..плив море, той знає горе. Молодий рак старого не пер..кляшляє.

Народна творчість.

П. Л..тять гуси чер..з Лету, хтось гукає пер..возу. Віє вітер з оч..рету, клонить вічні в..рболози. (Ю.Ряст.) Гусей тр..вожний пер..літ в..чірні обрії колише. (В.Мордань.) Я чую шер..х крил. (Г.Коваль.) Пастуший бог полохав пер..пілку, з очер..тини вирізає сопілку. (Л.Костенко.) Журавель край поля стер..же кр..ницю, не здійметься вгору, не махне кр..лом; колосом додолу хил..ться пшениця, слухає розмову вітру з джер..лом. (В.Раєвський.) Здалека чути пер..плеск в..сла. (М.Рильський.) Сер..д поля оз..речко, а мені вже недалечко. (В.Мордань.) Сумує осінь на осонні, с..зіє сел..знем ставок. (В.Мордань.) Біла ч..решня в небі над с..лом пропл..ва, ніби заснулий лебідь, під кр..лом – голова. (Д.Павличко.) Одгр..міла гроза, теплий дощ одшумів, одцвіли бл..скавиці кр..латі.(В.Сосюра.) Десь у мене за пл..чима місто мляві сні бороло. (Б.Олійник.) П..ред мене тіні золотих д..рев. (В.Сосюра.) Тут хижі чоботи чужі місили землю на болото. (П.Перебийніс.)

29. Переписати, у виділених словах виділити суфікси. Обґрунтувати написання *е, и* у виділених словах.

Кімната темна і *маленька*, і над столом портрет *Шевченка*. (В.Сосюра.) *Симоненко* чесними словами до серця батьківщини припада. (Є.Гуцало.) Аж ось шле свати Іван *Золотаренко*. (Марко Вовчок.) Я згадав свою *бабусеньку*. (Олександр Олесь.) *Старесенька* іде чиясь бабуся. (Л.Костенко.) Волосся з поблиском нависло на чоло, що було розумом, *гладесеньке*, як скло. (П.Куліш.) Біле поле, білий кряж, царство *Морозенка*. (Д.Луценко.) З неба сів *дрібненький* дощик і ніжним холодком осідав на обличчя. (М.Коцюбинський.) А цей *русявенький* хлопчина – моя по батькові рідня. (Д.Луценко.) *Учитель* мій! Як ми тебе любили, як слухали тебе в полоні юних мрій! В.Сосюра.) Я бачу під горою у долині на дорогій і рідній Україні мого *джерельця* синє *оченя*. (В.Грінчак.) Оперились *пташенята*, в ірій полетіли, на калині, на гілочці *гніздечко* лишили. (В.Грінчак.) Надворі мороз, а *грошенята* в кишені тануть. (Нар.творч.) А *сфінксенята* шуляться зі страху. (І.Павлюк.)

@ **30.** Переписати слова, вставляючи пропущені літери. Написання слів перевірити за словником.

Ч?пурний, м?лькати, п?рій, ц?буля, к?рувати, л?ман, д?таль, тр?мтіти, ч?брець, печ?ніг, м?тушня.

31. Переписати, вставляючи пропущені букви. За потреби скористатися орфографічним словником. Підкреслити слова з сумнівними голосними, що не перевіряються наголосом.

І. Над водами хилються лози, л..лека пл..ве в в..соті. І світ – л..генда чарівна. І свіжі квіти молодих б..гоній не тішать ока, хоч такі ч..рвоні! Т..че непереборним шумом т..пла і праці благодать. Пш..ниці й пісні розцвітать!

З творів М.Рильського.

II. В добрі пл..кала кожну днину с..нів достойних Україна. (М.Стельмах.)
Пл..ве, дзв..нить м..лодія чарівна. (Н.Волотовська.) В м..нулім мене нема.
(В.Сосюра.) Там горе в борозні л..міш л..шило. (В.Стус.) А в душі, немов
тр..мбіта, грає за д..тинством туга. (Д.Павличко.) П..роги з капустою, п..роги
із вишнями, заходжайте, сусіди, будете не лишніми! (А.Малишко.) І не
м..нає, не м..нає! Тривога душу розп..нає. (Л.Костенко.) У вічність ідуть
в..терани війни, стає їх все менше і менше. (П.Перебийніс.)

III. Хто робить л..меші, той їсть книші. Пш..ниця на підлозі не зійде.
Коли не п..ріг, то й не пирожися. Л..міш і чер..сло – найліпше р..месло.

Народна творчість.

& 32. Записати під диктовку. Виділити в словах орфограму “букви *e, u*, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів”. Написане звирити з надрукованим.

І слово наше древнє бриніло джерелом. (П.Перебийніс.) Гримить мені із
неба сивий грім. (В.Мордань.) Синіла ніч, дивились зорі. (Олександр Олесь.)
Верби й берези у сережках на свято вбрался весни. (Б.Мацелюх.) Колись
мене ця добра деревина тримала на руках, неначе сина. (Д.Павличко.) Пливе
хвилин веретено в руках судьби, як тіннь незрима. (В.Сосюра.) Юність має на
тривоги право. Що ж то і за юність без тривоги! (В.Симоненко.) Я думав, що
усе живе на цій землі не хоче лиха. (О.Довгий.) Мозаїка дахів під сонцем
мерехтить. (Г.Пастушенко.)

33. Пояснити значення поданих фразеологізмів. Вказати слова з орфограмою
“букви *e, u*, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів”. Прочитати
фразеологізми, дотримуючи орфоепічних норм. Вказати слова іншомовного
походження.

Дивитися вперед. Триматися середини. Лишати слід. Держатися за
спідницю. Кресати словами. Кидати слова на вітер. Лизати черевики.
Набивати черево. Нагодувати цибулькою. Винаходити велосипед. Бити в
литаври. З’явитися на горизонті.

@ 34. Переписати, вставляючи пропущені букви. Слова іншомовного
походження підкреслити, записати їх фонетичною транскрипцією. Написання
цих слів перевірити за словником.

Мов кр..ло л..бедине, тиха муз..ка лине. (Д.Луценко.) Відлунював
з..мний мер..діан. (Л.Забашта.) Хр..зантема, біла хр..зантема в пізню осінь
буйно розцвіла. (Б.Дегтярьов.) В..лос..пед ночує на балконі. (Л.Костенко.)
З..ма д..сант на білих парашутах в..саджує, а навкруги в..сна. (Є.Гуцало.)

Л..тять, пл..вуть і сурмлять ув імлі шовкові, жовті й с..зопері птиці із конт..нентів чорної з..млі у рідні гнізда, на свої кр..ниці. (А.Малишко.)

ПРАВОПИС / ТА И В КОРЕНЯХ УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ

Орфограма: букви *и – і* після *ж, ч, ш, щ* та *г, к, х* в коренях слів (3)

У коренях українських слів після *ж, ч, ш, щ* та *г, к, х* пишуть літеру *и*: *життя, чистий, шити, щирий*.

Букву *і* пишуть лише тоді, коли звук *[i]* чергується з *[o]* або *[e]*: *жінка* (бо *жонатий, жєнити*), *гіркий* (бо *горе*), *кішка* (бо *кошеня*).

@ 35. До поданих слів дібрати такі їхні форми або спільнокореневі слова, щоб звук *[i]* чергувався з *[o]* або *[e]*. Виділити в кожному слові корінь.

Схід, чільний, ківш, гірський, шкіра, щітка, кінець, щілина, кіптява, щічка, міжгір'я, гірчиця.

36. Переписати, вибираючи з дужок потрібну літеру. Після слів з буквою *і* в корені після *ж, ч, ш, щ* та *г, к, х* записати в дужках слово з чергуванням *[i]* – *[e]* або *[i]* – *[o]*. Обґрунтувати написання букв *и – і* в коренях слів.

Зразок.

Пустив гінку (жєне) зелену віть і вдруге став дубочок жить. (П.Перебийніс.)

І. Рум'яні груші х(и,і)лять віти круто. (Г.Коваль.) Зак(и,і)піли, запінились груші. (В.Осадчий.) Ті к(и,і)слиці давно вже зів'яли. (В.Сосюра.) Річка блак(и,і)тна плеще і в'ється. (М.Рильський.) І неба голубий перкаль позатуляли хмари щ(и,і)льно. (А.Коляновський.) Колос щось наш(и,і)птує мені. (Г.Коваль.) Там під вітром печальна ш(и,і)пшина про минуле на сонці шумить. (В.Сосюра.) Горобину пробуєм г(и,і)рку. (Д.Павличко.) Ти повір моїй пісні щ(и,і)рій. (В.Раєвський.) Ти душу лаг(и,і)дну свою в гарячу думу перелий. (А.Малишко.) Від грому зах(и,і)талосся шатро небес. (Б.Олійник.) Кругом ж(и,і)ття к(и,і)піло, наче море. (І.Франко.) Ж(и,і)ву, як той г(и,і)рський потік. (Д.Павличко.) Як я любив х(и,і)мери вулиць, що дивним дихають ж(и,і)ттям! (М.Рильський.) Він був, як ми, блак(и,і)тний від ож(и,і)ни, і через те ми дуже з ним дружили. (Л.Костенко.) Іноді тільки присниться куртка моя шк(и,і)ряна. (В.Сосюра.) Г(и,і)рчить веч(и,і)рне сонце полином. (Є.Гуцало.) Паркан тут щ(и,і)льний, наче почерк, коли паперу вже в обріз. (Л.Костенко.)

ІІ. Освіта – г(и,і)сть, а господар – розум. Аби вмів працювати, а ж(и,і)ти навчишся. У корові молоко не к(и,і)сне. Півнячий гребінь не розч(и,і)сує. Маког(и,і)н – хазяїн в хаті. Пішло діло – все зак(и,і)піло. Дім без ж(и,і)нки -

вітряний млин без вітру. Голка – г(и,і)ркий заробіток. Гнилими нитками не ш(и,і)ють. Що від к(и,і)шки народиться, те мишей ловитиме. Цибуля – панна з г(и,і)р, що має сто шк(и,і)р. Голодному на полюванні всі зайці ж(и,і)рні. Найсмачніше м'ясо – біля к(и,і)сток. Витівки лиса х(и,і)трі хіба що для курки. Дома лев, а на війні тх(и,і)р. Досада шкребе, як к(и,і)шка лапою. Хороший плотник і до коліна к(и,і)л заструже. Було б у коморі, а в к(и,і)шені буде. Х(и,і)сту на базарі не купиш.

Народна творчість.

@ 37. Вставивши потрібні букви, записати слова в дві колонки: 1) слова з буквою **и** в корені; 2) слова з **і** в корені.

Ч?тання, веч?р, к?сляк, ш?сть, ж?вучий, вих?д, г?сть, к?п'яток, розх?таний, бдж?лка, ш?рокий, ч?ткий, зак?льцьований, к?сіль, зач?ска, розк?шний, х?рлявий, ж?ночий, ш?шка, к?дати, самох?ть, зах?ст, шк?длиий, к?птява, к?сть.

38. Переписати, вставляючи пропущені літери. Позначити в словах орфограму “букви **и – і** після **жс, ч, ш, щ** та **з, к, х**”.

I. У чварах губимо до праці давній х..ст. (В.Раєвський.) Над усе – ч..стота душі. Тешімо себе, тешім! (М.Самійленко.) Не відступай в зятятому двобої, кров предків хай у серці зак..па. (П.Перебийніс.) Лягли к..сьми незвані гості. (Л.Забашта.) Нег..дно бути речником юрби. Раби рабів ще г..рше, ніж раби. (Л.Костенко.) Та я не плакав, що у мене ж..ття г..рке, немов полин. (П.Перебийніс.) Коли горіти, то вільно й ч..сто, за правду щ..ру, за честь вогнисту. (В.Грінчак.) Ти не давай з братів лупити шк..ру. (І.Франко.) А я не г..сть, не зайда в..падковий. (Д.Луценко.) Хвої запах ч..стий та г..ркий. (М.Рильський.) І десь х..хоче х..мородь лісна. (Л.Костенко.) Ск..глить осінній віт..р над к..стяками д..рев. (Л.Чернов.) Х..лitalася темінь патлата, веч..р важко ліз через тин. (В.Симоненко.) Поч..плялися за ноги дикі водорості трав. (П.Перебийніс.) Завтра потяг. Квиток у к..шені. Дай же руку востаннє твою. (В.Сосюра.)

II. Овес проросте і в к..шені. Хто р..месла не знає, той в..лику торбу ч..пляє. Х..сту на базарі не купиш. К..нець показує, хто що зробив. Без дощу в..ноград – одна шк..рка. Гарна коса – пок..с ш..рокий та довгий. З поганого куца і ягода к..сла. Г..рка праця – солодкий споч..нок. К..т спить – миші господарюють. Сорока кр..чить, як ж..ття навчить. Садив дичку – їж к..сличку. Ліг..дне теля дві корови ссе, а шкодливе – жодної. Словом як шовком виш..ває, а ділом - як ш..лом шпигає. Х..троцями довго не прож..веш.

Народна творчість.

39. Слова з орфограмою “букви **и – і** після **жс, ч, ш, щ** та **з, к, х**” виписати з тексту диктанту 13.

& 40. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви *и* – *і* після *ж, ч, ш, щ* та *з, к, х*”. Написане звірити з надрукованим.

I. А у того не гора, а гірка, мотлохом забита в нього нірка. (О.Довгий.) Хто тіло і життя своє за дешевинку продає? Хто п’є землі живущий сік, бере скарби із гір, із рік, щоб вам не мати їх повік? (М.Рильський.) Не здавав на поталу навалі міст і слів непокірний народ. (П.Перебийніс.) Станемо щільно і порвемо чужої держави іржаве ярмо, що довго на шиї держали. (Д.Загул.) Як мало треба хисту для підлоти, якої іскри треба для борні! (Г.Коваль.) Серце хотів я вмить світлом і чистотою. (Д.Павличко.) Бездомних псів, що лижуть кість суху, нагороди притулком теплим, Боже. (Ю.Липа.) Нехай вибагливий не подивує гість: хто робить, той і їсть. (М.Рильський.)

II. Кипить за вікнами життя. (В.Сосюра.) Пшениця жовтий колос нагина. (П.Перебийніс.) Великими блакитними очима дивлюся я докірливо на світ. (В.Симоненко.) Радій, що небо синє, що жито хилиться густе. (Є.Будницька.) Мерехтять над лісом блискавиці, вітер віє лагідним крилом. (В.Сосюра.) Гірка вода в синім морі, гірко її пити. (Леся Українка.) А ти кладеш химерний візерунок з барвистих хрестиків на біле полотно. (В.Раєвський.) Постає в моїх очах жіноча постать, як ламка крижинка. (М.Рильський.) Зеленіє вікова над могилами трава. (І.Калянник.) І не хочу я вітром лягати під кінські копита. (А.Малишко.) Ой не хочу жити, нелюбу годити! Лучче тобі, моє серце, на ножі кипіти. (П.Куліш.) Я руку простягнув і ждав, що гість мені цим добрим жестом відповість. (Д.Павличко.) Аж ось і північні півні заспівали, всі чари пощезли, всі мари пропали, і в друзки розсипавсь зубатий кістяк. (П.Куліш.) Тобі добре в світі буде, біля тебе будуть люди на кишеню поглядати, медом речі поливати; пережив лиху годину – наставляй мерщій торбину. (Л.Глібов.) Вересень – лінивець, бо руки в кишені всаджає. (Нар.творч.)

41. Прочитати речення, вказати вжиті в них фразеологізми, розкрити значення кожного. У виділених словах визначити орфограми.

Я кістка в горлі вам, не бублик, не калач. Татарин духа нам підкинув свого, хоч Русі й не підбив. Він сам, як іскра в полі, *згинув*, а духом *хижим* нас губив. Дізнався він, почім здобичного *ківш* лиха, тепер в тому одна йому була й утіха, що не чужа, своя над головою стріха.

З творів П.Куліша.

42. Пояснити значення кожного з фразеологізмів. Визначивши орфограми у виділених словах, обґрунтувати написання цих слів.

Викинути з серця (*Зачіпати* за серце). Мороз поза *шкірою*. До *кісток* проймає (Розбирати по *кісточках*). Вивчєти на *чисту* воду. Жити на *широку* ногу. *Гірка* чаша. Зазирати в чужу *кишеню* (Сидіти в чужій *кишені*). По *кігтях* упізнати звіра. Після вечєрі *гірчиця*. Всипати по перше *число*. *Кишка*

слабка. Стояти *кілком* в горлі. Зі *щитом* чи на *щиті*. По *кігтях* упізнати лева. Хто взяв меч, від меча й *загине*.

ПРАВОПИС **О** ТА **А** В КОРЕНЯХ УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ

Орфограма: букви **а** – **о** в коренях слів (5)

У коренях українських слів перед складом з постійно наголошеним **а(я)** пишеться **а** (вимовляється [а]): *багато, хазяїн, гаразд, калач, качан, гарячий, галявина, халява*. Буква **а** пишеться і в похідних від цих слів словах з наголосом на іншому складі: *хазяйновитий, гарячковість, багатир* (у значенні *багатий*).

Буква **о** пишеться в таких словах: *богатир* (у значенні *герой, силач*), *козак, поганий, корявий, солдат, монастир, лопата, гончар, товар*.

43. Прочитати. Обгрунтувати написання букв **а** – **о** у коренях виділених слів.

У доброї *хазяйки* корова маслом доїться. Усе *багатство* земля дає. Хто *гарячого* не бачив, той і холодному радий. *Багаття* ніколи не насититься дровами, а земля – дощами. Капуста гарна, та *качан* гнилий. Собака втіка не від *калача*, а від бича. Хіба сонце винне, що *кажани* вдень не бачать. Нехай раз – тільки б *гаразд*. У *поганого* майстра і пилка крива. *Гончар* у черепку їсти варить. На колючий терен знайдеться *гостра лопата*. Від *корявого* дерева тепла не чекай.

Народна творчість.

44. Прочитати словникову статтю. Пояснити, як розрізнити написання розтлумачених у ній слів. Скласти й записати з цими словами речення.

БАГАТИР – БОГАТИР. Розрізняються значенням.

Багатир, -я, *мн.*-і. Заможний чоловік. Синонім: *багатій*. *Сільський багатир*.

Богатир, -я, *мн.*-і. Людина надзвичайної сили і відваги. *Казковий богатир*.

45. Переписати, вставляючи пропущені літери. У виділених словах поставити наголос, обгрунтувати написання букв **а** – **о**.

І. Сонце пром..нем *г..рячим* розтопило смуток неба. (В.Раєвський.) Тепле літо розтало в тумані, стеле осінь дороги *б..гряні*. (М.Гурець.) День, як *б..гаття*, тихо погаса. (Д.Павичко.) На поле вийде ратай, мов *б..гатир*: пора! У землю кине зерна достатку і добра. (М.Люттик.) *Б..гатирем* ти станеш, будеш паном, розкошуватимеш весь вік. (Л.Глібов.) *Б..гряніло* життя, ніби

хмари в вишині над туманами трав. (В.Сосюра.) Треба, щоб слова з *б..гатих* не зробилися убогі. (М.Рильський.) Цвіте над *с..лдатом* вінок *с..вини*, горить під солдатом дорога. (П.Перебийніс.) *М..настир* із *в..сокої* кручі *заз..рає* у води Десни. (В.Раєвський.) Жив у нас у селі *к..зак* Хмара; *б..гатур* був! Що було в нього поля, худоби та всякого добра! (Марко Вовчок.) І падала на шоломи ворожі *б..гатуря* пудова булава. (М.Шевченко.) Ті руки, хоч міцні, та не *к..рjвi*. (Д.Павличко.) Без газди які там *г..разди*! (Нар.творч.)

II. Мене в чоло поцілував сумне *с..лдат*, подібний до Шевченка. (Д.Павличко.) Є в *к..зака* сила, є в *к..зака* правда! (Л.Забашта.) З *м..настирського* подвір'я виступає хід церковний, монотонний чути спів. (І.Франко.) Кому *б..гато* дано, тому *б..гато* не треба. (О.Перлюк.) Чисту воду люби, що *г..рjчу* вдовольное спрагу. (М.Рильський.) Услід за *х..зjями* втікають зрадники *г..рjчими* шляхами у прірву, де їх жде заслуж..ний *к..нець*. (М.Рильський.) *Б..грjних* віт осінній лист спада, спада мені на руки. (Г.Коваль.) Спалахи далекі крають небокраї, наче йде за морем бій *б..гатурів*. (В.Сосюра.) Лукина оповіла, як мати та брати присилували її вийти заміж за старого *б..гатуря* через поле та через його заможність. (І.Нечуй-Левицький.) Іди, сестро, в *м..настир*, а щоб тебе Бог простив. (Нар.творч.) Не співа “на добраніч” пташина, тільки нечутно літають великі, чудні *к..жани*. (Леся Українка.)

III. Почав Ведмідь *х..зjйнувати*, у пасіці порядкувати. Як індик той, всюди ходить *б..гатур* спесивий, що захоче, все купує, вередун щасливий. (Л.Глібов.) *Б..гатурі* тут виростали, сильних духом людей викохував цей край. (О.Гончар.) Іде *с..лдат*, бреде солдат, а стане ненароком, торкне рукою колосок, *х..зjйським* гляне оком. (А.Малишко.) Вглядаються у воду зорі вмиті, *к..жан* справляє свій нервовий лет там, де ворожить при вогні поет, у *к..зана* дитинство зазирає. (В.Стус.) Стоять хати, немов дівки, в намисті із кукурудзи жовтих *к..чанів*. (Н.Поклад.) З *п..ганого* куща і ягода кисла. Упав у *г..разд*, як муха в сметану. (Нар.творч.)

@ 46. Вставивши букви, записати слова у дві колонки: 1) слова з буквою **а** в корені: 2) слова з буквою **о** в корені.

Г?нчарня, к?рjвiсть, к?лач, к?чанистий, перел?пачений, розб?гатіти, к?жан, к?рjчкуватий, с?лдатський, к?закувати, г?нчарство, х?зjйновитий, п?ганющий, г?рjчкуватий, б?гатство.

47. Пояснити значення поданих фразеологізмів. Вказати слова з орфограмою букви **а – о** в коренях слів.

Сам собі хазяїн. По гарячих слідах. Насипати жару в халяви. Жити в гаразді.

& 48. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви **а – о** в коренях слів”. Написане звірити з надрукованим.

I. Багряне листя під ногами покiрно й тепло шелестить. Забуду я i горе, i образи, чужий богатилям життя одчай. Знову вiтер, знову зорi, крила вечора прозорi з кажанiв i тiней грою, з сiрбним сiйвом над рiкою й ароматами левкоiв заливають все живе.

З творiв В.Сосюри.

II. З'iвши калач, знову берися за дiло. Не буде з швачки багачки, а з ткача багача. Де багато пiвнiв там сонце встає посеред ночi. Поганий кухар усi страви переведе. Без лопати не можна з хати. Погана коняка їсть, як воляка, а працює, як собака.

Народна творчiсть.

НАПИСАННЯ **И – I** В IНШОМОВНИХ СЛОВАХ

Орфограма: **букви и – i** в словах iншомовного походження (6)

В словах iншомовного походження букву **и** пишуть:

у загальних назвах пiсля дев'яти букв **д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р** (правило “дев'ятки”): **директор, зигзаг, цистерна, шифр, фабрика**;

у географiчних назвах iз кiнцевими **-ида, -ика**: **Антарктида, Флорида, Африка, Балтика**;

у географiчних назвах пiсля **дж, ж, ч, ш, щ, ц**: **Алжир, Вашингтон, Сан-Франциско, Чикаго, Чилi**;

у географiчних назвах зi сполученнями **-ри-**: **Мадрид, Рига, Крит, Рим, Цюрих** (але **Рiо-де-Жанейро, Австрiя**);

у географiчних назвах пiсля лiтер **д, т**: **Аргентина, Палестина, Бразилiя, Ватикан, Братислава, Сардинiя, Скандинавiя, Тибет** та в iнших випадках згiдно з традицiйною вимовою **Єгипет, Сирiя, Сицилiя**, а також в усiх похiдних вiд них словах (**аргентинець, тибетець**).

Букву **i** в iншомовних словах пишуть:

у загальних назвах пiсля букв, що не входять до “дев'ятки”: **бiзнес, графiк, гiмн, кiлограм, хiрург**;

на початку слiв: **iнститут, iнженер, iдея, iнструкцiя, Iндiя, Iспанiя, Iзабелла**;

у сполученнях **ia, io, iу, ie, ia, iй**: **фiалка, матiола, рiдiус, пiєтет, артерiя, рiдiй**;

на кiнцi невидмiнюваних слiв - загальних назв: **таксi, журi, колiбрi**;

пiсля приголосних у власних назвах: **Капрi, Замбезi, Мiссiсiпi Нагасакi, Нiл, Сiдней, Сочi, Грiмм, Дiдро, Дiзель, Россiнi** та в похiдних вiд них словах (**сiднейський, лiсабонський**).

49. Прочитати слова, обґрунтувати написання в них букв **и** - **і**.

I. Дискета, типаж, система, принтер, пінчер, ширма, чипси, апельсин, цитрина, візаж, пілот, ніша, радикаліт, адреналін, целюліт, пресинг, магістраль, артикль, фізика, меджліс, архів, пеніцилін, Дізель (прізвище), дизель (мотор), синтаксис, речитатив, університет, циліндр, браунінг, патріарх, спеціаліст, пенсіонер, тріумф, факсиміле, абітурієнт.

II. Єрусалим, Ватикан, Мадрид, Велика Британія, Скандинавія, Алжир, Чикаго, Єнісей, Сирія, Сицилія, Сардинія, Сідней, Капрі, Чилі, Тбілісі, Сочі, Дарвін, Есхіл, Ціцерон, Вашингтон, Бразилія, Корсика, Гельсінкі, Нагасакі.

@ 50. Уставивши пропущені букви, слова з буквами **и** та **і** записати в дві колонки.

I. Г?гант, т?тан, в?заж, р?туал, д?зайнер, ком?кс, канд?дат, санскр?т, опт?ка, реж?м, колор?т, зен?т, ц?ркуль, ж?рафа, б?знес, компл?мент, кор?фей, автор?тет, сент?мент, апенд?кс, коп?райт.

II. През?дент, тен?с, реж?сер, кор?дор, в?за, еф?р, кл?п, ант?теза, п?нцет, верн?саж, серпант?н, ел?пс, антрац?т, б?фштекс, с?мптом, магн?т, сп?кер, бригант?на, дев?з, експерт?за, клас?ка.

@ 51. Переписати, Уставляючи на місці крапок пропущені літери

I. Єрусал..м – священне місце для іудеїв, мусульман і християн. Віфлеєм – місто в Палест..ні, яке вважається місцем народження Ісуса Христа. (З енциклопедії.) Не піду я на поклін ні в Пар..ж, ані в Берл..н. (П.Осадчук.) Ну що, пожирував, всесвітній Вав..лон?! (Б.Олійник.) Аркт..ка й Антаркт..ка цікаві для нас своїми безмежними, не порушеними людською діяльністю просторами. (З газ.) І вийшов Колумб на берег Амер..ки вранці, ступив на траву не відомої досі землі. І вийшли з в..гвамів наївні стрункі інд..анці... (Л.Костенко.) Привіз дарунки я володарю світів, з Єг..пту й С..рії везу мільйон дукатів. (Л.Забашта.) Держава держить, бо вона держава. У неї ск..петр влади у руці. (Л.Костенко.) Я не єсть Баран звичайний, я – овечий патр..от! Думка в мене – розбудити весь овечий наш народ. (І.Франко.) Вітаю вас, мої братове, розсіяні, як пух тополі, по кам'яних безоднях вулиць Нью-Йорка, Кл..вленда, Детройта, Ч..каго, В..ндзора, Торонто. (Д.Павличко.) Ти серцем відчуваєш хлібний колос, як музику натхненний д..р..гент. (Д.Луценко.) І д..пломати в протокольній тиші вклонялися, пильнуючи статут. (Б.Олійник.) На щирість і тепер відчутний деф..ц..т. (В.Березінський.) Доз..метром не виміряєш дози тотального спустошення душі. (Л.Костенко.) От і вся оказ..я, от і весь ..нц..дент. (Є.Гуцало.) Чиє то серце посилає с..гналі надії? (Д.Павличко.) Маятник секунди відбива, змінює обличчя ц..ферблата.

(В.Расвський.) Надходить пароплав. З..гзагами хисткими огні відбилися в чорній глибині. (М.Рильський.) Розпалися хмари на м..л..грами. (Л.Костенко.) Сонце з-за моря й хмарок випливало, як золотий мандар..н. (В.Сосюра.) Я натовився від екзот..ки, від хитро вигаданих слів. (М.Рильський.)

II. Ц..клопічною одноокістю небо дивиться на Пар..ж. (Л.Костенко.) Дороги ворог не розвіда! Вона стояла вартовим, маленька дівчина з Мадр..да. (А.Малишко.) Та з палицею п..л..гр..ма у нові села й городи прямує тінь неутолима Григорія Сковороди. (М.Рильський.) Це слово долинало до Яблунівки з Ваш..нгтона й Ч..каго, з Ток..о й Нагасак.., з Гонолулу й С..нгапура, з Дел.. й Карач.. . Л..ссабон і Копенгаген, С..дней і К..нгстоун, Р..о-де-Жанейро і Гавана, Лондон і Пар..ж, Мадр..д, Аф..ни, Р..м, Соф..я, Прага, Варшава, Будапешт – усі в колісочках уст вигойдували це слово. (Є.Гуцало.) Вернімось, любонько, до вічних ..деалів! (П.Куліш.) Як скарб, я ту землю зберіг, в ній – гомін ч..нар і ар..ків. (Д.Луценко.) Усе на світі хочу знати я, мені у серце зазира очима літер хрестомат..я. (П.Перебийніс.) З талантами всесвітніми тут знаюсь, з Гомером і Шексп..ром обіймаюсь. (П.Куліш.) Чому добро таке повільне, а зло швидке, мов д..нам..т? (Д.Павличко.) Біда, коли є ц..труси і кава, коли в землі є золото, - біда! (Л.Костенко.) “Завтра” прийде із мрії, з г..потез і верс..й, а планета ковчегом пливе в ун..версум. (Н.Диб’як.) Два мотоц..кли стоять, як воли. (Д.Павличко.) Як маєш д..плом, не думай, що вже агроном. У справжнього майстра око бачить і м..л..метри. (Нар.творч.)

52. Прочитати. Обгрунтувати написання букв **и** – **і** у виділених словах.

I. Чимало українців в *діаспорі* несхитно вірили у неминучість розпаду *імперії* СРСР і створення незалежної Української держави. (О.Коваль.) Свій меч *історія* підносить – і долу падає ярмо. (М.Рильський.) *Інстинктом* предків стигне кров терпка. (П.Перебийніс.) Студенти поспішають в *інститут*, дзвенить земля юрбою голосною. (Д.Луценко.) Заспаний місяць вставав з-за діброви й зі мною читав на листках яворових *ієрогліфи* білих рос. (Г.Коваль.)

II. І неспроможна влада всіх *імперій* привласнити народ, якщо він є народ. (В.Гужва.) В крутих повторах *історичних аналогій* на правду й кривду складена ціна. (Н.Диб’як.) Докопуюсь до *істини* простої, до кореня праслова і рядка. (П.Перебийніс.) Я *аксіому* пригадав, давно усім відому. (В.Густі.) На марнославство ціни невисокі на торжищі *девізів* і *ідей*. (Н.Диб’як.) Юрба вас не помилює, коли ваш *інстинкт* вас не зберіг. (Н.Диб’як.) Він ходив у поношенім *хакі*, що дісталось йому від фронтів. (Б.Олійник.)

@ 53. Переписати, вибравши з дужок потрібну літеру. Невідмінювані іменники підкреслити.

I. (И,і)деал, (и,і)нтервал, (и,і)кона, (и,і)кебана, (и,і)люз(и,і)я, (и,і)нфляц(и,і)я, мед(и,і)нститут, жалюз(и,і), рефер(и,і), кольраб(и,і), салям(и,і), д(и,і)агноз, Євангел(и,і)є, акс(и,і)ома, пац(и,і)єнт, под(и,і)ум, мак(и,і)яж, нотар(и,і)ус, абітур(и,і)єнт, мум(и,і)я, г(и,і)єна, баст(и,і)он, рег(и,і)он, плаг(и,і)ат

II. Д(и,і)аметр, архівар(и,і)ус, кл(и,і)єнт, (и,і)нформац(и,і)я, (і,и)нкв(и,і)з(и,і)ц(и,і)я, борт(и,і)нженер, такс(и,і), зомб(и,і), боржом(и,і), кард(и,і)олог(и,і)я, ауд(и,і)єнц(и,і)я, дез(и,і)нфекц(и,і)я, (и,і)н(и,і)ц(и,і)ат(и,і)ва, маф(и,і)оз(и,і), Мар(и,і)уполь,

@ 54. Переписати, вставляючи на місці крапок пропущені букви.

I. Повне застиглих пісень мовчить п..ан..но. (М.Рильський.) Яких-то чар дано клав..атурі! (А.Малишко.) Звучить мені сольфедж..о любові. (Н.Кіт.) Зринала над аф..ші і плакати, над грім овац..й – музика жива. (П.Перебийніс.) Старої арі.. тремтячі переливи летять в вікно через заснулий сад. (М.Рильський.) Усе пливли ключі за сивим зод..аком, сховавши таїну при лівому крилі. (Б.Олійник.) В нас тут, у місті, остані вісті: про все чисто на білому світі рад..о чистить. (Б.Олійник.)

II. Мені ф..алки віють щастям синім, в моїй душі конвал..ї цвітуть. (В.Сосюра.) Цвітуть глад..олуси, мат..оли, нема емоц..й, є моц..они. Волосся фарбоване під м..мозу, обличчя в стані анаб..озу. (Л.Костенко.) І облетіла, як п..он, зоря холодна і червона. (В.Сосюра.) Чатує шлях старий каштан дуплястим мог..каном. (Д.Луценко.) Конав на всіх екранах глад..атор, і звали глад..атора Спартак. (Б.Олійник.) Тож продовжим, хлопці, пісню про непевних інд..анців, що під небом Інд..ани гучно славлять пав..анів. (М.Гурець.)

III. Чудова країна Італ..я і мова, як наша, гучна! (М.Гурець.) Росла моя дума понад берегами, де славетний Гарібальд.. бився з ворогами. (П.Куліш.) Цвіте Шампанню Франц..я весела. (М.Рильський.) І доки рідний край Єг..птом буде? Коли загине новий Вав..лон? (Леся Українка.) Єрусал..м мав свого Єрем..ю, що голосив серед поля. (Леся Українка.) Тр..стан коня сідлає і їде в дальню путь. (М.Рильський.) Я знаю сам, що я не Ц..церон. (Леся Українка.) Чи звуки В..вальді, чи подих природи краплинами в трави. (Г.Коваль.) Флейти торкається Пан, чашу підняв Д..оніс. (М.Рильський.) А затишок співає, мов с..рена. Не треба воску, я не Од..ссей. (Л.Костенко.) Я слухаю, як в сірих вітах натхненно грає Паган..н.. на струнах бабиного літа. (Г.Коваль.) Хоч почуттів людських нестримний вир, та написав ту п'єсу не Шексп..р. (В.Раєвський.) І мій пролог в путі до еп..логу. (О.Довгий.) Мені пора згорнутись, як м..мозі. (Л.Забашта.) Підірваний понівечений міст нагадував хребет іхт..озавра. (Д.Луценко.) Під рокіт овац..й ти першим промчиш стад..он і, скинувши втому, повернешся знову на ф..н..ш. (Б.Олійник.)

@ 55. Переписати, вибравши з дужок потрібну букву.

І. Що, громовержцю? Що, Юп(и,і)тере? Насперечалися ущерть. Чи, може, це приснилось нам купання в річці Геракл(и,і)та? Була між нами річка Руб(и,і)коном. Сидить С(и,і)зіф і журиться, біда. Скелі голі, як Гол(и,і)афи. А як тоді жилось тобі, Кл(и,і)мено, нещасна, вірна жінко Прометея? І натовпом розтерзана Г(и,і)пат(и,і)я, і Гал(и,і)лей, осміяний не раз, якась звичайна людяна с(и,і)мпат(и,і)я, а не канони поєднали нас.

З творів Л.Костенко.

ІІ. Еп(и,і)центром усіх народів є Вітчизни моєї врода. (Л.Забашта.) Моря брил(и,і)антів – це мова моя, це – мова моєї України. (В.Сосюра.) В одному скельці – м(и,і)л(и,і)арди зір, в однім смичку – с(и,і)мфон(и,і)ї стокроті. (А.Малишко.) Д(и,і)скус(и,і)я, звісно, тривала у місті гаряча. (В.Березінський.) Цих ночей антрац(и,і)т пломеніє крихкою жариною. (Б.Олександрів.) Небо зацвіло в д(и,і)аманті брам. (В.Сосюра.) Гучність звуку вимірюється в дец(и,і)белах. (З довідн.) Як в колгоспі д(и,і)сц(и,і)пліна, накосимо з пшениці сіна. Не обмежуйсь планом – виростеш т(и,і)таном. Без (и,і)ніц(и,і)ативи –що без рук. (Нар.творч.)

56. Пояснити значення фразеологізмів, за потреби звернувшись до словника. Визначити орфограми у виділених словах.

І. Труба *ієрихонська*. Ім'я їм *легіон*. Плач *Ієремії*. Цар *Ірод*. Коні *Апокаліпсису*. Викинути *ідола* в Дніпро. Вогнища *інквізиції*. Пастуша *ідилія*.

ІІ. Співати *дифірамби*. Робити *трагедію*. Ламати *комедію*. Ударитись в *амбіцію*. Хитати *репутацію*. Відвертати *фізіономію*. Ходяча *енциклопедія*. Зазнати *фіаско*. Кадити *фіміам*.

57. Розкрити значення фразеологізмів, увести їх до самостійно складених речень. Позначити в словах орфограму “букви *и – і* в словах іншомовного походження”. Прокоментувати написання *и – і* в іншомовних словах.

Нектар і амброзія. Вавилонська вежа. Бочка Данаїд. Діжка Діогена. Пошуки Атлантиди. Відкрити Америку. Туманний Альбїон. Трістан та Ізольда.

58. З текстів диктантів 11, 17, 31, 38, 39 виписати слова з орфограмою “букви *и – і* в словах іншомовного походження”.

& 59. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви *и – і* в словах іншомовного походження”. Написане звірити з надрукованим.

І. Спішить криклива галич на манівці Європи пізнати ностальгію і емігрантський рай. Міграція народів. Мандрують автостопом пророк, ділок, художник, філософ і шахрай. Летять гелікоптери на пошуки Сезаму,

прошують неофіти в небесній площині. У офіси та банки йдуть спонсори з дарами, бредуть волхви з дарами у джунглі кам'яні.

І.Лобовик.

II. Атлантида – згадуваний античним філософом Платоном міфічний острів. З мешканцями острова нібито воювали предки афінян. За велінням бога Зевса атланти були затоплені Атлантичним океаном за надмірну гордість. Певний час Атлантиду ототожнювали то з Африкою, то з Америкою. Існує гіпотеза, що міф про загибель острова виник як спогад про вибух острова Тіри в XIV ст. до н.е., від якого постраждав також Крит.

Зі словника.

ПРАВОПИС СЛІВ З ДЗВІНКИМИ Й ГЛУХИМИ ПРИГОЛОСНИМИ

УПОДІБНЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Орфограма: букви, що позначають приголосні, які уподібнюються (7)

У вимові дзвінкий приголосний, впливаючи на попередній глухий, уподібнює його собі, чим викликає зміну глухого на парний йому дзвінкий: *молотьба* [м о л о д' б а].

Дзвінкі приголосні звуки перед глухими, як правило, не уподібнюються, тобто не втрачають дзвінкості: *нагідка, розвідка, казка*.

Лише звук [г] у деяких словах уподібнюється до наступного глухого, змінюючись у вимові на [х]: *нігті* [н' і х т' і], *вогко* [вохко], *дьогтю* [д'охт'у]. У більшості ж слів звук [г] перед наступним глухим вимовляється дзвінко: *бігти, мигтіти*.

60. Прочитати, чітко вимовляючи виділені слова. Назвати слова з уподібненням приголосних.

Праця – не ганьба, хоч і *молотьба*. Своя земля й під *нігтями* славна, аби гарно родила. *Дігтяр* і смердить *дьогтем*. Знає не той, хто *хлебче*, а той, хто насипає. Тільки й багатства, що під *нігтями*. Його і в *ложці* не спіймаєш. Квап *обнікся*, а терплячий наївся. Кіт точить *кігті* не тоді, коли стрибає за мишею.

Народна творчість.

Щоб не помилитись у написанні літери, що позначає сумнівний

приголосний звук, слід дібрати спільнокореневе слово або ж змінити форму слова так, щоб після сумнівного приголосного стояв голосний: *просьба – просити, нігті – ніготь, рідкий – ріденький.*

61. Записавши кожне слово фонетичною транскрипцією, дібрати до нього перевірене слово.

Зразок. Косьба [к о з' б а] – косити.

Боротьба, кігтик, полегкість, дьогтю, перемогти,

62. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені літери. Позначити в словах орфограму “букви, що позначають приголосні, які уподібнюються”.

І. Видубицькі кручі - арена боро..ьби вітрів р..вучих. (В.Губенко.)
Затр..мтіла неба чаша, задви..тіла даль руда. (А.Малишко.) А десь на
гор..зонті дви..тять громи. (П.Перебийніс.) Небо хмарне, во..ке, наче з вати.
(В.Сосюра.) Ле..кі тумани с..рпанками сонні долини вкр..вають. (Леся
Українка.) Нехай в поля, луги і пущі моя кля..ьба пер..несеться. (П.Куліш.)
Ми..тіла зірка понад чорним кленом у небі, що здавалось вже з..леним.
(А.Кацнельсон.) Як моря шум, тр..вожний шум во..залу. (В.Сосюра.) Гр..мить
експрес на пер..гоні, ми..тять пунктирами вагони. (П.Перебийніс.) Пер..д
мене у тьмі зами..тіли, засіяли станційні вогні. (В.Сосюра.) Де кр..вавії
краплини пролились на морі..ку, з того серця куц калини виріс в темному
лужку. (А.Малишко.)

ІІ. Найстрашніша кля..ьба – полюбити раба! (І.Франко.) Не знаю, хто
мене зробив орлом, хто кі..ті дав і дзьоб тяжкий, мов лом. (Д.Павличко.)
Віт..р прозорий мене во..ким торкає кр..лом. Во..кий вітер чола доторкнувся.
(М.Рильський.) Ж..ття людського строки стислі. Немає часу на пора..ку.
(Л.Костенко.) Хвилі котились, хвилі вмирили, наче ті про..ьби даремні.
(В.Броневський.) Кая..ьба мене мучила, т..рзала совість перед товаришами.
(О.Гончар.) На цьому во..залі сп..нились годинники мого ч..кання назавше.
(Н.Диб'як.) І задви..тіла церква-кам'яниця. (Л.Костенко.) Бачу: тато в ш..нелі
колючій на порозі стоїть з рю..заком. (П.Перебийніс.) І він до рук дає мені
кни..чину, обстріпану, зачитану ночами. (А.Малишко.) Кожна сте..ка, кож..н
камінь сниться на з..ленім бер..зі ріки. (В.Сосюра.) І довго ходить мовчазний
рибак... То одійде і щось під ніс мугиче, немов кля..ьби ш..поче таємничі, то
підійде... (М.Рильський.) Коли жалуєш д..тину, то навчай грозьбою, коли не
можна про..ьбою. (Марко Вовчок.) Уміння ніхто в рю..заку не носить.
(Нар.творч.)

Шиплячі приголосні [ж], [ч], [ш], [дж] перед свистячими [з], [з'], [с], [с'], [ц], [ц'], [дз], [дз'] змінюються у вимові на відповідні їм свистячі. Внаслідок такого уподібнення вимовляється подовжений свистячий звук: *дочці*

[доц:'і], *донеци* [д о н е^н ц': і] , *лисичці* [л и^с и ц':і], або два свистячі звуки: *подружці* [подруз'ц'і], *книжці* [книз'ц'і], *товаришці* [товари^с'ц'і], *ложці* [лоз'ц'і].

На письмі такі зміни у вимові не позначаються. Щоб не помилитись у написанні, слово із сумнівним приголосним потрібно змінити або дібрати до нього споріднене так, щоб після сумнівного звука стояв голосний (*подружці* – *подруженька*) або приголосний, що не впливає на вимову попереднього звука (*донеци* – *донецька*).

@ **63.** Переписати, подані у фонетичній транскрипції слова записуючи буквами.

Голодній [ли^с сиц:'і] курчатко сниться. Кожній [свас'ці] по ковбасці. При [пше^н ниц':і] гарній жнива славні. У [книз'ц'і] кохайся – розуму набирайся. Коли була сошка, мало було в [лоз'ц'і], а трактор купили, то ополоників наробили. Молодому тепліше в [сороц':і], ніж старому в каптані. Його і в [д'із'ц'і] не влучиш. Не радий хрін [те^н ртус'ц'і], а проте на кожній танцює. Краще в [боц':і], ніж у чужій глотці. Хрущі в борщі, а жаба в [й у с'ц'і]. [мурас'ц'і] роса – океан.

Народна творчість.

64. Подані слова записати фонетичною транскрипцією.

Квіточці, білочці, ніжці, гармошці, діжці, мережці, сестричці Марічці.

65. Пояснити значення поданих фразеологізмів. Виписати слова з орфограмою “букви, що позначають приголосні, які уподібнюються”, записати ці слова фонетичною транскрипцією.

Сідати на легкий хліб. Тримати в кігтях (гострити кігті). Стояти на правильній стежці. Триматися на ниточці. Ходити по мотузочці. Залишитися в самій сорочці. Підносити на тарілочці. Годити як болячці. Тримати на мущці. На мертвій точці. Втопити в ложці води.

66. Переписати, уставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви, що позначають приголосні, які уподібнюються”.

І. Неспалимий дух пр..роди в кожній гіло..ці ж..ве. (П.Перебийніс.) Л..лека у соро..ці з полотна – немов косар. (Є.Гуцало.) Ж..ве поезія у мові, у гніві, усмі..ці, любові. (М.Рильський.) В бакла..ці останні краплини росою бл..щали на дні. (В.Грінчак.) Він справжнім був паном: у ло..ці води купавсь і сушився на сонці. (Олександр Олесь.) І в сути..ці вічній святого з ганебним світлішає розум зацькований мій. (Л.Костенко.) Ти знов мені наснишся, як і вчора. У посмі..ці любов і непокора. (А.Малишко.)

II. У садочку в холодочку сів на лаво..ці панок. (І.Франко.) З того дня місяців з чотири прож..лося, моїй же паро..ці мов уві сні здалося. (П.Куліш.) Діточки її стомили ніженьки, заклопотали голівочку, годячи панському плем'ю, як лихий боля..ці. (Марко Вовчок.) Його і в ло..ці не спіймаєш. В кожній ді..ці щось своє налито. Жупан – соро..ці не пара. Пнеться, як хміль по ти..ці. Жвавий, як рибка в рі..ці. Нашій кіше..ці миші хвоста від'їли. (Нар.творч.)

@ 67. Поставивши подані іменники у формі давального відмінка однини, вимовити їх відповідно до норм орфоепії.

Козачка, сестричка, квочка, казочка, подушка, галушка, ромашка, кішка, кішечка, собачка.

Уподібнення відбувається при вимові дієслів на **-ться, -шся: сміється** [с м'і й е ц':а], **переливається** [п е^н р е^н л и^в а й е^н ц':а] **нахиляєшся** [н а х и^с л' а й е^н с':а] **змагаєшся** [з м а г а й е^н с' а], **купаєшся** [к у п а й е^н с':а].

Орфограма: буквосполучення **-ться, -шся** у дієсловах (8)

68. Переписати, виділені дієслова записуючи фонетичною транскрипцією. Пояснити написання цих дієслів.

Зразок.

З рук не [нароби^с:а], з очей не [надиви^с:а].

I. Старі *крутяться*, а молоді *учаться*. Сили *вичерпуються*, а знання *примножуються*. Не хвали коня, поки з дороги *не вернешся*. На мені *покатаєшся*, як на їжаку. Як у млині *не мелеться*, то в хаті *колотиться*. Як уродить метлиця, буде хліб *сниться*. Не все теє *зробиться*, що на думці *зродиться*. Силуванним конем *не наїздишся*. На полюванні на хвіст *не задивляються*. *Не вивчишся* охотою – *не навчишся* й примусом. Усяка людина *цінується* за працею. Хто *трудиться*, той менше *журиється*. Молися - *не молися*, а випроханим *не наїсишся*.

Народна творчість.

II. I *снується* мови щедра нить. (А.Малишко.) Червона калино, чого в лузі *гнешся?* (І.Франко.) Бджола – відома трудівниця, ніяк їй дома *не сидиться*. (А.Пашківський.) *Колоситься* вже пшениця ароматом щедрим хліба. (В.Родіонов.) Лис води хотів *напиться* – скік в відро, щоб вниз *спуститься*. (І.Франко.) Стара лисиця від собак *захиститься*. Як *топишся*, то й за голку *схопишся*. (Нар.творч.)

III. Коровай, наче сонце, *ясниться*, бо в нім з семи полів пшениця, з семи криниць водиця, з семи возів солиця. (Нар.творч.) Я люблю, як ти розкриваєш свої вії, прижурений житній цвіт, я люблю, як ти довірливо *дивишся* на мене очима волошки і *озиваєшся* косою в лузі, перепілкою в полі. (М.Стельмах.)

Звуки [д] і [т] перед шиплячими та свистячими змінюються на шиплячі: *льотчик* [л'оч:ик], *вітчизна* [в'і ч:и з н а], *відчутти* [в'і д ж ч у т и], *відцвісти* [в'і д з ц' в' і с т и], *сусідці* [сус'ідзц'і], *тітчин* [т'іч:и'єн].

На письмі такі зміни у вимові не позначаються.

69. Подані слова записати фонетичною транскрипцією.

Отчий, відчалити, відчинений, відцідити, відчищений.

70. Записати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви, що позначають приголосні, які уподібнюються”.

I. Будь прокляті ті, хто відняв у мене ві..чизну! Але у ві..чизни ніхто не одніме мене. (Л.Костенко.) Лихий ві..чим козаченька молодого лає. (Нар.творч.) Пропливають зорі України над моїм ві..чиненим вікном. (В.Сосюра.) У світі є одна дорога рідна і о..чий дім в долині голубій. (А.Малишко.) По кла..ці молодиця перейшла, похитуючи відрами дзвінками. (М.Рильський.) В хаті тихо, як у пус..ці. А тим часом у трьох вікнах майнула жіноча голова в червоній хус..ці. (І.Нечуй-Левицький.) Ти. Звичайно, при зага..ці, чому рано так померкли навіть айстри в нас на гря..ці. (Л.Тендюк.) На блю..ця літаючі в соняхів схожі обличчя. (Є.Гуцало.) І сосонка під небом видніє, як в зеленій крава..ці маля. (А.Малишко.)

II. Краще на волі на ві..ці, ніж у неволі в золотій клі..ці. Шастає, як миша у пас..ці. Збираючи по ягі..ці, надбаєш у корзину. Коли нема на молоці, на сирова..ці не буде. Дметься, як жаба на кла..ці. Брехлива свекруха невіс..ці не вірить.

Народна творчість.

& 71. Записати під диктовку. Написане звирити з надрукованим. Виділити в словах орфограму «букви, що позначають приголосні, які уподібнюються”.

I. Ти ковтнув цілющої води, що з глибин пробилася сюди, що навек освячена землею правітчизни щедрої твоєї. (П.Перебийніс.) Спасибі, предки, за духовний спадок! (Л.Костенко.) Не гребуй, а повчись у них, нащадку. (Д.Луценко.) Не забувай за отчий свій поріг, але й кермуй політ за обрії незнані. (А.Малишко.) В сяйві, в бризках огняних, хвилі мчать на грізні скелі й розбиваються об них. (В.Сосюра.) Та боротьба ще буде йти віками з

потворами труйними й павуками, допоки з павутиння зла й брехні не вийде людство на шляхи саяні! (Д.Павличко.)

II. В осінній багряній діброві ми йшли по стежках золотих. (В.Сосюра.) Жайвір на синій колишеться нитці, жито із вітром мов грають на скрипці. (М.Осадчий.) Цей світ – моя загадка й відкриття. В душі злилось казкове і земне. (Г.Коваль.) Краплини перші вдарили об шибку, кардіограма блиснула крива. (Л.Костенко.) Хай гуркотять навкруг вокзали, хай грають аеропорти. (Д.Павличко.) І молодик над смужкою лісів поставить позолочений апостроф. (Л.Костенко.) Будуть солодко віять минулим білі яблуні в нашім саду. Вітер шибками грає і дзвонить, не влетить у кімнату ніяк. (В.Сосюра.)

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

Орфограма: спрощення в групах приголосних (9)

Спрощення – явище усного мовлення, воно забезпечує милозвучність. Основою для написання слів, у яких відбувається спрощення, є їхня вимова .

У групах приголосних *-ждн-, -здн-, -стн-, -стл-* у вимові приголосні [д] і [т] випадають: *радісний* (хоч *радість*), *персні* (хоч *перстень*), *тижневий*, *тижні* (хоч *тиждень*).

У групі приголосних *-сли-* випадає звук [л]: *масний* (хоч *масло*), *навмисне* (хоч *мислити*). У групі приголосних *-рди-* випадає звук [д]: *серце* (хоч *сердець*, *серденько*)

У зазначених випадках результат спрощення позначається на письмі. Не позначається спрощення на написанні слів *шістнадцять*, *кістлявий*, *пестливий*, *хвастливий*, *хвастнути*, *зап'ястний*, *надкістниця*, *хворостняк*.

При вимові прикметників, утворених від іншомовних слів з кінцевим *ст* звук [т] здебільшого випадає, проте на письмі літера *т* зберігається: *контраст* – *контрастний*, *баласт* – *баластний*, *аванпост* – *аванпостний*.

@ 72. Прочитати. Виписати слова (у початковій формі), у яких відбулося спрощення.

Жде Україна убога на чесних і мужніх синів. (А.Коляновський.) І впаде оте душевне рабство ненависне. (Л.Забашта.) Привіт тому, хто не шукав угоди, з напасником не їв чужий обід. (А.Малишко.) Шістнадцять месників-героїв звиятно витримали бій, життя своє за честь, за волю вітчизні віддали своїй. (М.Тарновський.) Наше плем'я завзяте і вперте: ми таки просочились на волю між кістлявими пальцями смерті. (І.Качуровський.) Серця правдиві до сердець гукають. (П.Куліш.) Мила наш душа правдива, совісна, трудяща. (Д.Білоус.) Є душі зоряні, вони ясні шляхи в житті прослали. (В.Сосюра.) Я чую слово щире, не облесне. (П.Перебийніс.) А найстрашніші – трутні злісні.

Вони картання гідні, звісно. (Н.Тихий.) Ненависна мені одноманітність.
(Д.Павличко.)

73. Від поданих іменників утворити прикметники. Групи приголосних, у яких відбулося спрощення, підкреслити.

Зразок. Кількість – кількісний.

Якість, користь, проїзд, совість, доблесть, заздрість, піст, масло, пристрасть, ненависть, щастя, швидкість.

74. Переписати, вставляючи на місці крапок, де це потрібно, пропущену літеру.

I. Форпос..ний, захис..ний, компос..ний, діяльніс..ний, правозахис..ник, бурвіс..ник, прихвос..ні, глуз..ливий, оповіс..ник, шіс..надцять, боліс..ний, заздріс..ний, шелес..не, блис..нути, вільгіс..ний, сер..це, кіс..лявий, пес..ливий.

II. Страс..ний тиждень, водохрес..ні морози, ус..ний епос, доблес..ний воїн, улес..ливий ворог, почес..не звання, швидкіс..не шосе, облас..ний архів, виїз..на нарада, кількіс..ний склад, вартіс..ний захід, особистіс..ний підхід, капос..на лисиця, аванпос..ний загін, балас..ний запас, контекс..ні синоніми, контрас..ні кольори, компас..ні карти портулани.

75. Переписати, вставляючи, де потрібно, пропущені букви.

Праця корис..ніша за будь-які ліки. Корис..ливість збагачує заздрістю. Чес..на праця щастя приносить. Без труда щас..ливий тільки лінивий. На грубе слово не зважай, на улес..ливе – не здавайся. Не пнишь бути найвищим, а вчись бути корис..ним. Хто піз..но встає, тому хліба не стає. Натє й мою сироватку, щоб моя була мас..ниця. Запас..ливий вартий багатого. Образилось порося на піс..ного карася. Як труд радіс..ний, то життя не гірке. Жито два тиж..ні зеленіє, а два – колоситься. Хрус..нуло, як горіх, шус..нуло, як у міх. І з кукурудзяного поля можлива щас..лива доля. Без обережності й мудрість беззахис..на. Без сокири по дрова піти – один хворос..няк принести. З кіс..лявої рибки несмачна юшка. Коли вуха відморозив, шапку надівати піз..но. Погане дерево зліс..но й тесати. Захис..на смуга – не треба й друга.

Народна творчість.

76. Переписати, від поданих у дужках слів утворюючи прикметники або прислівники. Позначити в словах орфограму “спрощення в групах приголосних”.

(Щастя) той, кого вчать чужі пригоди. Не хитруй, не мудруй, а (честь) працуй. Як повна скриня, то в ній (заздрість) миша. Коли не дістався до сметани, кажи, що сьогодні (піст) день. Більше визнаєш – (щастя) будеш.

Бережись (лестоці) чоловіка, як потайного собаки. Слова (масло), а пироги (піст).

Народна творчість.

77. Слова з орфограмою «спрощення в групах приголосних» виписати з текстів диктантів 8, 9, 10, 26, 29.

78. Пояснити значення поданих фразеологізмів. Виписати слова з орфограмою «спрощення в групах приголосних».

Народитися під щасливою зіркою. Ходяча чеснота. Усна газета (про поширення чуток). Ужалити в серце. Місце під сонцем. Висіти на чесному слові. Слати язик під ноги. Сім п'ятниць на тижні.

79. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму «спрощення в групах приголосних».

І. Будьмо, друже, чесними. (В.Крикуненко.) Не вір облесним, ст..режися злюк. (І.Франко.) Поезія – це діло совісне. (А.Малишко.) І напл..вали радісні розмови. (М.Стельмах.) Вір в щасну долю, хай вона г..рка. (Г.Коваль.) Три Мойри – три бе..жалісні богині, що визначають все людське ж..ття. (Л.Костенко.) Під удари вітру злісні відч..нив вікно я пісні. (В.Сосюра.) Якби усі були щасливі золотоокі вчит..льки! (В.Сосюра.) В невизнанні є теж чеснот набуток! (Л.Забашта.) Зловісні пр..мари очей не вжахнуть. (М.Рильський.) Смерть кістлява косою хай собі трясє, а я таки не піддаюся, струсну, погану, засміюся! (М.Тарновський.) Не раз і не два нашу землю святу топтав ненависний чужин..ць. (В.Сосюра.) Мій Києве, щаслива нота в твоєму голосі бр..нить. (Д.Павличко.) І очі пестливо гладять з..млі кожну впадину й схил. (М.Бажан.) Тих шістнадцять золотих світанків, ніби куц троянди, зайнялись. (Д.Луценко.) Через всі т..сячоліття на дорозі пер..хресній пр..паду до твого сліду ковилем. (Б.Олійник.) Чому ж напасник утіка? Коротка люлька в к..зака, та довга шабля в к..зака. (М.Стельмах.) Почесна є професія одна – це людям добрим кр..ниці копати. (В.Грінчак.) Довіку б тобі, захисник України, не знати атак і смертей Сталінграда. (Д.Луценко.) Як ти поет, то в руки сам б..реш своє в..лике серце благовісне, б'єш ним об н..беса. (Д.Павличко.) Шарпни струну бе..жалісно, потужно. (Леся Українка.) І знову в серці зак..па сльоза, ніким не зрима, болісна, п..куча. (Г.Коваль.) Ой, Дінець! Твої хвилі масні все пл..вуть перед мене неначе. (В.Сосюра.) Не мав к..нця ненависний дротиче! (Д.Павличко.) М..нув мій рік шістнадцятий, сімнадцятий поч..наю. (Марко Вовчок.)

ІІ. Бе..жалісна музо, куди ти мене зав..ла? (Леся Українка.) Музо, бе..хитрісна, проста дівчино ст..длива, вбога с..ляночко, співом та сміхом щаслива! (П.Куліш.) Серед зловісних урвищ і заметів навчилася ти замолоду йти. (М.Рильський.) У тебе очі – як лазур гірська із дуже рідкісного мін..ралу. (Є.Гуцало.) Та у шістнадцять літ не так-то ще важенько нас давить совість,

як у шістдесят років. (П.Куліш.) До відважних світ належить. К чорту боязнь навісну! (І.Франко.) Осінь гл.бокая знов серцю в.сною здалась. (М.Рильський.) Тижні л.лися невпинні дощі. (Олександр Олесь.) Радісно п'є на світанку з.мля келихи вітру, роси і проміння. (С.Бен.) Прослався з..лений барвінок, голубо зацвів. (Марко Вовчок.) Віють вітри пер..хресні й зустрічні. (А.Малишко.) За рікою с..ніють оселі, сонце вислало шлях по Десні. (М.Стельмах.) Так жалісно на бер..г погляда та дівчина з русалчиним хвостом. (Л.Забашта.) Холодний блиск нам сонце з неба слало. (В.Сосюра.) О зимо! Не лякай безрадіним кінцем! (Олена Пчілка.) Вуж не отруйний, не страшний нітрохи, корисний навіть. (М.Рильський.) Загусне промінь в гронах пер..грітих. (Л.Костенко.) А піщана доріжка уже під ноги стр..бає улесливо, наче кіт. (І.Калянник.) І любові щаслива п..чаль пер..повнює душу. (Д.Павличко.) Проміння сонячне вже темряву прорвало, зр..вають небеса зловісне покр..вало. (В.Раєвський.) І зводився собор – гнобитель і захисник, й готичний розцвітав трилисник. (М.Бажан.) К..лимками з..леними слалася оз..мина. (В.Раєвський.) Тьохкання росисте, молодість моя! Радісним руладам слав я в сні привіт, наче йшов я садом у шістнадцять літ. (В.Сосюра.) Ж..ву всякчас у сподіванні дива, в росянку глянув – усміхнувсь щасливо. (Г.Коваль.) На правій руці у мене аж три срібних персні було. (Панас Мирний.) По капустах бігають діти і солодкі їдять к..чани. (В.Сосюра.) С..ніє день, як пізні капуста. (Л.Костенко.) Хтось цілиться пр..мружено з-за рогу у посмішку беззахисну мою. (П.Перебийніс.) Але та кістлява костюмаха заглядала клично у вікно. (Д.Луценко.) Хтось невидимий вмочував у небо шел..сливі тополі і фарбував ними балкони. (П.Перебийніс.) Я крап..льки роси із серця обтрушу. (Ю.Каплан.) Ми пл..вемо удвох в безшелес..ному цьому човні. (Є.Гуцало.) Ну, що таке тиждень? Були й не такі тижні. (Л.Костенко.) Шел..снула пташина в вітах. (Г.Коваль.) Хто піз..но лягає й рано встає, той більше пізнає. Натє і мій глек на с..роватку, щоб і моя була мас..ниця. (Нар.творч.)

& 80. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “спрощення в групах приголосних”. Написане звирити з надрукованим.

І. Шлях камінням укритий, тернистий. Чи дійду ж до кінця його чесний і чистий? (М.Рильський.) Говорили палко про свободу, про життя заможне і масне... Що їм до нещасного народу, того, що на інших спину гне! (Л.Тендюк.) Ми між людьми чимало знаєм брехливих прихвоснів таких. (Л.Глібов.) Це ви лукавили, писали оди, підлесливих не шкодували слів. ...Ви ж оддали і Стуса на поталу, на хресні муки страдника дали. (Д.Паламарчук.) Багатством болісних причин я так ошедрений невчасно. (М.Осадчий.) Слова живі, в них є душа і плоть, ненависні батіг їм і оброть. (Д.Паламарчук.) Де осока – мов шаблі перехресні, лелеки там витають піднебесні. (М.Гриценко.) Я з тих країв, де в сині оболоні гарячі персні розкидає день. (А.Малишко.) Буревісник – великий морський птах із буро-білим оперенням і довгими вузькими крилами. (Зі словн.)

II. У баби камінної довгі камінні віки, і персні камінні у баби на пальцях камінних. (Є.Гуцало.) Колодязь – дуб уже трухлявий, а тин – мов бік худий, кістлявий. (П.Воронько.) Тобі чуже все темне, ненависне в розгоні днів космічної доби. (В.Сосюра.) Хашім – це музика, він грає на бубнах. Шістнадцять ударів, легких, дружелюбних. (Д.Павличко.) Попід хати слалася м'ята чиста, та ще грала музика урочиста. (А.Малишко.) Не щотижня велике свято; не щотижня весілля. (П.Куліш.) Море з моря ткалось гладко, шовком слалася до стіп. (Д.Павличко.) І віє пестливо із поля в розчинене сине вікно. (В.Сосюра.) Природа нас самих не залиша, бо зерна ми в її зеленім гроні, які вона й по смерті воскреша у щедрісім своїм, у вічнім лоні. (Г.Коваль.)

III. Так Котляревський у щасливий час вкраїнським словом розпочав співати, і спів той виглядав на жарт не раз, та був у нім завдаток сил багатий. (І.Франко.) І верес медом в вересні зацвів, заславши килимами Україну. (Є.Гуцало.) Уже шістнадцятий годок минає Олесі, вже й свати почали в хату наvertатись. (Марко Вовчок.) Буде чесний гнів народний бить без жалю, гаряче. (М.Стельмах.) Все ближчий серцю і миліш мені Овідій. Тон глузливий, і своєвольний, і сміливий “Метаморфоз” гарячий вірш. (Л.Забашта.) Та хоч тріщала блискавка зловісно, цієї ночі ліс не загорівся. (П.Перебийніс.) Невсипуще і чесне б'ється серце у грудях. (Д.Луценко.) Хтось говорив про мудрість агронома, про швидкісний і золотий погній... (Д.Павличко.)

III. Микола Іванович Пирогов – син небагатих батьків, онук кріпосного селянина. Чотирнадцятирічним він витримав вступний іспит до Московського університету. На навчання приймали юнаків, котрим було не менше шістнадцяти, тому Микола пішов на хитрість і приписав собі два роки.

Після завершення навчання молодий хірург настільки перевершив своїх ровесників у знаннях та операційній техніці, що у двадцять шість років став професором клініки Юр'ївського університету.

Почалася Кримська війна. По всій країні рознеслася слава героїчних захисників Севастополя. Пирогов добився призначення в діючу армію.

Лікар уперше застосував гіпсову пов'язку. Саме він запропонував використовувати працю сестер милосердя, передбачив створення міжнародної організації Червоного Хреста.

Серед пацієнтів хірурга були і члени царської сім'ї, і бідні селяни. Він вилікував пораненого героя італійського народу Гарібальді. Пирогов уславився видатними здібностями та винятковою безкорисливістю. (З журн.; 120 сл.)

СТОП! У кожному з поданих слів визначити орфограму. Замість поданого слова записати самостійно дібране слово з цією орфограмою. У записаних словах підкреслити орфограми, позначивши номер орфограми у дужках (список орфограм подано на форзаці).

Зразок. Замість слова *боротьба* записати слово *косьба* {7}, замість слова *число* - слово *хист* {5}, замість *щасливий* – *радісний* {9}.

Береза, жовтень, чистота, гість, гаразд, диспут, вогкий, вісник.

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА І АПОСТРОФА

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА

Орфограма: м'який знак (10)

М'якість приголосних на письмі позначають літерами *і* (сік), *я* (зоря), *ю* (люк), *є* (синє), а також м'яким знаком (день, сіль, батько, вільно).

М'який знак пишеться:

1. Після букв *д, т, з, с, дз, ц, л, н*, що позначають м'які приголосні у кінці слова та складу: *мідь, гедзь, палець, кільце, скринька*.

2. У прикметникових суфіксах *-ськ-, -цьк-, -зьк-* (*київський, козацький, ризький*), у суфіксах із пестливим значенням *-оньк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-* (*брівонька, біленький, гарнесенький, малюсінький*).

3. Після букв, що передають на письмі м'які приголосні, у середині складу перед *о*: *льон, сьогодні, синього*.

4. Після букви *л* перед буквами, що передають на письмі м'які приголосні: *сільський, ковальський, польський, пальці*.

5. У буквосполученнях *-льц-, -нбц-, -льч-, -нбч-*, які походять від буквосполучень *-льк-, -нбк-*: *Гальці, Гальчин* (бо *Галька*); *неньці, неньчин* (бо *ненька*).

Примітка. Не ставиться м'який знак після *л* у сполученнях *-лиц-, -лч-*, якщо вони походять із *-лк-*: *Наталці, Наталчин* (бо *Наталка*), *рибалці, рибалчин* (бо *рибалка*).

6. У родовому відмінку множини іменників жіночого роду на *-а (-я)*: *пісень, яблунь, вулиць, читалень, паляниць* та іменників середнього роду на *-ни(я), -ц(е)*: *знань, доручень, питань, сердець, кілець*.

7. В особових формах дієслів теперішнього і майбутнього часу дійсного способу (*знають, напишуть*), у другій особі однини наказового способу (*стань, їдь, повісьте*), а також перед афіксом *-ся*: *змагається, миряться, посується*.

81. Прочитати. Виписати слова з м'яким знаком, записати їх фонетичною транскрипцією.

Зразок. [м'іс'ац'].

Дивиться двір твій на місяць в підзорну трубу криниці. (Ю.Ряст.) Відро до криниченьки дзвонить. (В.Василяшко.) Дивлюсь крізь спомини з журбою, як хлопчик з відрами іде. (В.Сосюра.) Місяць – срібне відерце, і зоря горілиць. Хтось налив моє серце срібним дзвоном криниць. (Г.Коваль.) Хай любов'ю нашою святиться чарівна криничка-крижаниця! (П.Перебийніс.)

82. Переписати. Виділені слова розібрати за будовою, обґрунтувати вживання в них м'якого знака.

I. Нахилили квіти *голівоньки* скрізь. (В.Сосюра.) Мені мов *сестроньки* оці берези та калини. (Д.Луценко.) *Козацький* вітер вишмагає душу. (Л.Костенко.) *Вирізьбляє* блискавиця шви на синім полотні. (М.Стельмах.) На спориші *легенький* слід. (В.Мордань.) *Молоденький* місяць став шляхи верстати, щоб могла людина риг його дістати. (А.Малишко.) Я череду у полі доглядаю, *цілісінькую* ніч не спочиваю! (Л.Глібов.) *Стьмяніли* браслети і гребені. (Л.Костенко.) У *європейським* костюмі я не такий, як колись. (В.Сосюра.) Приймачі *підбадьорливо* сиплють прогнозами (Б.Олійник.) Аж тепер вже видно, хто ми до *самісіньких* глибин. (Л.Костенко.)

II. Лети собі, *ворононьку*, мені – в іншу *стороньку*. (Ю.Ряст.) Волошки, ніби сині *зіроньки*, блищать. (М.Рильський.) Схожі на *малесенькі* сонця, підвелися втомлені ромашки. (О.Вертіль.) Між кручами петляє до Дністра *тонесенькою* жилкою Мурашка. (П.Перебийніс.) Які *солодісінькі* години перебуваю я, сидячи там в самотині. (І.Нечуй-Левицький.) Верба у котиках – як срібний злет брови, ні, не брови – *тонесенької* брівки. (Н.Волотовська.) В *оченьках* чистих сонечко грає. У радість перекуй *дрібненький* свій одчай. (М.Рильський.)

Вимова наступного м'якого приголосного може впливати на вимову попереднього приголосного, який під таким впливом теж звучить м'яко: *пісня* [п'іс'н'а], *кузня* [куз'н'а]. Таким чином звукосполучення [сн'] перетворилось на [с'н']. На письмі таке уподібнення за м'якістю не позначається.

У результаті впливу попереднього м'якого приголосного [л'] на наступний твердий [с] утворився дуже поширений в українській мові прикметниковий суфікс –*ськ-* [с'к']: *сільський* [с'іл'с'кий] *польський* [пол'с'кий].

83. Прочитати. Обґрунтувати вживання і невживання м'якого знака у виділених словах. У яких випадках м'яка вимова приголосного та відповідне до неї вживання на письмі м'якого знака зумовлюється таким фонетичним явищем, як уподібнення за м'якістю?

I. А з берега, немов вінок *купальський*, пливе водою *пісня*. (М.Рильський.) А на душі пресвітло й тепло: я вірші *Рильського* згадав.

(В.Мордань.) Яка в *Коцюбинського* посмішка мила! (А.Малишко.) Синіми *пальцями* вітер стукає у шибки. (В.Сосюра.) Я кров'ю молодою побратався із полем у *подільській* стороні. (П.Перебийніс.) А *материнська* пісня пломінка усюди піде слідом за тобою. (Л.Забашта.) Люблю хати *древлянського* Полісся. (Л.Костенко.) А нового уже не догнати на старих *українських* волах. (В.Сосюра.) Мчить крізь теплі ночі і світанки на *кур'єрській* швидкості життя. (Д.Луценко.) Інші нехай співають про *громадянську* війну. (В.Сосюра.) У сумці солдата лежить *маршальський* жезл. (Наполеон.)

II. Я тут в *сільській* родині ріс. (Д.Луценко.) Хвала тобі, *селянська* чесна піч! (Л.Забашта.) І пливуть в намулі та імлі слізюньки усіх земних народів по моїй *чорнобильській* землі. (Г.Фалькович.) І знову теплі *пальці* сонця хвилюють радісний бузок. (В.Гнатюк.) *Ковальський* міх натруджено кректав, танцюючи в розплавленому горні. (Д.Луценко.) Чую *польської* мови лагідні дзвони. (Д.Павличко.) Я б літаком за годину дістався *Гданська* чи Гдині! (М.Самійленко.) Карпати, Карпати, зелені Карпати, *гуцульського* краю довічна краса. (Д.Луценко.) А день *рибальський* – не перший день, але щораз новий! (М.Рильський.) Сопе, як *ковальський* міх. *Янгольський* голосок, та чортова думка. У дитини заболить *пальчик*, а в мами – серце. (Нар.творч.)

III. Академік Володимир *Вернадський*, педагог Василь *Сухомлинський*, режисер Олексій *Суходольський*, *гіркий* полин, письменник Максим *Горький*, *Уральські* гори, порт *Гданськ*, міста *Братськ* і *Тобольськ*.

@ 84. Подані іменники поставити у формі давального відмінка однини. Обґрунтувати вживання і невживання м'якого знака.

Донька, Оксанка, Маринка, нянька, дитинка, матінка, мамонька, калинка, калинонька, краплинка, хатинка, Галька, голка, Галинка, Юленька, Лізонька, Маланка, Валька, Валентинка, Васька, паска, праска, сопілка, бурулька, гілка, лялька, рибалка, зозулька, спілка, кілька, ополонка, синька, пінка, Жмеринка.

@ 85. Переписати, вставляючи на місці крапок, де потрібно, м'який знак. Позначити в словах орфограму “м'який знак”.

I. В “Енеїді” і в “Натал..ці Полтавці” Іван Котляревський утвердив високе почуття людської і національної гідності, без чого не можна було б і думати про відродження культури пригнобленого краю. (Є.Сверстюк.) Весняний гомін народився у вербовій брун..ці. (Г.Коваль.) Висить зоря на срібній павутин..ці. (Л.Закордонець.) “Щасливого лову!”- кивала вона головою рибал..ці. (М.Коцюбинський.) І сняться мені й дотепер русал..чині зоряні очі. (Л.Тендюк.) Човен хлюпа в річен..ці – не біда. З річки синій місяченько вигляда. (Г.Коваль.) Сонний місяць, мов в колис..ці, в синій вишині. (В.Сосюра.) Ой не можна березон..ці край тину не витись. (М.Костомаров.) Виходить, полохливій перепіл..ці тепер не так лячно. (М.Стельмах.) Господи,

яка то була радість Пріс..ці! (Панас Мирний.) Засіли ліньки Зін..ці в колін..ці. У кишен..ці вітер гуляє. При сухій гіл..ці й сира запалає. (Нар.творч.)

II. Ми будемо жити в спіл..ці із людьми-братами. (Б.Грінченко.) ...Благання я посилаю долен..ці своїй. (Леся Українка.) Зіграй мені, вівчарю, на сопіл..ці, коли під вечір стелеться туман. (Л.Забашта.) Смаглява ніч в колис..ці гір гойдала місяця малого. (Д.Павличко.) Зачіплянка полюбилася Вірун..ці ще й тим, що тут люди рано встають, схід-сонця не просипають. (О.Гончар.) І корали, дон..чині корали зорями ранковими палали. (Д.Луценко.) Знов зоря світання стерла сон крилом, цвірін..чить горобчик срібно за вікном. (В.Сосюра.) А на гіл..ці лист пожовклий затремтить в конанні. (Олександр Олесь.) Тут що не двір, то квітне по Натал..ці, і кожна хоче у кіно й на тан..ці. (Л.Костенко.) Горенько Парас..ці! (Панас Мирний.) Козак на коника схопився, Марусен..ці вклонився. Рибал..ці дощ не перешкода. Хлопчикові хочеться рушниця, а дівчин..ці – голки. Сухо в жмен..ці, порожньо в кишен..ці. Чоловік у горіл..ці, як собака в скаженівці. Любо нен..ці, як дитина в честі. (Нар.творч.)

86. Подані іменники поставити у формі родового відмінка множини. Обґрунтувати вживання м'якого знака.

Столиця, паляниця, вишня, пісня, кузня, будівля, питання, звільнення, застереження, розв'язання.

87. Переписати, подані в дужках іменники ставлячи в формі родового відмінка множини. Позначити в словах орфограму “м'який знак”.

I. Всіх слів і (брехня) не бери на віру, на фальш і зраду май порядний дрюк. (І.Франко.) Міняється душа від жару (таємниця) народу рідного. (А.Малишко.) Один Язик під час розмов (дурниця) чимало намолов. (А.Качан.) Ще багато (пісня) непочатих у закоханім серці моім. (В.Сосюра.) Я вийду до своєї вишеньки через пісень калинові мости (Б.Олійник.) А мій дужий спів лунає і гуде над шумом (хвиля). (Олександр Олесь.) Я бачив багато (столиця) за горами, за долами. (Д.Луценко.) Тривога обняла всіх, і люди збіглись з усіх (вулиці). (П.Куліш.) Зелений степ зацвів маками, ударив струнами (пшениця). (М.Стельмах.) А як гнойку не буде в полі, то й (паляниці) не буде на столі. (В.Симоненко.)

II. Як багато (птиця) – не буде (гусениця). У чужому хліві (вівця) не розведеш. Де багато (господиня), там хата не метена. У нього сім (п'ятниця) на тиждень. Вискочив, як Пилип з (конопля). З пуху (фортеця) не будують.

Народна творчість.

III. Од квіту вишень стало в світі біло так і чисто так! (Б.Олійник.) У осені бабиним літом іскриться обличчя, зеленою ряскою сяє із гострих (зіниця). (Є.Гуцало.) Як я губився в тих долонях (доля)! (В.Стус.) Мов подих вітру, срібно-синя тиша, і рідний силует на фоні (вишня). (Л.Косановська.) Нарвавши (черешеня), школярі втікали, неначе прудкі кози. (І.Нечуй-

Левицький.) Не (весна) первоцвіт, не осінь злотокудра зренили в серце радість і тепло. (Л.Забашта.) Схилила осінь грона (горобина). (Л.Костенко.) Ліс зустрів мене як друга (горлиця) теплим воркуванням. (М.Рильський.) Жодних земля ця не має (безодня). (С.Кльонович.) І лобода одвіку для (синиця) зарані до зими готує сім'я. (М.Самійленко.) Бодай тобі, Горобчику, не брехать, а Горлицям твоїх (брехня) не чувать! (Л.Глібов.) І (птиця) лунав щасливий спів. (В.Сосюра.)

88. Переписати, вставляючи пропущені букви. Пояснити вживання м'якого знака у виділених словах.

Ці миті спалахів і *пригасань*, ця ока й неба мер..хтлива схожість! (М.Самійленко.) Україно, моя сторона, краю мій і *сподівань*, і мрій! (В.Сосюра.) Як не любити в..сни многошумної, меду пахучих *суцвіть*? (М.Рильський.) Кож..н день був жагучим чуттям *передщасть*. (Л.Костенко.) І ці стеб..линки, майбутні обжинки, ковтають промінчик злотистеньких *сонць*. (В.Родіонов.) О теплий тиск руки, о дружній стук *с..рдець*! (В.Сосюра.) І мислі гл..бина готує серцю свято мандрівок молодих, *шукань* і *воскресінь*. (А.Малишко.)

89. Переписати, подані в дужках іменники ставлячи у формі родового відмінка множини. Позначити в словах орфограму “м'який знак”.

(Серце) прихильних маємо доволі. (П.Куліш.) Не видно нікого, знайомих немає тут (лице). (В.Місевич.) (Дерзання) і мрій клекоче в серці грім. (А.Малишко.) Сповільнено твій час (прозріння). Не жди жалоб, не жди (моління). (В.Стус.) Безпредметні розмови про неньку Україну за нинішніх умов суворих (випробування) звучать чужим голосом. (Є.Сверстюк.) На Закарпатті поблизу села Корольове археологи виявили одне з найдавніших людських (поселення). (З підручн.)

У буквосполученнях **-ть, -ться** у дієсловах м'який знак **пишеться**, тоді як дієслова на **-ш, -шся** пишуться **без м'якого знака**: *навчають, пишаються, навчаєш, пишаєшся*.

Орфограма: буквосполучення **-ться, -шся у дієсловах (8)**

90. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, м'який знак. Обґрунтувати його вживання. Позначити в словах орфограму “буквосполучення **-ться, -шся** у дієсловах”.

І. І посієт..ся, і зазернит..ся думки звичної дивина. (О.Довгий.) І легко тобі, хоч і дивиш..ся ниць, аби не спіткнутись ні разу. (О.Ольжич.) Тримаєт..ся душа на слові честі. (Ю.Каплан.) Сріблит..ся нитка часу.

(Л.Талалай.) Часу і далі не осягнеш.. оком. (А.Малишко.) Шкребет..ся поглинал..ний час. (А.Коляновський.) Чого являєш..ся мені у сні? (І.Франко.) Добро між нами, і ти зживеш..ся, як з братами. (І.Срезневський.) Ой доле, доле, що з люд..ми ти коїш..? (Л.Костенко.) Вогон.. не гасит..ся вогнем, і ніч.. не здовжуєт..ся днем. Не пнет..ся з вірності біда, не ллет..ся з кременю вода... (А.Малишко.) Чорний сон віків не збудет..ся, що мине, а що забудет..ся, що засне, а що й розбудит..ся. (Л.Костенко.) “Ораторами роблят..ся, поетами народжуют..ся”, - каже латинс..ка приказка. (М.Рильський.)

II. Вересен.. ясний склит..ся над селом. (М.Рильський.) Ден.. золотими очима дивит..ся в синє вікно. (В.Сосюра.) Осін.. на землю тихен..ко спускаєт..ся, крилами-хмарами небо вкриваєт..ся. (М.Рильський.) Розквітлу папорот.. шукаєш.. ти в лісах, і вся ідеш.. в крові, і вся ідеш.. в сль..озах. (Олександр Олесь.) Доки гай сліз..ми не засл..озит..ся, сміх калиновий не заросит..ся. (Г.Коваль.)

III. Не журис.. же, сиротино, що долі не маєш...! Як полубит.. дівчинонька, то й долю придбаєш.. . (О.Корсун.) Є ті години, що хочеш.. співати, але чи всякий піс..ню собі зложит..! А як глянеш.., то побачиш.., що не всі сміют..ся. Коли сохнеш.. од печалі, самі сл..ози ллют..ся. (О.Афанасьєв-Чужбинський.) Туман з поля піднімет..ся, сонечко прогляне, і минет..ся негодон..ка, й долен..ка настане. (Я.Щоголев.) Ти груди краєш.. поглядом дитини, печеш.. і мучиш.., рідний краю мій, п'яниш.., як жоден на землі напій. (М.Рильський.)

IV. Ти знов оживаєш.., надіє! Світліє душа, молодіє... (І.Франко.) Захочеш.. – і будеш.. . В людині, зятям, лежит.. невідгадана сила. (О.Ольжич.) Геть, боягузе підлий, що за плату живеш.. у деспота рабом, що корчиш..ся під батогом і хвалиш.. руку, що тебе катує! (Р.Бернс.) Дарма просиш..ся ти, зрадник, не пушу тебе ніколи. (М.Костомаров.) І починаєш.. все спочатку, коли об труднощі спіткнеш..ся. Скажи, чому зникає щастя, коли до н..ого доторкнеш..ся? (О.Радішевська.) Навчиш..ся надать блискавичніст.. думкам. Та ти не відхилиш.. свого вінця, підеш.. неухильно, підеш.. до кін..ця. (О.Ольжич.)

V. Надвечір'я ллет..ся білим димом. (М.Самійленко.) Чи в думон..ках літа вертаєш..? Степи і ниви розстеляєш.. і в небо молиш..ся комус..? (Олександр Олесь.) Мережит..ся між травами струмок, рясна калина гронами багрит..ся. (Д.Луценко.) Сумно в жоржини всміхають..ся всі пелюстини. (Є.Гуцало.) Під ноги стелит..ся дорога ще й кучерявит..ся чебрец.. . (С.Тен.) Стебел..ця росяні конвалій тобі вклоняют..ся до ніг. (В.Сосюра.)

VI. Працюй, наче збираєш..ся сто літ жити. Танцювати не хочет..ся, та черевики просят..ся. Доки не впрієш.., доти не зігрієш..ся. Що в серці варит..ся, на лиці не втаїт..ся. Поки не намучиш..ся, доти не научиш..ся. Як не візьмеш.. доїнням, не доцінкаєш..ся додоюванням. Трапляєт..ся, що й на мудрому чорт катаєт..ся. Здавна так веде..ся, що хата віником метет..ся.

Народна творчість.

91. Розкрити значення поданих фразеологізмів. Виписати слова з орфограмою “м’який знак”. Обґрунтувати написання виділених слів.

Сидіти між двох стільців. Палець об палець не вдарити (Пальцем не зачепити). Дядькові своєму розкажи. Стати на слизький шлях. Відпустити гальма. Троянський кінь. Тепленьке гніздечко. З сивини століть. Фільчина грамота. Стиміти гвіздком у *голівоньці*. Буря у *склянці* води. Сім неділь на тиждень справляти. Аж кури сміються. Скупчуються хмари.

& 92. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “м’який знак”. Написане звирити з надрукованим.

Вона йде лугом, зеленою високою травою. Трава чіпляється за ноги, перечіпає... Злякані коники роєм знімаються з-під трави і стрибають на всі боки. Сюрчать, галасують, мов дають звістку переднім товаришам, щоб береглися. Між ними метелики носяться, грають. Що за розкіш, що за приволя серед степу! Стихають всі болі пекучі, тиха радість голубить душу, легкі почуття забавляють серце. Чуєш, як життя проходить крізь тебе шелестом тихим трави, неугавним голосом коників, підпадьомканням перепелиним... І чуваєш, що ти тільки невеличка частина всесвітнього життя, що розвернулось кругом тебе. І чуваєш, що говорить травина травині, що сюрчить коник коникові, що гукає перепел. То життя в ньому говорить, то воно шелестить і сюрчить. А твоє серце зливається з цим гомоном.

За Панасом Мирним.

М’який знак не пишеться:

1. Після букв, що позначають губні та шиплячі приголосні звуки: *степ, любов, сім, ніч, ріж, вчиш, мусиш*.
2. Після букви *р*, що позначає кінцевий звук слова і складу: *кобзар, буквар, повір, чотирма, Харків* (але *Горький*).
3. Після *н* перед буквами *ч, ш, щ* (*кінчик, менший, барабанищик*) та перед суфіксами *-ськ-, -ств-* (*панський, селянський, українство*).
4. Між буквами, що позначають м’які приголосні звуки: *пісня, кузня, веснянка, радість* (але *тьмянний, різьбяр*).
5. Між буквами, які позначають подовжений м’який приголосний: *зілля, волосся, лле, тінню*.

@ 93. Прочитати. В яких словах на місці крапок потрібно поставити м’який знак? Слова з м’яким знаком і без нього записати в дві колонки.

Кін.., піч.., в’яз.., календар.., ніч.., міц.., верф.., любов.., Суламиф.., навчан..ня, близ..ко, маз..зю, суміш.., батен..ко, матін..ці, нен..ці, вісім, сут..,

дяд..ко, сип..те, дріб.., полтавс..кий, сіл..с..кий, селян..ство, рибал..ство, він..чати, тон..ший, бакен..щик, балкон..чик, майбут..нє, молод.., піс..ля, нал..лемо, колос..ся, збіж..жя, навман..ня.

94. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, м'який знак. Позначити в словах орфограму “м'який знак”.

I. Памороз.. айстри цілує. (Г.Коваль.) Любов.. розгортає життя, як сюїту. (А.Кацнельсон.) І Хар..ків ось шумить. (В.Сосюра.) Я обламаю хвилинам пал..ці, що не спліталис.. в печал.. годин. (Л.Костенко.) Не вернеш.. втрачені хвилини. (Д.Луценко.) Тебе в піснях здіймаю я до зір.. . (В.Сосюра.) І серце вогневіє на кін..чику пера. (П.Перебийніс.) Не вір.. безвірникам. (В.Крикуненко.) Зрідка сонце блисне промін..цем. (Л.Закордонець.) Я у садку з Богдан..чиком вовтузився. (М.Рильський.) І смугляве хлоп'я в хворостян..ці цілу ніч..ку складало вірші. (В.Сосюра.) І гачки, і блешні, і вудки – рибал..с..ких душ німі товаришки. (М.Рильський.) Світ у ракетнім колі змен..шився до зернини. (Б.Олійник.) Люблю, як ти ходиш.. і дишеш.. . (В.Сосюра.) Вбога геран.. на вікні велетен..с..ким росте баобабом. (М.Рильський.) Був там, де тепер.. нема. Хоч об дорогу вдар.. . Сипати червін..цями. Бити карбован..цем. (Нар.творч.)

II. Чого марсел..с..ку пісню чути? Хіба ден.. слави вже настав? (Леся Українка.) Ми не пішли молитис.. на червін..ці. (Б.Олійник.) І натомлена ніч.. гасить місячну піч.. . (Г.Коваль.) Сип.. вогнями, ніч..ко, сип.. вогнями! (М.Гурець.) Тріпочут.. білі лебеді крил..ми. (Г.Коваль.) Люди! Не ріж..те безвинно лебедю біле крило! (П.Перебийніс.) Піс..ня завмирає, піс..ня погаса. (М.Рильський.) Пісен.. пташиних звуки замовкли в деревах оголених, смутних. (В.Сосюра.) Всі знали в куз..ні коваля, бо линув гук зблизу, здаля. (А.Малишко.) Заздалегід.. все треба врахувати перед сівбою завше до дрібниц.., як хочеш.. гарний урожай зібрати, як хочеш.., щоб шумів прибій пшениц.. (Д.Луценко.) Тут мати пестила мене в березовій колис..ці. (Д.Луценко.) Леген..кий вітрец.. подихає - і скріз.. розносит..ся тепло ранн..ого літн..ого ранку. (Панас Мирний.)

III. Шершаве вмій зробити гладен..ким. Ростуть опен..ки – в них ніжен..ки тонен..кі. Просо дрібнен..ке – то й каша ріден..ка. Який кухар.., такий борщ.. . Коли біл..шає пастухів, мен..шає корів. Коли ти обманувся вперше, винен обман..щик, коли вдруге, винен ти сам. Пропало, як пан..щина. Той біл..ше знає, хто мен..ше відпочиває. Раніше почнеш.. – раніше кінчиш.. . Де мен..ше псів, там мен..ше бліх. Хто в темряву дивит..ся, той од світла кривит..ся. Хто за працю берет..ся, тому все вдаєт..ся. Сам землі не вклониш..ся, і вона ц..ого не зробит.., бо старша за тебе. Ноги спотикают..ся, а голові дістаєт..ся. У рукавичках шовку не скроїш.. . Вогонь.. мстит..ся, якщо його не шануєш.. .

Народна творчість.

УЖИВАННЯ АПОСТРОФА

Орфограма: апостроф (11)

Апостроф позначає на письмі роздільність вимови звуків. Він ставиться тільки перед буквами **я, ю, є, ї**, які позначають звуки [йа], [йу], [йе], [йї]. Ці звуки вимовляються роздільно від попереднього твердого приголосного.

95. Прочитати. Слова з апострофом записати фонетичною транскрипцією. Пояснити, для чого вживається апостроф.
Зразок: [м'яка], [з'їв].

Вода м'яка, а камінь пробиває. Де ворони каркають, там солов'ї мовчать. Звідки дим, звідти й полум'я. Де є дим, там мусить з'явитися вогонь. Розумний про зиму пам'ятає влітку. Не хвались від'їздом, а хвались приїздом. Зарікалася коза листя об'їдати, поки її вовк не з'їв. Труд для людини – джерело здоров'я і життя. Що накришиш, те й з'їси. Як ворона з'яструбіє, стережіться й більші птахи.

Народна творчість.

Апостроф ставлять перед буквами **я, ю, є, ї**:

1. Після букв **б, п, в, м, ф**, що позначають губні приголосні [б], [п], [в], [м], [ф]: *п'є, здоров'я, м'ята.*

Примітка. Апостроф **не ставлять**, якщо перед буквою, що позначає губний звук, стоїть кореневий приголосний (крім [р]): *свято, цвях, морквяний, мавпячий*, але *верб'я, арф'яр, черв'як*. Якщо ж приголосний, що стоїть перед буквою, яка позначає губний звук, належить до префікса, апостроф ставлять: *зв'язок, розм'якшити*.

2. Після букви **р**, що позначає твердий приголосний [р]: *сузір'я, бур'ян, матір'ю*.

Примітка. Після букви **р**, що позначає м'який приголосний [р'], апостроф **не ставлять**: *буря, крюк, Репін*.

3. Після префіксів і першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *з'явитися, від'їзд, без'язикий, роз'яснити, дит'ясла, пів'яблука*.
4. Після **к** у слові: *Лук'ян* та похідних від нього словах: *Лук'янівна, Лук'яненко*.

96. Прочитати. Пояснити вживання і невживання апострофа у поданих словах.

Сім'я, духмяний, свято, зв'язок, В'ячеслав, Святослав, Валер'ян, Лук'ян, гуморист Василь Чечвянський, артист Іван Мар'яненко, романіст Іван Багряний, живописець Сергій Григор'єв, історик Іван Крип'якевич, місто Звягель, село Листвянка, торф'яна промисловість, тьмяний день, варшав'янин, пів'яру, пів'ями, подвір'я, повітря, заозер'я, роз'їзд, від'ємний, з'ятрений, зябровий, з'їдять, зять, під'яр'я, Мар'яна Прядченко, бур'ян, буряк, роз'їхатися, розійтися.

97. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, апостроф. Позначити в словах орфограму “апостроф”.

I. Солом..яним волом не орати, сінним конем не їздити. Залізо іржа з..їдає, а заздрісний від заздрощів погибає. Катерина Дем..яну не попустить бур..яну Хороший господар на св..ято не киває. На криву дірку – кривий цв..ях. Як на ноги зіп..явся, то й за працю взявся. З охотою можна і камінь прицв..яхувати. Черв..я дерево точить, а невміла хазяйка дім переводить. Коли злива р..ясна, дерев не поливають. Яка тканина, така й р..яднина. Хто буденного одягу не носить, той св..яткового не має. Краще втрата, яка об..єднує, ніж здобич, яка роз..єднує. Песика б..ють, а левик боїться. Соловей хвалиться голосом, а папуга – пір..ям.

Народна творчість.

II. Крапле росою з тополі пісенька солов..я. (Г.Коваль.) Уже давно одрум..яніли солодкі яблука в садах. (В.Сосюра.) В..яжуться калинові сузір..я в небі над калиновим Дніпром. (Є.Гуцало.) Якась добрість з..єднала берег і море. (М.Коцюбинський.) Затремтіли роси перші, чують ранок медв..яний. (М.Стельмах.) На тлі св..ятинь ми всі малі. (О.Слоньовська.) Тінь Св..ятослава майне під зірками. (Л.Костенко.) На сполох б..є душа моя хоробра. (П.Перебийніс.) Стрічає клетотом мене сім..я орлина. (М.Рильський.) Сніг на верхів..ї узгір..я блищить так яскраво. (Леся Українка.) Надвечір..я вересневе одягається в кармін. (Б.Олійник.) Земля пишається у р..ясті. (М.Рильський.) Вода в Десні – до неймовір..я синя! (Д.Кремінь.) Співає липа на узгір..ї і щирим золотом бринить. (М.Стельмах.) Небо глухо набр..якло грозою. (Л.Костенко.) Високо в підхмар..ї над рікою подають свій голос журавлі. (Д.Луценко.)

III. Спустивсь туман із полонин в узгір..я, щоб потічків послухать голоси. Шпилі смерек торкаються сузір..їв, гребінкою розчісують ліси. (О.Буднікова.) Хитаються гніздов..я на гіллі під полум..ям зеленої зірничі. (А.Малишко.) У літа є такі цілющі ліки, як цей духм..яний золотий нектар. (Н.Диб'як.) Які п..янки були високі трави! (В.Грінчак.) Ой став Івась синій цвіт, стала Мар..я жовтий цвіт. (М.Костомаров.) А там черв..як билині корінь точить. (Л.Глібов.) Дзвінки верхів..я промінь злотом шиє. (М.Стельмах.)

Бродять трави медв..янистим соком. (Г.Коваль.) Любистком пов..ються ще наші дороги. (М.Стельмах.) Коні під..їхали он до двору, а в нас на прощання мало часу. (А.Малишко.) Мороз мережками вицв..янує віконце. (М.Костомаров.) Роз..їдає залізо іржа, а олжа роз..їдає людину. (С.Литвин.) І одразу люди просвітліли, як перед обов..язком святим. (Б.Олійник.) Найперша кав..ярня була відкрита 1652 р. У Лондоні. (З журн.) Відійшла самота, від..ятрила. (О.Корсовецький.) Весна р..яхтіла в іскорках роси. (Л.Костенко.) Все примарне, дріб..язкове облітає, мов пилюка. (П.Перебийніс.)

@ 98. Поставивши, де потрібно, апостроф, слова з апострофом і без нього записати в дві колонки.

Крем?яний, мавп?ячий, об?єднання, роз?яснення, різьб?яр, прислів?я, призьб?яний, під?южування, верб?я, брукв?яний, острів?янин, сер?озний, узгір?я, риб?ячий, зап?ястний, тьм?яний, стерв?ятник, верф?яний, жираф?ячий, брукв?яний, р?ясний, Лук?янівка, дзв?якнути, пір?їна, Р?єпін, Стеф?юк, Бр?юллов, Дем?ян, бур?я, бур?ян, Р?язань, в?язи, Вороб?йов, тім?я, роз?юшити, без?язикий, з?їдений, від?їзний, Бр?янський, сузір?я, дит?ясла.

@ 99. Переписати, вставляючи, де потрібно, апостроф.

Рутв..яний вінок, Різдв..яне надвечір..я, посв..ячений хліб, пам..ятник Р..єпіну, династія Р..юриковичів, медв..яні пахощі, сап..янові черевички, прицв..яхована дошка, мальовниче подвір..я, р..яхтить повітр..я, роз..ятрувати біль, над..їхати вчасно.

100. Пояснити значення фразеологізмів. Виписати слова з орфограмою “апостроф”, обґрунтувати написання цих слів.

Кам'яне (м'яке) серце. Кропив'яне сім'я. Солома солом'яна (казка про солом'яного бичка). Роз'їсти серце. Вп'ястися п'явкою. Як на пень з'їхав. Пуд солі з'їсти. На риб'ячому хутрі. З самого пуп'янка. І муха крилом уб'є.

& 101. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “апостроф”. Написане звірити з надрукованим.

І. Народна пам'ять правду збереже. (М.Самійленко.) В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них – одна! (М.Рильський.) І відчували грек і печеніг відлуння кроків князя Святослава. (В.Симоненко.) І лютувала зайти й недоріки, щоб наш народ зробився без'язиким. (О.Ковальчук.) Нас дурманом обпоїли, в наші вуха цвяшки вбили і такими жить пустили. (Олександр Олесь.) В'ятичі – давнє східнослов'янське плем'я. (З підручн.) Я – мала кровинка в твоїх венах, де слов'янська зав'язь не згаса. (Д.Луценко.) А Рось

кипіла в кам'яному ложі. (Л.Костенко.) Б'є осінь в бубон золотий холодними вітрами. (В.Сосюра.) Колядниця різдвяная, кутя була медвяная. (В.Гринько.) Росла дочка Мар'яна і виросла, як панна. (Т.Шевченко.) Довкіл наверстувався торф'яник. (Л.Костенко.) У нас була зима, і ми були, як ріки, в оковах навісних, похилі, без'язикі. (В.Сосюра.) А неволя всім гірка; не то пташки, милі діти, - шкода навіть черв'яка! (П.Грабовський.) Роз'ярені шаблі схрестились струмками і бризнули іскрами в жорсткий ковил. (М.Стельмах.) Над Ірпінню крячуть гуси в надвечір'я і спливає десь туман, немов повір'я. (Г.Коваль.) Там солов'ями рідний край співав – тремтіла кожна гілка солов'їно! (М.Рильський.) Тут нишкнуть вітри у колисці духмяного саду. (Н.Диб'як.) Відколосась зоря від сузір'я, заросло чистотілом подвір'я. (В.Мордань.) Повітря медом лине в груди. (В.Сосюра.) Ворсисті килими рясного споришу. (Ю.Каплан.) Я звик до зоряного дива. (О.Ветіль.) Десь далеко за безжур'ям диха сивиною ніч. (Б.Олійник.) Троянди і терни рясніли на наших шляхах. (Д.Луценко.) Іде по воду молодиця, за нею тюпає хлоп'я. (М.Рильський.) Для гуцулика Лук'яна візьмем волика у пана. (Л.Забашта.) Губи двома черв'яками звиваються на лиці. (І.Калянник.) І поповзли дві п'явки брів, і два шматки м'якого м'яса проплямкали пробачливу гримасу. Темненька смужка вусиків, і рот закам'янів од схованих турбот. (М.Бажан.) Стефанія Туркевич-Лук'янович – відома українська піаністка і композитор. (З календ.)

II. Слово зав'яжеться й знов перекажеться. (Г.Коваль.) Пощо Господь мені тут жити повелів між стадом без'язиким? (П.Куліш.) Гуртувались мляві звуки у сузір'я слів. (В.Симоненко.) Ще не вимерзло коріння у моїй святій землі, і Різдвяне озоріння подолає сили злі. (В.Бровченко.) Ще нам сонце всміхнеться і одіб'ється в наших очах. (В.Сосюра.) Я сама – неначе сім'ячко мале, що вростає в світ крізь власний голос. (Н.Диб'як.) Та й не пень ми дерев'яний, щоб терпіти стид і рани. (І.Франко.) Б'є із пляшки святе молоко, мов джерельна водиця. (П.Перебийніс.) В небі пісня стоїть, як зоря. (В.Сосюра.) Мелодію прядуть бджолині хори на цвіті, що жовтіє на гілках. (Є.Гуцало.) Оцінка єдина для мене й для вас, її об'єктивно нам виставить час. (Б.Олійник.) Спершу такий полум'яний, вогонь знемагає і в'яне. (Л.Талалай.) З театрів і кіно роз'їздяться і розходяться люди. (В.Сосюра.) Не мав Лук'ян що робити та мусив ся оженити. Узяв собі Мар'яночку, на всі села паняночку. (Нар.творч.) Вона сподівалась, чи не над'їде хто та підвезе її до другого села. Ніхто не над'їжджав. (І.Нечуй-Левицький.) От би з'їхать з піраміди, як в дитинстві – із стодоли прямо в казку, проминувши суєту, і сміх, і плач. (Б.Олійник.) Нащо журавлів ловить у небі – накопай в городі черв'яків. (М.Гурець.)

III. Із святом Благовіщення пов'язано чимало повір'їв. Вважалось, що не можна чіпати бурякове насіння, бо з нього виросте редька, не можна торкатись яйця, бо вилупиться двоголове курча. Цього дня готували грядку на капусту.

Популярним був обряд топтання рясту. Ряст зривали, кидали під ноги, промовляючи: “Топчу, топчу ряст, ряст, Бог здоров’я дасть, дасть”. Якщо дівчина на Благовіщення знайде квітку первоцвіту, обов’язково вийде заміж.

Під час богослужіння священники надягали світлі рясни, навіть якщо цей день збігався зі Страсною П’ятницею.

За І.Ільченко.

IV. У соборі французького міста Реймса здавна зберігалася пергаментна книга, переплетена в червоний сап’ян. Сорок сім її сторінок ряхтіли загадковими рядками з кольоровими початковими буквами. Вчені сприймали їх за сирійські, кавказькі чи індійські письмена.

Вісім королів Франції при коронуванні присягали на реймській книзі.

Коли дивовижну книгу показали російському цареві, він першим заявив, що це давньослов’янські письмена. Пізніше учені довели, що в книзі переважає глаголиця.

Найдавніша частина книги виникла в XI столітті в Чехії і була пов’язана з іменем слов’янського просвітителя Прокопа. У XIV столітті вона була доповнена, і тільки через півтора століття потрапила до Франції.

З календаря.

М’ЯКИЙ ЗНАК І АПОСТРОФ В ІНШОМОВНИХ СЛОВАХ

Орфограми: м’який знак (10), апостроф (11)

М’який знак уживається в іншомовних словах після літер, що позначають м’які приголосні, перед **я, ю, є, ї**: *Севілья, Кордільєри, Ньютон, конференсьє, ательє*.

М’який знак одночасно передає м’якість попереднього приголосного та роздільну вимову попереднього приголосного м’якого звука і сполучень звуків [йа], [йю], [йє], [йї], що позначаються буквами **я, ю, є, ї**, а також перед буквами **йо**: *бульйон, каньйон*.

102. Прочитати. Пояснити вживання м’якого знака в іншомовних словах.

І хто ми є? Усі усім мільйони, а хтось комусь однісінький-один. (Л.Костенко.) В кожному моменті сяє вічності брильянт. (І.Франко.) Чуєте, грають марсельєзи справедливості. (Л.Забашта.) Вітрів свавілля, музика - Севілья! (Л.Костенко.) Не вмовкайте, звучить, кастаньєти палких солов’їв! (Є.Гуцало.) Всі, хто буває на острові, діляться для Нечуйвітра на майстрів і браконьєрів. (О.Гончар.) Тільки вчора, здається, у Нью-Йорку розвітались, а він уже у Бельгії стрічає... (Б.Олійник.) Над вулицею понависали стіни хмарочосів, а тому вулиця скидалась на глибокий каньйон. (Є.Гуцало.) Через мільярди літ читаю на аркушах стін слова і дістаюся до первокореня слова. (Б.Олійник.) Давила бархатна тиша. Чаїлися тіні в портьєрі. (Л.Костенко.)

Моє ж досьє велике, як майбутнє. (В.Стус.) Ось мафіозо, взятий ніби в жарт під стражу, грає з другом у більярд. (Д.Павличко.) Портъє жує щось, і його повне обличчя ходить на гладкім підборідді, наче плаває в хвилях. (М.Коцюбинський.) Чого він тут, я й сам не знаю, він чай спокійно попиває і заїдає монпансьє. (В.Сосюра.) Сучасні люди, напевно, походять від кроманьйонців. (З підруч.)

@ 103. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, м'який знак.

I. Авін..йон, н..юанс, фл..юс, сен..йор, дуен..я, д..юйм, куліс..є, фл..югер, модел..єр, Кордил..єри, С..єрра-Невада, с..южет, Н..ютон, Гот..є, бутон..єрка, т..юрбан, ател..є, цел..юліт, пен..юар, горел..єф, бл..юз, кан..йон, бел..етаж, порт..є, нат..ютморт, дос..є, конферанс..є, с..юїта, Люс..єн, Жул..єн, Лавуаз..є, фл..югер, Пхен..ян, В'єнт..ян, біл..ярд, бурд..юк, компан..йон, монпанс..є, камуфл..яж, камарил..я, с..юрприз, ескадрил..я.

II. Кардинал Рішел..є, драматург Мол..єр, композитор Йоганн Себаст..ян Бах, сонети Віл..яма Шекспіра, романи Еміля Зол..я, художник Г..юстав Доре, театр Бергон..є, кіноактори Анна Ман..яні та Жерар Депард..є, письменник Джозеф Ред..ярд Кіплінг, художник Амадео Моділ..яні, співачка Монсерат Кабал..є.

Роздільна вимова в іншомовних словах позначається на письмі за загальними правилами української орфографії, тобто апострофом: *П'ємонт, Женев'єва, прем'єра, кар'єра*.

В іншомовних словах, у яких пом'якшені губні звуки вимовляються нероздільно з наступними голосними [а], [у], [є] (що на письмі позначаються буквами *я, ю, є*), апостроф не ставиться: *бюрократ, фіюзеляж*.

Після букви, що позначає пом'якшений звук [р'], апостроф перед буквами *я, ю* в іншомовних словах не ставиться: *рюкзак, рюш*.

В іншомовних словах апостроф ставиться після букв *г, к, х, ж, ч, ш*: *к'янті, Руж'є, Монтеск'є, миш'як*.

Апостроф ставиться після префіксів, що закінчуються на приголосний: *ад'юнкт, ад'ютант, ін'єкція, кон'юнктура*.

104. Прочитати. Пояснити вживання і невживання апострофа в іншомовних словах.

Італійське місто П'яченца, абатство Жюм'єж у Франції, місто Хедеб'ю у Данії, Дар'яльська ущелина, опера Понк'єллі "Джоконда", письменники Анрі Барбюс та Маріо П'юзо, астроном Юрбен Ле Верр'є, винахідники кінематографа брати Люм'єр, річка Сирдар'я, ар'єргард, бюджет, поре, мюзикл, бювет, кюре, к'янті, к'ят, ридикюль, манікюр, комп'ютер, Рів'єра, Мюнхен, Бюффон, Мюллер, ін'єкція, ад'ютант.

@ 105. Поставивши, де потрібно, апостроф, слова з апострофом і без нього записати в дві колонки.

Б?юргер, Б?єрнсон, Ксав?є, деб?ют, б?єф, п?юпітр, круп?є, п?юре, П?єр, куп?юра, М?юнхен, ком?юніке, мар?яж, ф?юрер, ф?ючерсний, п?єза, валер?яна, Ендр?ю, кар?єр, р?юш, кутюр?є, тр?юк, Фур?є, Олів?є, б?язь, деб?ют, б?юлетень, б?юст, грав?юра, Рів?єра, Ов?єдо, б?юрократ, інтер?єр, кр?юшон, кур?єр, капіл?яр, б?юік, карб?юратор, ф?юзеляж, рев?ю, вар?єте, к?.вет.

@ 106. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, апостроф.

I. “Божественна комедія” Данте Аліг..єрі – перший твір, написаний живою народною мовою італійців. (З підруч.) Драматичний образ Шевченка останніх років заслоняла кон..юнктурна маячня про його нібито політичну діяльність. (Є.Сверстюк.) Тут на пагорбі стоїть мій дім п..єдесталом для птахів і неба. (Н.Диб’як.) І стискає в пальцях оператор об..єктива мирний автомат. (П.Перебийніс.) Кореспонденти прагнуть інтерв..ю. (Л.Костенко.) Листки із нотами з п..юпітра в чужі галактики несе. (О.Слоньовська.) Мухомор стоїть у кап..юшоні, тут у лісі знає він про все. (М.Гурець.) Тут фортеп..яно з теплою душею стоїть і жде, що приторк білих рук в ньому пробудить півзаснулий звук. (М.Рильський.) Сміявся ніжних дзвоників букет – на більше не одважився б..юджет. (П.Перебийніс.) Кар..єр глибокий раною ятрить, задушний чад розвіюють вітри. (Б.Мацелюх.)

II. Фортеп..яно лилися тут звуки, хворі пальці дитини повідали радощі й муки. (Л.Забашта.) Кар..єру барда я з кар..єру у чорній рудні розпочав. (В.Боровий.) Музики розставили свої п..пітри, порозкладали ноти. (І.Нечуй-Левицький.) Письменниця леді Мері Монтег..ю стала ініціаторкою щеплення проти віспи у XVIII ст. (З календ.) Де П..яндж норовисто тече, збирає памірські потічки, жаринками чорних очей мене чарували таджички. (Д.Луценко.) Ур..юк по садах розкинув свої біляві намети. (І.Каляник.) Слово “вольтер..янство” міцно увійшло до словників як синонім вільнодумства, не обмеженого впливом влади і забобонами натовпу. (С.Грабовський.)

Скорочена частка *д* та ірландська частка *о* пишуться з власними іменами через апостроф: *Д’Артаньян*, *Д’Аламбер* (але *Жанна д’Арк*), *О’Генрі*, *О’Кейсі*.

107. Переписати, знімаючи ризку.

I. Географ Жан Батист Д/Анвіль, історик Джон О/Донован, скульптор П’єр Жан Д/Анже, новеліст О/Генрі, романіст Габріеле Д/Аннунціо, драматург Юджин О/Ніл, мушкетер Д/Артаньян, актор Пітер О/Тул.

II. 1920 року героїню французького народу Жанну Д'Арк було зараховано до сонму святих. (З журн.) Бернардо О'Хіггінс - один з керівників війни за незалежність іспанських колоній в Америці. (З підруч.) Жак Арсен Д'Арсонваль – засновник біофізики. Принцип Д'Аламбера – один з основних принципів динаміки. (Зі словн.) В бійниці небо стало темно-синім, не стало вже червоного віночка на голові малої Жанни Д'Арк, а ми співали... (Леся Українка.) Шон О'Кейсі! Дружби токи – вічні, вічні, не пропащі. (П.Тичина.) О'Коннор – поширене ірландське прізвище. Роль Скарлетт О'Хара у кінофільмі “Віднесені вітром” – одна з улюблених ролей відомої актриси Вів'єн Лі.

@ 108. Уставляючи на місці крапок м'який знак або апостроф, записати слова в дві колонки.

Компан..йон, дистиб..ютор, кон..юктивіт, В..єтнам, Робесп..єр, С..юзен, сен..йор, мес..є, інтерв..ю, вол..єра, квартир..єр, еспан..йолка, гранул..ома, ад..ютант, ал..янс, бруцел..оз, квінтил..йон, Мол..єр, Ам..єн, Ет..єн, ар..єрцена, папіл..йотки, мантил..я, ател..є, прес-пап..є, лос..йон, об..єкт, грил..яж, кабал..єро, кутюр..є, курт..є, кал..ян, сек..юриті, Рив..єра, барел..єф, б..єф, ескадрил..я, вар..єте, гіл..йотина, бул..дог, тер..єр.

& 109. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограми “м'який знак” та “апостроф”. Написане звірити з надрукованим.

I. То вже Монтеск'є сказав, панство моє, що кожний народ в таких правах жие, які заслужив собі мати. (І.Франко.) Сеньйор Альфонсо наш стояв ні в тих, ні в сих. (П.Куліш.) Для тих днів, як відкрита рана не Мадонна, а Жанна Д'Арк. (О.Ольжич.) Індіанська культура кахок'я досягла піку розвитку у XII ст. і загадково зникла у XV ст. (З підручн.) Електрику вперше було відкрито Уільямом Гілбертом у 1600 р., та практичне використання вона одержала з 1900-х рр. (З підруч.) Інтерв'ю нагадувало гру в піддавки: запитання інтерв'юєра провокували й підказували відповіді. (Є.Гуцало.) То Лісовик іде поміж дерев чи бракон'єр з рушницею крадеться? (В.Сторожук.) А в нас тут “Марсельєзу” чути, немов розірвані всі пута. (Леся Українка.)

II. У вітварі священної Софії прогуло мільйони молитов. (Д.Луценко.) Італієць Гульєльмо Марконі 1895 року вперше здійснив далекий радіозв'язок. (З календ.) Дзвенячим містом, Авін'йоне, іще Рабле тебе назвав. (М.Рильський.) За окремими кістками анатом Жорж Кюв'є відтворив скелети більш як 150 тварин. (З підруч.) Надто багато галасу зчинилося останнім часом із тією сніговою людиною, яку шукали і в горах Тянь-Шаню, і в Гімалаях, і в Кордільєрах. (Є.Гуцало.) Найкращі кабальєро кружляли її в танці, і кожен усміхався, і кожен щось питав. (Л.Костенко.) Колись блискучий ад'ютант, тепер голодний емігрант сидів в кафе і думав думу. (Олександр Олесь.) В Індійському океані на острові Реюньйон озвався вулкан. (Є.Гуцало.) Риба піранья завдовжки лише 30 см, але згряя із сотні

таких риб за кілька секунд з'їдає тварину. (З енциклопедії.) І мільярди квітів з'єднались в одну жоржину. (А.Малишко.)

110. Розкрити значення фразеологізмів. Ввести їх до самостійно складених речень. Обґрунтувати вживання апострофа та м'якого знака в іншомовних словах.

Звести на п'єдестал. Парф'янська стріла. Ромео і Джульєтта. Моцарт і Сальєрі.

СПОЛУЧЕННЯ ЛІТЕР *йо,ьо*

Орфограма: буквосполучення *йо,ьо* (12)

Буквосполучення *йо* передає на письмі звукосполучення [йо]. *Йо* пишеться:

на початку слова та після голосного: *йод, його, район, знайомий, чийого, гайок;*

після приголосного, переважно на початку складу: *серйозний, мільйон, курйоз, Соловійов.*

Буквосполучення *ьо* передає звук [о] та позначає м'якість попереднього приголосного звука і пишеться в середині чи в кінці складу: *льон, мальовничий, льотчик, Ковальов.*

111. Прочитати. Обґрунтувати вживання *йо* та *ьо*.

Останній льодовиковий період закінчився десять тисяч років тому. (З підруч.) Наш Київ переливами садів ожив, затрепетав, замайорів. (М.Рильський.) Вся природа назустріч прийдешньому дню ожива. (В.Раєвський.) Я по стежці знайомій іду. (В.Сосюра.) Вийду в степ, до синьої криниці. (А.Малишко.) По вулиці дощ застьяобав батогами, вода клекотала, як вир, під ногами. (Д.Луценко.) Сьогодні, як і вчора, падає дощ великими окличними знаками. (В.Гнатюк.) А в Дніпрі закипала сльозою вода. (І.Лобовик.) У позі істинного йога, хоча й не терпиться давно, під запис голосу свого співак знімається в кіно. (П.Перебийніс.) Верхоглядство – несерйозне, поверхове ставлення до чого-небудь. (Зі словн.) Хтось сміється, гукає із вечірнього гаю. (Г.Коваль.)

@ 112. Уставивши пропущені букви, слова з **йо** та **ьо** записати в дві колонки.

Ма?ор, дз?об, с?омий, під?омний, д?оготь, тр?ох, ц?ого, заво?овник, васил?ок, кс?ондз, кост?ол, ко?от, в?окати, вір?овка, зна?омий, кол?оровий, с?орбати, ма?оліка, опрац?ований, під?ом, т?охкати, з?омка, Мурав?ов, Журавл?ов, ра?он.

@ 113. Переписати, вставляючи пропущені **й** або **ь**. Позначити в словах орфограму “буквосполучення **йо, ьо**”.

Іконописець Андрій Рубл..ов, містерія Тараса Шевченка “Великий л..ох”, письменник Микола Хвил..вий, співак ..осип Аркаді..вич Петров, гал..оркова публіка, берег ..ордану, Панамський переши..ок, річка Пс..ол, графство ..оркшир, імператор Вільгельм Заво..овник, місто Н.ю-..орк, гідравлічний під..омник, Кременчуцький л..отний коледж, поет Гі..ом Аполлінер, індійський ..ог, нігт..ова пластинка, лікт..ова кістка, ..ршисті брови, актриса Марина Не..олова, пот..омкінські села, під..омний кран, селище ..олкіно, во..овничий сусід, замашний ки..ок.

114. Переписати, вставляючи на місці крапок пропущені букви. Позначити в словах орфограму “буквосполучення **йо, ьо**”.

І. На тій річці, на ..ордані, Ісуса кропили. На тій річці, на ..ордані, Ісуса хр..стили. (Нар.творч.) Я зна..омий узор на твоїм рукаві пізнаю. (Л.Забашта.)
Всі райдуги відма..оріли. (В.Стус.) Таке зч..нилось бо..овисько, що я боявся бути близько. (В.Березінський.) То полки наші йдуть, то д..візій брон..ований гук. (А.Малишко.) Люблю пісні мого краю. (М.Рильський.) М..лодія ріки й м..лодія дороги в два голоси зійшлись на древн..ому мосту. (Г.Пастушенко.)
Ми позна..омились з тобою, і душ зл..лися бер..ги. (В.Сосюра.) Ми тоді зустрілись в..падково на гал..орці в трет..ому ряду. (В.Симоненко.) Простяг ..ому я свій скупий па..ок. (Д.Луценко.) Іще осінн..ого болота зірчастий не засквив л..одок. (М.Рильський.) І срібло крапел..ок свій зуп..нило біг. (В.Сосюра.) Сопілка з поля кличе, й роса в очах волошок ма..орить. (Г.Коваль.) Самотн..о сонце попрощалось, і сумно, сумно день погас. (Олександр Олесь.) Так син..о і порожн..о скрізь. (В.Сосюра.) Був на горі га..ок маленький, туди частенько я ходив. (Л.Глібов.) Із трь..ох боків поля ті обмежив могутній ліс з..леною стіною. (І.Франко.) Скупавши перел..оти ластівочі, відголубіла літня в..сота. (А.Коляновський.) А листя яблун..ок потроху уже брунатніє в саду. (Д.Луценко.) Ти припав, мій сину, до лиця мудрої кр..нички пол..ової. (П.Перебийніс.) Вже вівторок ногу відморозив, як дійти ..ому до с..реди? (В.Місевич.) Дозвольте ж на в..черю запросити... Йй-богу, королівський ма..онез. (М.Рильський.) ..од – кр..сталічна р..човина темно-сірого кол..ору з м..талевим блиском, а також розчин цієї р..човини в спиртї для м..дичних потреб. (Зі словн.)

II. Іще, здається, вчора тут гули громовим кроком бо..ові загони. (М.Рильський.) ..ого взяли пораним в полон. В оточення потрапив баталь..он. (Д.Луценко.) С..огодні над Бул..йонською моєю ключем пер..літали журавлі. (М.Рильський.) Маленька грудочка співуча не видна зору мо..ому. (А.Малишко.) Буслиха у гнізді на хаті світить дз..обом, здається, зараз дз..обне місяць в н..бесах. (Є.Гуцало.) Голопуц..ок – безпере пташ..ня. (Зі словн.) І бджоли витанц..овують на квітах. (Д.Луценко.) Квітки з сл..озами, сл..ози з квітками не розлучаються, сестро, ніколи. (П.Куліш.) В майбутн..ому плоди зб..руть б..гаті із дер..ва, що нині зацвіло. (Д.Павличко.) Добро і щастя завжди від напасті неле..ко відво..овувать мені. (Д.Луценко.) Конво..оване, залякане слово нині виходить з тісних рамок. (Є.Сверстюк.) А слова дружн..ого за гроші не купити! (М.Рильський.) Як не хочу я давн..ої мли! (В.Сосюра.) ..ота – літера грецького алфавіту, що позначає звук [й]. (Зі словн.) Ма..оріли вдалині берези, тополиний шлях десь зуп..нівсь. (Д.Луценко.) Складу для тебе пісню кол..скову, в якій зна..оме буде кожне слово. (Г.Коваль.) Протягом доби підліток і доросла людина повинні вж..вати 150 мг ..оду. (З посіб.)

III. З..мля годує прац..овитих, а ледарів не терпить. Тиждень рік годує того, хто ..ого не марнує. Добрий л..он - грошей міл..йон. Кукіль – то пол..ового дідька робота. У кожного майстра свої при..оми. Вс..ому буде кінець, тільки не роботі. Цінна праця л..онаря для кожного царя. Вік прож..веш – не тільки копі..ок наж..веш. День с..огоднішній – молодший учорашн..ого. Останній успіх – кращий поп..редн..ого. П..редній задн..ому – міст, а задній передн..ому – хвіст. Л..он утомить, л..он і озолотить. Мал..овані квіти не пахнуть. У птаха, що живиться м'ясом, дз..об гачкуватий. У н..ого натура, як у тура. Майно подорожн..ого завжди при ньому. Ліс в..ликий, а путн..ого дерева не знайдеш. Є кл..ов – буде й улов. Порожн..ої хати і муха не держиться. К..ва головою, мов сухий опен..ок. Колючий ..орж, та юшка смачна.

Народна творчість.

& 115. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму «буквосполучення *йо,ьо*». Написане звірити з надрукованим.

I. Будеш працюючим – не знатимеш голоду. Зароблене завжди замозольоване. Восени – коровай, а до врожаю юшку сьорбай. Хто в листопаді не мерзне, тому й біля Йордану біда нічого не зробить. Від малої праці порожньо на таці. Де гнойок, там лойок. З порожнього відра води не черпай.

Народна творчість.

II. Щасливий воїн, що во ім'я миру свою підносить бойову сокиру. (М.Рильський.) Серйозний же чоловік, а піддався бісові безконтрольності, в безвість якусь потягло. (О.Гончар.) Гільйоширування – гравіювання каменю, металу, дерева або скла механічним способом. (Зі словн.)

116. Розкрити значення фразеологізмів. У виділених словах визначити орфограми.

I. Між молотом і ковадлом *витанцьовувати*. Його в окропі не впіймаєш. Пістити *сльозу*. Цей і шилом риби *настьобає*. Жити *сьогоднішнім* днем. В його хаті всі мухи вгодовані. Увірвалася йому вже нитка. Квацати *дьогтем*. Дати *хльосту* (дьору).

Народна творчість.

II. Ні на *йоту* (не поступитися). *Потьомкінські* села. На повному *серйозі*. *Тіньова* сторона. Мов *опеньок* засушений. У *чотирьох* стінах. Не *витанцьовується*. Іудушка *Головльов*. Як цап на *льоду*. Сильні світу *цього*.

СТОП! Подані слова погрупувати за орфограмами. Назвати ці орфограми, позначити номер орфограм у дужках, обґрунтувати написання слів.

Зразок. День, міць, радість, пальці {10}. Польовий, майоріти, льох, знайомий {12}.

Мідь, озеро, кучерявий, арф'яр, підйом, полтавський, з'ясувати, бадьорий, дикун, йорж, тім'я, калька, намистина, очисний, в'юн, осьовий, стілець, гайок, повір'я, усього, сьомий, сільський, сім'янин, льон, рученька, захисний, пів'юрби, синього, тінь, курйоз, сльоза, тижневий, йод, дзьоб, надбрів'я, Лук'ян, Йосип, пів'яхти, щасливий, зйомка, помор'я.

ЧЕРГУВАННЯ ЗВУКІВ

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ

Орфограма: букви *о – і, е – і, є – і* в коренях слів (13)

Звуки [о], [е] (у відкритих складах) чергуються з [і] (в закритих складах):
слово – слів, особа – осіб, Канева – Канів, Кисва [к и й е^нв а] – Київ
[к и й і в].

117. До поданих слів дібрати споріднені з чергуванням [о], [е] з [і].

Зразок. Творчий - твір.

Летіти, гора, зоря, воля, дорога, ягода, входуни, село, дворище, ягода, вести, мозок, кора, ночівля, сльоза, дротяний.

118. Переписати, в дужках після виділених слів записуючи слово з чергуванням. Позначити в словах орфограму “букви *о – і, е – і, є – ї* в коренях слів”.

О свято *осені* (?) в багряному вінку! В лузі калину чатує *явора* (?) тінь хитка. (Г.Коваль.) Живе од *кореня* (?) калина так само, як *народ* (?) од слова (?) “*рід*” (?). (М.Малахута.) Хмарина тінь згубила в *ячмені*. (?) (Г.Коваль.) М’язи обличчя керують рухом *щік* (?), *брів* (?), *носа* (?), рота, нижньої щелепи. (З підруч.)

119. Слова змінити так, щоб відбулося чергування голосних звуків.
Зразок. Канів – Канева, Кривий Ріг – Кривого Рогу.

Київ, Львів, Чернігів, Харків, Миколаїв, Тернопіль, Ржищів, Обухів, Бориспіль, Ірпінь, Бердичів, Здолбунів.

& 120. Записати під диктовку. Підкреслити слова, в яких відбувається чергування голосних [о], [е] - [і].

Нема старому вороття ані у Києві, ні в Львові. (М.Рильський.) Пливли тумани в Лютежі, гули вітри сполохані. (Д.Луценко.) Я з поезій звезду вам до Києва міст. (Б.Олійник.) Гомонять під Каневом селяни. (М.Рильський.) Страх і покора множать недорік. (Л.Костенко.) І мало що у Ірпені нагадує минулі дні. (М.Лукив.) В’яне серце під осені спів. (В.Сосюра.) Над озірцем журавель споважніло в академічній задумі ступав. (Б.Олійник.)

Орфограма: букви *е – і* в коренях дієслів (14)

Букву *і* пишуть у коренях дієслів перед наголошеним суфіксом *–а (-я)*: *стріляти, згрібати*. В окремих словах літеру *і* пишуть перед суфіксом *–ува (-юва)*: *стрілити - прострілювати, викоренити – викорінювати*.

121. Прочитати, прокоментувати чергування голосних звуків.

Летіти – літати, садити – сідати, гребти – загібати.

@ 122. Переписати, вибираючи з дужок потрібну букву. Позначити в словах орфограму “букви *е – і* в коренях дієслів”.

Скочив Тиміш, побіг, ухопив рушницю та й устр(е,і)лив чорного ворона. (Марко Вовчок.) Кого б стр(е,і)ляти із рушниці? В нас горобці, шпаки, синиці. (Олександр Олесь.) Кожен засмаглий в боях рудокоп навчить вас застр(е,і)лити ворога в лоб. (М.Бажан.) Ой, я постр(е,і)ляна, порубана словами, душа моя на рани знемагає. (Леся Українка.) Не стр(е,і)ляй перед

тим, як вискочить заєць. (Нар.творч.) В простр(е,і)лених полях ніхто вже не гравець. (Ю.Ковалів.) Як стрель стр(е,і)льнув у дівчину. (Панас Мирний.) Зайця бубном не встр(е,і)лиш. Не штука стр(е,і)ляти – штука вцілити. Одним пострілом сорок качок позастр(е,і)лював. (Нар.творч.)

Орфограма: букви е - и в коренях дієслів (15)

Випадний [е] чергується з [и] перед [л], [р] і наголошеним суфіксом –а (я): : беру – брати – ви**б**ирати, вистелю – вислати - вист**и**лати, завмер – замри – зав**м**ирати, стер – зітри – ст**и**рати.

123. Прочитати, прокоментувати чергування голосних звуків.

Завмерти – завмирати, беру – перебирати, стерти – витирати, спертися – спиратися.

124. Переписати, вибираючи з дужок потрібну літеру. Позначити в словах орфограму “букви е – и в коренях дієслів”.

I. Народжується все і пом(е,и)ра... І все ж безсмертні і життя, й природа. (Д.Луценко.) Час вм(е,и)рати, бо страшно, тяжко в світі жить. Ох, як болить! (І.Франко.) І чудно, і страшно, що так трудно вм(е,и)рти. (М.Коцюбинський.) Чи тільки в казці лебідь ум(е,и)рає не з криком навісним, а з любим співом? (Леся Українка.) Тихо зграя спала, тихо плакав лебідь, тихо кров'ю сходив, тихо ум(и,е)рав. (Олександр Олесь.) Страшніше смерті, як нема де вм(е,и)рти. (Б.Олійник.) Вм(е,и)рати так вм(е,и)рати – все одно день втрачати. Добрі люди ум(е,и)рають, а діла їхні живуть. (Нар.творч.)

II. Мудрець мусить і з гною виб(е,и)рати золото. (Г.Сковорода.) Життя б(е,и)рем мов на бігу ми. (В.Сосюра.) Можна все на світі виб(е,и)рати, сину, вибрати не можна тільки батьківщину. (В.Симоненко.) Тільки пісня за серце б(е,и)ре. (В.Сосюра.) Ніч проміння позб(и,е)рала і змотала у клубок. (Олександр Олесь.) Розб(е,и)рається, як свиня в апельсинах. Як зб(е,и)руться тучки в кучку – буде гровиця. Час, терпіння й сумління при**б**(и,е)рають з дороги каміння. За нашим городом зацвіла калина, не ви**б**(и,е)рай, батьку, багатого сина. (Нар.творч.)

125. Пояснити значення фразеологізмів. Прокоментувати чергування голосних звуків у словах .

Завмирати (завмерти) серцем. Вмирати (вмерти) зо сміху. Вносити (внести) у вуха. Туман застелив (застилає) очі.

& 126. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви *е - и* в коренях дієслів”. Написане звирити з надрукованим.

І. Будуть зорі встилати розложистий шлях. (Леся Українка.) Я візьму той рушник, простелю, наче долю. (А.Малишко.) Чи бачиш, брате, ниву, що широко покосом встелена, як лиш засягне око? (І.Франко.) Ось луки оксамит зеленій простилають. (П.Куліш.) Ламайте калину, встеляйте долину молодій, молодому до весільного дому. Застилайте тесовіі столи, накладайте пшеничніі хліби! (Нар.творч.) Спадав вечірній сутінок і звільна тонує у темряві, що низ встеляла. (І.Франко.) Чому я барвінком в гаю не стелюсь? Ліворуч місяць сплів мережку і застилає нею стежку. (Олександр Олесь.) Ні, туман до ніг не простилався, лиховісний вітер не корився! (М.Рильський.) Прийди до мене ввечері, коли зоря вишневі рушники простеле. (Є.Гуцало.) Пригадуєш, як соняхи цвіли, пилок жовтавий землю устилав? (А.Камінчук.) Вересень сипле сині загати, листям багряним шлях застила. (А.Малишко.)

ІІ. У жорнах сумнівів перетираю душу. (С.Тихолоз.) Літа пливуть, а ми йдемо і ярем дерево тремо, хоч до кісток ми шиї стерли і кращі спільники умерли. І де ми сили беремо тягти віки своє ярмо, ворожі сльози утирати і посміхатися крізь ґрати? (Олександр Олесь.) За тисячу років стирається навіть камінь, а народне слово - вічне. Були в кози роги, та стерлися. “Чим ви, хлопці, вдома втираєтесь?” – “Батько – рукавом, мати - подолом, а я на печі так сохну!”. Ворона літає, а дурень голову задирає. Суха ложка рот дере. (Нар.творч.)

Орфограма: букви *о – а* в коренях дієслів (16)

Літеру *а* пишуть у коренях дієслів перед наголошеним суфіксом *-а(-я)*: *скочити - скакати, загонити – заганяти, допомога - допомагати.*

У деяких дієсловах перед наголошеним суфіксом *-а (-я)* вимовляють [о] і пишуть літеру *о*: *простити – прощати, вимовити- вимовляти, потопити – потопати.*

@ 127. Записати, вставляючи пропущені букви.

І. Я не л..мивсь ні в які двері, неправді я не бив чолом. (А.Григоренко.) Тільки не бачать моєї муки, як в самотині л..маю руки. (Л.Костенко.) Як я зл..млюсь не плачте по мені! (Леся Українка.) Гуде вітер вельми в полі, гуде, ліс л..має. (В.Забіла.) Устала дівчина, ручки зал..мила: “Ой Боже мій, Боже, що я наробила!” (Нар.творч.) Схопилась буря і зл..мила деревце бідне з корінцем. (Л.Глібов.) Дуб л..мається, а людина нахиляється. Так тепло, аж пара кості л..мить. Віника не перел..миш, а дерево зл..мати можеш. Як на біду, то і в киселі палець зл..миш. (Нар.творч.) Не л..май же, вітре, днів моїх

колосся. (В.Сосюра.) Хто прудко гонить, той голову зл..мить. Чого громада забажає, того й пан не пол..має. (Нар.творч.)

II. Коли б я був вітром буйним, я б розг..нив чорні хмари. (Олександр Олесь.) Я розг..няю тіні хмар. (Є.Будницька.) Вітер в небі за хмарами г..ниться. (В.Симоненко.) Відчуття вторинності, комплекс меншовартості треба нам із себе виг..няти. (З газ.) Г..нить дівка парубка, а сама від нього не йде. Сідлай, мила, коня вороного та дог..няй хлопця молодого! (Нар.творч.) А поки що – ні провітку, ні дня. Світ мене ловить – ловить... дог..ня! (Л.Костенко.) Хоч вовків г..няй, такий в хаті рай. Голод з лісу вовка г..нить. Грім такий, що хоч тури г..ни, так не почують. Минулося, коли я пог..няв і сльози втирав, тепер пог..няю і співаю. Густа каша дітей не розг..нить. Охота від роботи не втікає, а її дог..няє. (Нар.творч.)

128. Розкрити значення фразеологізмів. Прокоментувати чергування в словах голосних звуків.

Зламати (зломити) слово. Заганяти (загонити) голки в серце. Перемагати (перемогти) серце.

& 129. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму «букви **о** – **а** в коренях дієслів». Написане звірити з надрукованим.

I. Боролась наша Леся Українка з нападницькими силами недуги і відганяла смерть саму від себе зневажливо-коротким словом: проч! І чи не так сама ти, Україно, як ворон віщував тобі загин, не раз у чорну, у тяжку годину відгонила від себе смерть і тлін? (За М.Рильським.) Через тумани лихі, через великеє горе ти світиш мені, моя зоре! Тільки в тебе я вірю і віри повік не зламаю, а як зламаю, зломлюсь тоді, певне, сама, бо задавить ворожая тьма. (Леся Українка.) Що швидше кінь біжить, тим більше його поганяють. Як прудко гониш, голову зловиш. (Нар.творч.)

II. Дома й стіни помагають. І комар коня з'їсть, якщо вовк pomoже. Муха коня з'їла, а вовк помагав. Погана прикмета, як не помагає голові газета. Як комусь допомогти, то руки не слухаються. Не допоможеш грошима, коли треба плечима. Якщо допомагати, то не ледарювати. Ні грач, ні помагач. На своїм коні як хочу, так скочу. Як би кицька не скакала, не бачити їй сала. Хто камінь не підніме, має його котити. Свиня не з'їсть, поки не покачає. Один на тракторі оре, а другий тільки катається.

Народна творчість.

III. Майстер читати, писати і з горшків хапати. Вхопив борщу швайкою, а меду голкою. Не всі й щуки карасів хапають. Біс чорта не вхопить. Де нашому теляті вовка хапати! Щоб час перемогти, треба рахувати секунди, а між цим – щось робити. Хто лінь перемагає, той перешкоди долає.

Народна творчість.

Орфограма: букви **е – о** після **ж, ч, ш, щ, дж** та **й** (17)

У багатьох українських словах [e] чергується з [o] після **ж, ч, ш, щ, дж, й**.

Буква **е (є)** пишеться після **ж, ч, ш, щ, дж, й** перед м'якими приголосними: *шеліт, щєбінь*, а також перед складами з **е** та **и**, що походять з давнього **и**: *джерело, пшениця, щєтина, лієчка* [л' і й е^и ч к а], *копієчка* [к о п' і й е^и ч к а].

Буква **о** пишеться після **ж, ч, ш, щ, дж, й** перед твердими приголосними, а також перед складами з **а, о, у** та **и**, що походять з давнього **ы**: *чоло, бджола, щока, чорний, жовтий, лійок, копіюк*.

130. Переписати, вставляючи пропущені букви.

І. Колись пісня в бандурі жила, дзуменіла вона, як бдж..ла. (В.Осадчий.)
Бдж..лки золотисті в квітах літають. (М.Рильський.) Страшно осінньої ночі
думать про ч..рні степи. (Л.Чернов.) Сюди колись приходили ч..рнички.
(Л.Костенко.) Галю, Галю ч..рnobрива, чому в тебе брови криво? (Нар.творч.)
Мені ще світить мамине лице, та вже у білій хаті веч..ріє. (П.Перебийніс.)
Сніг ляга на веч..рні панелі. (В.Сосюра.) І ми з гори йдемо у веч..ровий час.
(Л.Костенко.) Невже ж таки ніхто не ж..нихався? (Л.Костенко.) Добре жить в
своім дому неж..натоу тому, перед ним і стіл, і страва, батько, мати при
ньому. (А.Малишко.)

ІІ. Від місяця не зріє пш..ниця. За бдж..лу не скажу, а мед солодкий. Куди
матка, туди й бдж..лка. Що мені – молодому та неж..натоу? Без мене мене
ж..нили. Ворон висміює свиню за те, що ч..рна. Забив, як ведмедя ж..лудь.

Народна творчість.

Слова, в коренях яких після шиплячих пишуться букви **е, о**, можна поділити на три групи:

- 1) слова, у яких постійно пишеться **е**: *через, очерет, джерело, шелест*;
- 2) слова, у яких постійно пишеться **и**: *чоловік, жовтий, шовк, чого*;
- 3) слова, у яких після шиплячих відбувається чергування **е – о**: *вечера – вечори; четверо- чотири; шестірка – шостий; женити – жонатий*.

@ 131. До поданих слів дібрати спільнокореневі слова з чергуванням [e] - [o]

Чернетка, вечеря, четвертий, шестірна, пшеничний, женити.

132. Після кожного з виділених слів записати в дужках слово з чергуванням голосних звуків.

Зразок. З пшона (пшениця) і дурень кашу зварить. (Нар.творч.)

Паски, як правило, випікали в *четвер* (?) із *пшеничного* (?) борошна на яечних жовтках. (І.Ільченко.) На чуже *пшонце* (?) окропу не приставляй. (Нар.творч.) На білу гречку впали роси, веселі *бджоли* (?) одгули. (М.Рильський.) Цвіте дочка рум'янцем на *щоці* (?). (П.Перебийніс.) А сама я *женихів* (?) своїх люблю – у серденьку, як у пеклі, потоплю. (П.Куліш.) І кожна справа *почорніє* (?), як стане підлою душа. (В.Грінчак.) Тихий *вечір* (?) од журби хмурить *чорні* (?) брови. (В.Сосюра.) *Вечоровими* (?) фіолетами зацвітає на серці мак. (А.Малишко.) Земля *повечеряла* (?) сонцем і облягалася на ніч. (М.Коцюбинський.) Все *шестірка* (?) шлях мені віщує, туз жировий – на казньонний дім. (А.Малишко.)

133. Пояснити значення кожного з фразеологізмів, за потреби звернувшись до словника. Виписати слова з орфограмою “букви *е – о* після *ж, ч, ш, щ, дж* та *й*”

У поті чола (не схилити чола). Жорстокий вік. Потовкти на пшоно. Відділяти кукіль від пшениці. Як з шовку виплетений. На всі чотири сторони. Всипати по шосте число. Про (на) чорний день. Чорнильна душа. Після дощика в четвер. Свояк з лівої щоки.

& 134. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви *е – о* після *ж, ч, ш, щ, дж* та *й*”. Написане звирити з надрукованим.

І. У лузі жевріє калина. (Г.Коваль.) Вже жовтий жовтень гетьманує. (Є.Маланюк.) Золоті жоржини – осені краса. (В.Сосюра.) Сухий, як жерсть, чортоплох. (М.Стельмах.) Пожовтіла вже трава загубила вроду. (В.Сосюра.) Зелений став жабами жебонів. (Л.Костенко.) Принишко за парканами подвір'я, дріма в саду шовковиця стара. (Д.Луценко.) Старі хатки в солом'яних скафандрах стояли в чорних кратерах села. (Л.Костенко.) Війна по щоці прокотилась сльозами. (М.Стельмах.) Шоломом із Збруча черпали чорну воду. О, жовті черепи зіницями на схід... (М.Бажан.) Ой цить, мати, не журися, вже ж бо син твій оженився, узяв собі за жіночку та крутую могилочку. (Нар.творч.) Жовто тяглася за мною пустеля, як згуба. (Б.Олійник.) Перо й чорнило маю, натхнення лиш нема! (Леся Українка.) Вечеря тяглася допізна. (П.Куліш.) А вночі крізь село пролітають жовті вікна швидких поїздів. (В.Сосюра.) Дві долоні бабиного літа жовтень вчора ще позолотив. (В.Черепков.) День вечору – сніг, що розтанув. Терпець обертає шовковицю на шовк. (Нар.творч.)

ІІ. Чи дійду до мети з потом я на чолі? Розляглися дороги на чотири кінці. Шлях пролягає, ніби річка жовта. Ми збирали з сином жолуді дубові. На сонці ясени горять, спадають ягоди з шовковиць.

З творів М.Рильського.

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ

При творенні або змінюванні слів певний приголосний звук може замінюватися на інший, тобто відбувається чергування звуків.

Найпоширеніші такі чергування приголосних:

[г] - [з] - [ж]: *дорога – дорозі – доріжка*;

[к] - [ц] - [ч]: *ріка – ріці – річенька*;

[х] - [с] - [ш]: *вухо – у вусі - вушко*.

135. До поданих слів дібрати спільнокореневі слова із чергуванням приголосних.

Книга, око, берег, лопух, друг, вовк, рука, поріг, муха, горох, сніг.

136. Переписати. Після виділених слів записати в дужках слова з чергуванням приголосних.

Зразок. Як на *молоці* (молоко) обпікся, на зимну воду дмухатимеш. (Нар.творч.)

Надія в *Бозі* (?), коли хліб на возі. Скопив сіно в *лузі* (?) – буде віл у *плузі* (?). У корови молоко на *язиці* (?). На рівній *дорозі* (?) і кінь розумний. Де *ріки* (?) текли, там і будуть. На печі лежати – *горошини* (?) не мати. Аби мед, а *мухи* (?) налізуть. Лізе, як оса в *очі* (?). Були б *пиріжки* (?), будуть і *друзьки* (?). *Боржник* (?) весело бере, та сумно віддає. У кожної *пташки* (?) свої *замашки* (?). Буде *втіха* (?), як з дірявого *міха* (?). Холодний, як *крига* (?). *Катюзі* (?) буде по *заслузі* (?).

Народна творчість.

137. Переписати, вставляючи пропущені букви та підкреслюючи слова, у яких при відмінюванні відбувається чергування приголосних.

Не спіши яз..ком, поспішай ділом! Без вірного друга в..лика туга. Дівчина – як в лузі калина. Закр..віла на ногу, та не знає, на котору. Тому добре в дорозі, хто с..дить на возі. Віддав коні, а сам на батозі приїхав. Без праці нема ж..ття й собаці. Не риба, що в ріці, а риба, що в руці. Удалося, як Солосі. Р..зумний, як овечка, а х..трий, як блоха. Свасі перша чарка і перша палка.

Народна творчість.

& 138. Записати під диктовку. Слова, у яких відбувається чергування приголосних, підкреслити.

І. Я зупиняю в лузі вітер. (Є.Будницька.) Життя в труді й напрузі проліта. (Д.Луценко.) Я біля мосту стишую ходу. (В.Симоненко.) По доріжці по зеленій з гаю в сад ідуть сліди. (М.Стельмах.) В руці горять, як свічі, три золоті лілеї. (Д.Павличко.) Дорога тікала за гони крізь пил і звороти круті. (Є.Будницька.) Де твій народ? То в черзі, то в юрбі. (Л.Костенко.) На шумному розі книгарня, не раз я заходив туди. (В.Сосюра.) Тривожні останні хвилини віками здавались мені. (В.Грінчак.) Моя душа зболілася в кольчuzі. (Л.Костенко.) Яким вогнем спокутувати мушу хронічну українську доброту? (Л.Костенко.) Внизу далеко смужечка дороги. (Л.Костенко.)

ІІ. А на порозі мати залатаним махнула рукавом. (М.Рильський.) Проснулася на стрісі лелека і дивиться чуло кругом. (В.Сосюра.) Висить густа луна, як у порожнім глєці, і вже нема куди вертатися лелеці. (Ю.Ковалів.) Груша цвіте, наче скупана у молоці. (Є.Гуцало.) У лепесі сховався шерех. (М.Малахута.) Хто це руки лама в завірюсі? (В.Сосюра.) Конюшина падає під ноги, в тузі клонить голови червоні. (М.Рильський.) Загубилися вірші у мотлосі папірців. (В.Слабеньк.)

@ 139. Переписати, подані в дужках іменники ставлячи у формі кличного відмінка. На місці крапок вставити пропущені букви.

Ой, не шуми, (луг), з..лений (байрак)! (Нар.творч.) Д..віся, (князь)! Бачиш ти, як близько за пагорбом бл..щить монгольський спис? (М.Бажан.) Смійся, лютий (враг), та не дуже... (Т.Шевченко.) Не ходи, (козак), понад б..регами, не суши с..рденька чорними бровами. (Нар.творч.) Жити, жити, (друг), поспішим. (П.Перебийніс.) Ох, коли б скоріше, (хлопець), мрії ті твої справдилися. (Леся Українка.) Жду тебе, (парубок), у батьківській хаті, у твоєму ріднім краю. (В.Симоненко.) Чом ти жив не по правді, (з..мляк)? (С.Литвин.) Підведись, (юнак), серце дай г..ряче. (А.Малишко.) А ти ж куди мандруєш, ласкавий (чоловік)? (А.Малишко.) (Мисливець) юний, вже пора на лови. (Є.Гуцало.) Жорстокий (стрілець)! Будь проклятий твій недобрий зір, що цілить і вб..ває! (Р.Бернс.) Я знаю, ти створений так і не можеш інакше, проте бер..жись мого пострілу, чуєш, (х..жак)! (Н.Диб'як.)

У дієсловах **першої дієвідміни** відбувається чергування приголосних [г] – [ж], [к] – [ч], [х] – [ш], [з] – [ж], [с] – [ш], [т] – [ч], [ст] – [шч] (позначаються буквою *и*), [ск] – [шч] (позначаються буквою *и*), якщо чергування є в першій особі однини теперішнього часу: *могти* – *можеш*, бо *можу*, *пекти* – *печеш*, бо *печу*; *колихати* – *колише* бо *колишу*; *хотіти* – *хочемо*, бо *хочу*; *в'язати* – *в'яжи*, бо *в'яжу*; *свистіти* – *свищеш*, бо *свищу*; *полоскати* – *полощи*, бо *полощу*.

140. Переписати. Після виділених слів записати в дужках форми дієслів з чергуванням приголосних.

Зразок. Не поможе (помогти) вороні шампунь, а крукові мило. (Нар.творч.)

I. Дім без господаря *плаче* (?). Скільки під деревом не *лежи* (?), не виростуть коржі. *Скачу* (?), як хліб побачу. Сонько хліба не *спече* (?). Любиш квіти – *бережи* (?) віти. З горшка не *потече* (?), поки його не *принече* (?). Вівцю *стрижуть* (?), а баран трясеться. Одні *тчуть* (?) полотно, а іншим сорочки шиють. Яка пряжа, таке й полотно *ляже* (?) Аби голова пройшла, а хвіст *дожене* (?). Він з піску мотузки *суче* (?). *Збреше* (?) і оком не моргне. Разом і *стриже* (?), і голить. Пташка невеличка, а як діток *захищає* (?), то й гадюку здолає.

Народна творчість.

II. *Колише* (?) рідна пісня нашу долю. (П.Перебийніс.) Як все біжить, як міниться, *тече* (!) (Б.Олександрів.) Ллється море, *плеще* (?) в берег, б'ється в сірі скелі. (Олександр Олесь.) З туманів осінь *тче* (?) рясну кулісу. (В.Сторожук.) Важкими росами трава намокла *плаче*. (?) (І.Качуровський.) А вітер не співає вже, а *свище* (?). (М.Гриценко.) Поруч у росах купається птах, поруч у росах *полощеться* (?) сарна. (М.Петренко.)

III. Сидить гультяй на лавиці, кучерики *чеше* (?). Своім маслом та сам себе *вимажу*. (?) (Нар.творч.) Всіх вас зараз *пригощу* (?). Вам, медведику, борщу? (Олександр Олесь.) *Пущу* (?) коня убрид і полегесеньку впишуся в літній краєвид. (М.Басьо.) *Свище* (?) вітер над світами дзвінко і заносить попіл давніх бід. (А.Малишко.) Чотири вітри *полощуть* (?) душу. (В.Стус.) *Плещуть* (?) весла, гнуться щогли... Ось і пристань затишна! (І.Франко.) Тебе ще сон ясний *колише* (?) в країнах див, утіх і тиші. (Олександр Олесь.)

141. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені літери.

I. Кожна корова своє теля ли..е. Сові сонце очі рі..е. Собака бре..е, дощ че..е, а вітер далі несе. Гострий ніж швидше відрі..е шмат. Стри..и, та не обдирай. Як рубаєш дерево, бере..и себе. Розумний і на шкапі зайця наздо..ене. Вода очи..ає лише тіло, а сльоза – усе єство. Вода все споло..е, тільки злого слова – ніколи.

Народна творчість.

II. Вечір че..е розпущені коси в золотому, як сон, ручаї. (Г.Коваль.) Місяць пла..е і сонця шукає. (М.Рильський.) І на верстатах різьблених воріт т..е лабіринти вулиць живопліт. (Л.Костенко.) Коли у моєму слові олжа павутиння зіт..е, жбурни його, як полову. (Б.Олійник.) Кре..е іскри шлях на Шепетівку. (П.Перебийніс.) Я сонцем очи..аюсь, мов кришталь (В.Коваль.).

У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні [д], [т], [з], [с] змінюються на [дж], [ч], [ж], [ш], а [зд], [ст] – на [ждж], [шч] (позначаються буквою *щ*): *водити* – *воджу*, *крутити* – *кручу*, *возити* – *вожу*, *носити* – *ношу*, *їздити* – *їжджу*, *мостити* – *мощу*.

@ 142. Переписати, до виділених дієслів дібравши й записавши в дужках форми дієслів із чергуванням приголосних.

I. *Ходжу*, сумую і питаю, за що я мушу сумувать? (М.Рильський.) Не *пущу* тебе по воду, бо розкажеш роду про свою пригоду. (Нар.творч.) *Сиджу* на березі ріки, дивлюсь вогким навколо зором. (В.Сосюра.) Часто я в думці з тобою великі розмови *проваджу*. (Леся Українка.) Тривожно в даль *гляджу*, а в серці тяжкий жаль. (І.Франко.) Не *раджу* я, синку, тобі кров людськую річеньками марне проливати. (П.Куліш.) Радію я, коли *знаходжу* слово із пахощами й кольором. (А.Малишко.) *Ненавиджу* я слабкості свої. (Л.Костенко.) Пса бійся не того, що гавка, а того, що *лащиться*. (Нар.творчі.)

II. *Дзижчать* і жалять міриади версій. (Л.Костенко.) І я з землі *підводжусь* знов, і знов в мені вогонь палає. (Олександр Олесь.) Мене куплять і спродувать *не раджу*. А не клянусь, тому що я *не зраджу*. (Л.Костенко.) В поля *виходжу* і, здається, бачу і цвіт очей, і посмішку гарячу. Нехай поляжу при меті, хай плоть і кров моя зітліє, але не *зраджу* в самоті моєї мрії і надії. (А.Малишко.) Тихо *відводжу* обійми ясних моїх мрій. (Леся Українка.) Отак собі гарненько сам *посиджу*, із молодим дубком погомоню. (А.Малишко.)

При творенні багатьох форм дієслів II дієвідміни група приголосних [зк] змінюється на [жч]: *брязк* – *бряжчати*, *бряжчу*, *бряжчиш*, групи приголосних [ск], [ст] змінюються на [шч] (на письмі – буква *щ*): *вереск* – *верещати*, *верещиш*; *простити* – *прощати*, *прощаю* (але *простиш*, *простить*).

143. Пояснити фонетичні зміни, що відбулись у виділених словах.

I. Сонце *блищить*, а мороз *тріщить*. І коза *верещить*, як мороз *тріщить*. *Прощавайте* навіки, старі постолі, ми нові сплели! Уночі лється, а вдень *плющить*. Буває, що й черепок *блищить*. Зробив, як комар *надзижчав*.

Народна творчість.

II. Посріблив траву мороз осінній, і *блищить* вона, немов парча. (В.Грінчак.) Соловейко на валині так *лящить*, аж серцю любо. (І.Франко.) Молода кукурудза *лущить* під ногами. (І.Нечуй-Левицький.) У вогні *тріщать* похилі стіни. (А.Малишко.) За плату ви закохані в ідею і зморшки *морщите* на ситому чолі. (В.Симоненко.)

III. Кайдани, шаленіючи, *бряжчали*, щоб заглушити пісню Кобзаря. (Л.Костенко.) В бою загинути не гріх, але кулі тільки *дзижчали* круг мене. (І.Борозна.) Ось галера *блищить* золота перед нами: рушаймо! (П.Куліш.) *Блищать* рососою довгі пасма нив. (Д.Павличко.) Під яблуню *лащиться* дим. (М.Малахута.) Соловейки аж *лящали* внизу над Россю. (І.Нечуй-Левицький.) Тихо море щось воркує, ледве *лащить* береги. (Олександр Олесь.)

У похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а-** відбувається чергування приголосних: [г], [з] змінюється на [ж]; [к], [т] переходить в [ч]; [с] змінюється на [ш]; [д], [дз] – на [дж], [ст], [ск] – на [шч] (на письмі буква **ш**): *заморожувати, виношувати, принаджувати, виїжджати, вимощувати.*

@ **144.** Від поданих дієслів утворити форми або дібрати спільнокореневі дієслова з суфіксами **-ува-** та **-а-**, в яких відбувається чергування приголосних звуків.

Звукити, крутити, повісити, виїздити, садити, розрадити, розглядити, змастити.

145. Розкрити значення поданих фразеологізмів. Вказати чергування приголосних звуків у дієсловах.

Саджати за стіл. Зраджує пам'ять. Тріщати по всіх швах. Згущувати фарби. Аж за вухами лящить. Розтроджувати серце.

Групи приголосних [ск], [шк] при творенні прикметників та іменників із суфіксом **-ан-** (**-ян-**) змінюються на [шч] (на письмі – буква **ш**): *віск – вощаний – вощанка, дошка – дощаний, пісок – піщаний.*

146. Переписати, після виділених слів записавши в дужках твірні слова.

Перейшовши довгим *дощаним* мостом через Дніпро, подорожні обернулись назад і поклали три земних поклони святому місту. (П.Куліш.) По теплому дощі вгрузають босі ноги в м'яку, живу теплінь *піщаної* дороги. (М.Рильський.) Тут валка старих, *зморщених*, як гриби, відьом водила журавля, пританцьовуючи сухими своїми ногами так, що дзвін од кісток розсипався докруз. (О.Сомів.) Крізь решето сіють *піщаний* берег стрижі. (Л.Костенко.)

Орфограма: буквосполучення **-чн- у прикметниках з суфіксом **-н-** (18)**

Приголосні *основи* [к], [ц] перед суфіксом **-н-** змінюються на [ч]: *вік – вічний, молоко – молочний, пшениця – пшеничний, сонце – сонячний, яйце –*

яєчня.

Винятки: *рушник, рушниця, соняшник, мірошник, дворушник, сердешний* (у значенні *бідолашний, нещасний*), а також слова, утворені від прислівників: *торік – торішний, завтра – завтрашний* (але *довіку – довічний*).

147. З поданих речень виписати слова, при творенні яких від іменників відбулося чергування [к], [ц] – [ч] перед суфіксом *-н-*. Від яких іменників ці слова утворено? Виписані слова розібрати за будовою.

Як праця важка, то їжа смачна. Небезпечна їда з часником лобода. Пасічник і в лісі ситий. Хто з сонцем встає, той сонячно живе. Не клади яєчної шкаралупи, а клади пшеничне слово. Їлося б смачно, та робити лячно.

Народна творчість.

148. Від поданих слів утворити прикметники.

Безпека, сонце, серце, пшениця, рік, вік, рука, молоко, фортеця, залізниця.

149. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “буквосполучення *-чн-* у прикметниках з суфіксом *-н-*“. Слова, які є винятками з правила, підкреслити.

І. З..мля на теплій соня..ній орбіті пл..ве у вічність. (Н.Диб’як.) Лиш правда є ві..на, а то все трава. (П.Тичина.) Соня..ник злоголобий лице за сонцем пов..рта. (В.Сосюра.) Перел..лася на терасу моло..на піна чер..мшин. (Л.Костенко.) І вишні по садках стояли з ру..никами, ч..кали на сватів, які давно не йшли. (Є.Гуцало.) Міро..ник той Хомою звався. (Л.Глібов.) Колише на пшени..нім узбережжі мене ст..жина пам’яті жива. (П.Перебийніс.) Кожний ніжний рух серде..ний в пісню срібну переллю. (Олександр Олесь.) Довго того розказувати, як наша серде..на Оксана проб..ралась чер..з усі міста до свого с..ла. (Г.Квітка-Основ’яненко.) Не пали гніздо торі..не, в ньому ще т..пло зосталось. (К.Басистий.)

ІІ. Міся..ним шляхом пішов я із дому, соня..ним шляхом прийшов. (В.Сосюра.) Ой у тебе, отамане, замовна ру..ниця. (П.Куліш.) На г..рячих сковорідках ш..піли, купаючись в олії, пшени..ні горішки, ячні млинці і сластьони. (Г.Данилевський.) Він викладав слова, наче зі сковороди оладки, печені на олії соня..никовій. (Є.Гуцало.) Гл..боке небо полини очима п’ють торі..німи. (В.Місевич.) Я візьму той ру..ник, прост..лю, наче долю, в тихім шелесті трав, щєб..танні дібров. (А.Малишко.) І здається, що я володію вікові..ним с..кретом краси. (В.Симоненко.) Дуже мучилась Маруся, бо вірно любила, прийняла серде..ну скоро с..рая могила. (В.Забіла.) Кож..н про свою біду, а міро..ник – про воду. Труд ску..ний, та плід його сма..ний. Ру..ниця раз на рік сама стр..ляє. Краще врані..ній збиток, ніж вечірній прибуток. (Нар.творч.)

II. Якби ти знав, як багато важить слово, одно серде..не, теплеє слівце! (І.Франко.) Сліпого в шахті я коня побачив. ...Авжеж, немає сумніву, це ти, приборканий володар в..соти, я взяв тебе, серде..ний мій Пегасе. (Д.Паламарчук.) Ой ви, слова, страшна, двусі..на зброє, сп..ніть, дайте спокій на хв..линку. (Леся Українка.) Вдя..ні нащадки дбайливо об..рігають історичні пам'ятки. (З газ.) Трад..ціям це доконе..на дань, освячена, як кажуть, давниною. (М.Рильський.) З..рно пшени..не диха, мов д..тина, в важкій ріллі, під шубами снігів. (А.Малишко.) Я хочу пити соня..ні настої, пізнати до краю радощі з..мні! (В.Симоненко.) Міся..ні плями – як вибухи світла ру..ничні. (Є.Гуцало.) Основні залізни..ні станції мають довідкові бюро, де можна дізнатися розклад руху. (З інструкції.) І торі..не листя ворушилось у вузлуватих коренях дубів. (М.Рильський.)

150. Самодиктант. З пам'яті записати винятки – слова, при творенні яких не відбувається чергування [к], [ц] – [ч] перед суфіксом *-н-*.

151. Переписати, записуючи в дужках після виділених прикметників слова, від яких їх утворено. Слова, що є винятками, підкреслити.
Зразок. Я тут пізнав любов і прикру зраду, *сердечну* (серце) ласку і печаль образ. (Д.Луценко.)

І грає чарівний Орфей на *сонячних* (?) струнах дощу срібні мелодії. (Г.Коваль.) Сміється жінка *штучним* (?) сміхом. (Л.Костенко.) Наснились мальви, рута-м'ята, і скрип *криничний* (?) журавля, і смерекова отча хата, котру давно покинув я. (П.Дворський.) І що таке *сердечна* (?) спрага, я взяв нерано по собі. (М.Стельмах.) Я скочив за нею, але бистрина з такою силою потягла *сердешну* (?), що я не зміг її врятувати. (І.Борозна.) Я без *рушниць* (?), як без рук: без нії я боюся й мух! (Олександр Олесь.) Безсмертники у мене на столі, *торішні* (?) чи *позаторішні* (?) навіть. (Л.Дмитерко.) У багатті *місячнім* (?) дівчата понад степом пісню понесли. (Г.Коваль.)

152. Розкрити значення поданих фразеологізмів. Визначити орфограми у виділених словах.

Вже *рушники* тчуться (готувати *рушники*). Як *торішні* бублики. Як *позаторішній* сніг. Заварювати *соняшниць* (ставити банки).

& 153. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “буквосполучення *-чн-* у прикметниках з суфіксом *-н-*“. Написане звірити з надрукованим.

I. Тільки квітом своїм при моєму вікні не опав соняшник. Я несу його в світ, щоб не тільки мені, щоб і вам – сонячно. (Б.Олійник.) На возі сидів старий мірошник і, задерши голову, дивився в небо. (Г.Данилевський.) І знову весільні музики заграли, і знов молоді на рушник ставали. (І.Гуцак.) А

в присмерковій далині все ті ж красоти віковічні! (М.Самійленко.) Лебеді плавають в місячнім сріблі, в срібнім саду. (Олександр Олесь.) Чорніє шрам торішньої ріллі. (Л.Тендюк.) На полі Вовк Овечку взяв, потяг, сердешную, в діброву. (Л.Глібов.) Рушниця може підвести, а ломака – ні. Який мірошник, такий і млин. (Нар.творч.)

II. І простелена місячна стежка на плесі. (Н.Диб'як.) Ми, неначе Моло..ная путь, мусим довго світитись поволі. (Леся Українка.) Мене здаля, як сонце, гріє усмішка сонячна твоя. (Олександр Олесь.) За ставом біліла під солом'яною покрівлею мірошникова хата з городом, з якого визирало багато золотих соняшників і смуга розквітлого маку. (П.Куліш.) Галузиться яро торішній пеньок. (М.Самійленко.) Опустім нестріляні рушниці! (А.Малишко.) Хлібина, щоб розширить кругозір, грайливо випнула пшеничні груди та й стала оглядати двір. (В.Симоненко.) На грудях патронташ, в руках рушниця чорна. (В.Сосюра.) Скільки мірошників, стільки й мір. (Нар.творч.)

Орфограма: букви –чч-, -щ- в іменниках з суфіксом –ин(а) (19)

При творенні іменників із суфіксом **-ин(а)** сполучення **-цьк-** змінюється на **-чч-:** *турецький – Туреччина, німецький – Німеччина, гайдамацький – гайдамаччина* (але *галицький – Галичина*).

Сполучення **-ськ-, -ск-** змінюється на **-щ-:** *київський – Київщина, харківський – Харківщина, плоский – площина, віск – вощина, ліска – ліщина*.

@ **154.** Від поданих прикметників утворити іменники з суфіксом **-ин(а)**. Утворені власні й загальні назви записати в дві колонки.
Зразок. *овруцький – Овруччина*.

Житомирський, львівський, козацький, крелевецький, кріпацький, корсунський, угорський, панський, німецький, брацлавський, вінницький, рівенський, солдатський, берестейський, галицький, панський, віск.

155. Переписати, в дужках після виділених іменників записуючи прикметники (іменники), від яких їх утворено. Пояснити, чергування яких звуків відбулося при творенні.

Зразок. Десь там за морем, за туманом уже *Туреччина* (турецький) була. (Л.Костенко.)

I. *Гуцульцино* (?)! Яких дібрати слів по Коцюбинським для краси твоєї? (М.Рильський.) *Франківцино* (?)! Моя висока земле! (Д.Павличко.) По *Вінничині* (?) мандрували ми. (М.Рильський.) В світлий день шляхи твої,

Сумщино (?)! (М.Гурець.) Ні, без *Донеччини* (?) навіки зів'яли б всі мої пісні! (В.Сосюра.) На зламі 80-90-х років минулого століття виникли незалежні держави *Україна* та *Словаччина* (?). (А.Ковач.) Люблю тебе, *слов'яниціно* (?) зелена. (Д.Павличко.) В якійсь далекій стороні... В *Німеччині* (...)?... в *Туреччині* (...)?... Та ні!.. Таку ледачу пам'ять маю, що й не згадаю. (Л.Глібов.) А святую *батьківщину* (?) оддав Мороз сину, нехай веде в стару хату любую дружину. (П.Куліш.) Ти в горі, нужді б'єшся, мов риба у саку, працюєш, тачку тягнеш, мов *панищину* (?) важку. (І.Франко.) Обізвувалась у *ліщині* (?) старая Сова: “А що ж, - каже, - на цім світі усяке бува”. (Л.Глібов.) Придбай *вощину* (?) штучну. Інвентар відремонтуй і сітку зший лицеvu. (Є.Гуцало.)

II. Про Жовтїї Води і про *Корсунищину* (?) шепче вітер по дібровах. (П.Куліш.) Не за вас се діялось, давно колись, як панували на Вкраїні Польща і *Московищина* (?). (Марко Вовчок.) *Хмельниччиною* (?) скрізь по Вкраїні запахло. (П.Куліш.) А в наших пущах вистачить гілляк для вибіглих з *Німеччини* (?) собак. (М.Бажан.) Видатний педагог Григорій Ващенко народився на *Прилуччині* (?). (З календ.) Автор пісні “Повій, вітре, на Вкраїну” Степан Руданський народився на *Вінниччині* (?) в сім'ї священника. (І.Скрипник.) Письменник Кость Буревій народився на півдні *Воронежчини* (?). (Н.Миронець.) В'ячеслав Чорновіл родом з *Черкащини* (?), що межує з *Кіровоградщиною* (?). (З газ.) Господар наш був голова сільради. До речі, був із *Пензенщини* (?) він чи з *Курищини* (?) – гаразд не пригадаю. (М.Рильський.) Нічого Новий рік не змінить в душі, де вмерла *батьківщина* (?). (Д.Павличко.) Чоловік не чує себе, не пам'ятає. *Піщина* (?) він серед сього безмірного світу, невеличка цяточка його. (Панас Мирний.) *Вощина* – воскова основа стільника, а також видобутий з неї неочищений віск. (Зі словн.) Якщо попаде *піщинка* (?) мала в черепашку молюска й поранить її, болем нестерпним пройме, тоді з тої муки народяться перли безцінні. (Л.Забашта.) Там, де малина й *ліщина* докупи зрослися, вітер натхнення гілля їхнє перемішав. (Є.Гуцало.)

156. Зробити словотвірний розбір кожного слова. Обґрунтувати чергування приголосних звуків.

Миколаївщина, Кременеччина, Слобожанщина, Путивльщина, Німеччина, Угорщина, Хмельниччина, Гетьманщина, Коліївщина, гадамаччина, колчаківщина, солдатчина.

157. Переписати, вставляючи пропущені букви.

Наші напівоф..ційні, ледь не лір..чні найменування областей із суф..ксом **-ин** припали багатьом до смаку: Житомир..ина, Оде..ина, Вінни..ина тощо. Їх запозичили навіть інші мови. Та дехто почав уже й назви районів сліпо натягувати на вдало знайдений копил. Пишуть: “народився на Богуслав..ині, що на Київ..ині”; “це діялося на Самбір..ині на Львів..ині”.

Справді, навіщо передавати куті меду? Як не хочеться вживати казенщини, можна підмогти прегарним словом “терен”: “на Богуславських теренах”.

Прихильники ширшого використання іменників з суфіксом **-ин** посилаються на те, що чимало таких назв склалося історично, їх вживали відомі письменники, наприклад, Брацлавина. Проте Брацлавина у другій половині XVI–XVIII ст. була історичною областю, Брацлавським воєводством, обіймала територію теперішньої Вінницької та Хмельницької областей. Якщо ж сучасний Брацлавський район називати Брацлавиною, це означатиме свідоме чи несвідоме введення людей в оману.

За П.Федотюком.

@ 158. Розкрити значення слів, з’ясувати їх походження. Від яких прикметників утворено іменники з суфіксом **-ин**? Чи відбулося при творенні чергування звуків?

Обломовщина, хлестаковщина, маніловщина, сталінщина.

& 159. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви **-чч-**, **-щ-** в іменниках з суфіксом **-ин(а)**”. Звірити написане з надрукованим.

З одного кореня Харківщини, Полтавщини, Київщини вирости Сковорода, Квітка, Гоголь, Щепкін, Остроградський, Тарас Шевченко, Микола Лисенко і сотні інших, напоєних тими соками, наповнених піснею, вихованих в підсонні тієї землі, в її традиціях. (Є.Сверстюк.) Була колись шляхетчина, вельможная пані. (Т.Шевченко.) Після кривавої доби сталінщини на Україні з’явилася інтелігенція, що почала свій родовід не від “щасливих” трудівників соціалістичних ланів, а від безпаспортного колгоспного люду. (В.Стус.) Де Волинщина і Поліщина, грає зорями синь обічна. (А.Малишко.) Похилився дуб на дуба, ліщина підперла. (Нар.творч.) Його предківщина, корчована земля лежала облогом у Фастівській пустині. (П.Куліш.) Воскресла знов у пам’яті Ярина, кріпаччиною зігнута сестра. (Д.Луценко.) Яка то мала були Шевченкова праця, щоб після десяти років солдатчини за два роки освоїти техніку гравірування і стати академіком! (Є.Сверстюк.) Свавілья шляхти породило спротив українського народу, що вилився у повстання під назвою “Коліївщина”. (З журн.) Зненавиділи люди пана, а скоро почули про гайдамаччину. (П.Куліш.) Гетьманщина – напівофіційна назва території Лівобережної України, якою з 1667 по 1764 рр управляв гетьман. (Зі словн.) О Дністрі, річка славна рицарями, межю Волощини страшна, кривава! (П.Куліш.) В дальній Кавказчині, в краї чужому мріється рідная хата. (А.Кримський.) Романи деякі в французчині читала, хоч, розмовляючи, подекуди й кульгала. (П.Куліш.) А заспівайте мені, серце дідусю, тих пісень, що з старосвітщини позоставались! Ледве долітала довгою луною пісня з найдальшого кінця Воронежа, де-небудь на Спащині

чи Перечистенщині. (П.Куліш.) Друзі далекі, приходьте на землю Орловщини славно! (Л.Забашта.)

Орфограма: буквосполучення –зьк-, -цьк-, -ськ-, -зтв-, -цтв-, -ств- (20)

Перед суфіксами *-ськ(ий)*, *-ств(о)* при словотворенні відбуваються такі зміни приголосних:

к, ц, ч + -ськ(ий), -ств(о) = -цьк(ий), -цтв(о): козак – козацький, козацтво; молодець – молодецький, молодецтво; ткач – ткацький, ткацтво;

г, ж, з + ськ(ий), -ств(о) = -зьк(ий), -зтв(о): Запоріжжя – запорізький, вбогий – убозтво; боягуз – боягузький, боягузтво;

х, ш, с + ськ(ий), -ств(о) = -ськ(ий), -ств(о): птах – птаство; товариш – товариський, товариство; Полісся – поліський.

Винятки: казах – казахський, Цюріх – цюріхський, баски – баскський, тюрки – тюркський.

Інші приголосні перед суфіксами *-ськ(ий)*, *-ств(о)* на письмі зберігаються: студент – студентський, студентство; завод – заводський.

@ 160. Від поданих іменників утворити прикметники. Виділити в утворених словах суфікси.

I. Одеса, Париж, Прилуки, Острог, Рига, Владивосток, Овруч, Волга, Буг, Черкаси, Кагарлик, Выборг, Запоріжжя, Страсбург, Кривий Ріг, Кременчук, Вернигородок, Шліссельбург, Бангладеш, Гамбург, Лейпциг, Чикаго, Кавказ, Карабах, Сиваш.

II. Козак, чех, чуваш, німець, турок, латиш, бунтівник, варяг, невольник, басмач, дворушник, архіпелаг, казах, таджик, брат, лаборант.

161. Переписати, після виділених слів записуючи слова, від яких вони утворені.

Зразок. Турецьке (турок) зілля хиже і безнебе. (Л.Костенко.)

Таке п'янке повітря, як воля запорозьких (?) козаків. (М.Федунець.) Не засліпиш сріблом-злотом козацького (?) ока. (П.Куліш.) Не боюся я вовка із лісу, хоч не маю стрілецького хисту. (І.Франко.) Повростали половецькі (?) зорі у мою густу слов'янську (?) кров. (Є.Гуцало.) В мужицькій (?) хаті більший злюб і злад, чим в орденах царевих преподобій. (А.Малишко.) Поліська (?) діброва, почуй моє слово! (О.Ковальчук.) Чумак черкаський (?), каневський (?), брацлавський (?) іде по сіль степами до лиману. (П.Куліш.) Кролевецькі (?), глухівські (?), путивльські (?) хай шумлять нескорені ліси.

(М.Гурець.) В *Паризькій* (?) окрузі живуть мої друзі. (П.Воронько.) *Людські* (?) обличчя міняться в очах. (М.Рильський.) Стежки *сирітські* (?) половіють житом. (А.Малишко.) *Волоський* (?) горіх – південне горіхове дерево, а також плід такого дерева. (Зі словн.) Твори М.Коцюбинського перекладені на *французьку* (?), *німецьку* (?), *шведську* (?), *чеську* (?), польську і російську мови. (З підр.)

@ 162. Переписати, від поданих у дужках слів утворюючи прикметники. В утворених прикметниках виділити суфікси.

I. Верблюжа шерсть степів, і шерсть степів овеча, (калмик) небеса взяли мене на плечі. То в байраці туман а чи валка (чумак) з туману? Хліба цілушка у торбі лежить полотняній, дрібочка солі (Сиваш) в торбі лежить. Ти (пасічник) перевір димар. Хата гриміла (ткач) вестатом.

З творів Є.Гуцала.

II. Королівська (Грінвіч) обсерваторія була заснована королем Карлом II і збудована в 1675 р. 1880 р. був введений стандарт середнього часу за Грінвічем. Упродовж XV-XVII ст. (Магдебург) право було надане Києву, Львову, Кам'янцю-Подільському та іншим містам. (З підручн.) (Француз) філософ Руссо писав, що людина народжується вільною, та повсюдно живе в кайданах. Завдяки його працям до свободи почали ставитись як до соціального права, а не дарунку короля.

З підручника.

III. (Единбург) міжнародний фестиваль – це щорічне свято мистецтв, яке проводиться в Единбурзі протягом серпня та вересня. (З календ.) Уторопи – перше місто Гуцульщини з наданим 1524 року (Магдебург) правом. (З газ.) Та доля (мандрівник) нам сприяла і добру хату на нічліг послала. (М.Рильський.) Розхитана вибухом (Волга) вода від намулу, попелу й нафти руда. (М.Бажан.) Не дивися їжаком, закури чи випий кави із (француз) пиріжком. (А.Малишко.)

У вимові деяких слів з твірною основою на **д**, **т** відбуваються зміни: *солдатський* [солдац'кий], *піратський* [п'ірац'кий], *людський* [л'удз'кий], *братство* [брацтво], *людство* [л'удзтво].

Причиною такого уподібнення є те, що українська мова уникає важкого для вимови збігу приголосних. Проте на письмі це фонетичне явище не відбивається.

163. Прочитати. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією, пояснити причину уподібнення приголосних. Прокоментувати написання цих слів.

I. Її *інститутські* погляди були такі не схожі з батьківськими, що вона аж здивувалась. (І.Нечуй-Левицький.) Хай згине *шляхетська* натура стара,

шляхетське недбальство й неробство! (І.Франко.) Небагато свят мають людське серце, і найбільше з них – кохання. (М.Стельмах.) Як багато *людством* утрачено, і не знайдено, і не бачено! (Г.Коваль.) Ревло над шляхом сиве небо про світ, *сирітство* і життя. (А.Малишко.)

II. І грізні полки Богдана *шляхетську* орду женуть. (В.Симоненко.) *Солдатські* портрети на вишитих крилах пливуть. (Б.Олійник.) Завдяки телебаченню романтика *бандитського* життя, на жаль, стала популярною в молодіжному середовищі. (З журн.) У полі хліб *людський* людська рука скосила. (М.Рильський.) Праця – *багатство*, що не заведе у рабство. (Нар.творч.)

164. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “буквосполучення –*зьк-*, –*цьк-*, –*ськ-*, –*зтв-*, –*цтв-*, –*ств-*“.

I. Бігли коні, полове..ькі коні, досі ще з..мля од них гуде. (В.Артамонова.) Чи серце хижа..ьке когось погубило і кров'ю ж..вою пісок напоїло? (П.Куліш.) У поглядах – язични..ька молитва. (Н.Диб'як.) Ті струни славу рокотали і підіймали руський дух серед варя..ьких (?) завірюх. (П.Куліш.) Юна..ькі марення захмарні. (Д.Білоус.) Але коза..ький рід не забува, як дзвонить зброя, як шумить трава. (Г.Коваль.) Як дзв..ніли копита ковані запоро..ьких козаків! (Л.Забашта.) Сірий шлях скр..пить важкими гарбами, стогне під чума..ькими возами. (Д.Луценко.) Мокрина стояла проти сонця під воло..ьким горіхом. (І.Нечуй-Левицький.) Вол..ький степ безкрай, рудий та сивий, випалений сонцем. (А.Малишко.) Пісні злітають над Карпатами, в херсон..ьких котяться степах. (М.Рильський.) З Парижем було покінчено, власне, не з Парижем, а з пари..ьким життям. (О.Іваненко.) Про смак францу..ького вина не маю жодного поняття. (Олександр Олесь.) Ударив сім разів годинник месни..ький. (М.Рильський.)

II. На полове..ькому коні гнідому князь Ігор їхав із війни додому. (Д.Павличко.) В тебе кінь кр..латий, чарівни..ький. (Леся Українка.) Браві мав кучері, парубо..ькі. (М.Самійленко.) Хай же знає тьма безкрила грім коза..ького пістоля на погибель ворогам! (М.Рильський.) Незалежну д..ржавни..ьку хату добудуєм, хоч згаяли час. (В.Мордань.) На граніті, край петербур..ької води, спл..ли, як золотисті ниті, Шевченко з Пушкіним сліди. (М.Рильський.) Тараня світиться навпроти сонця – чума..ька, справжня! (М.Рильський.) Над ранком дощ пари..ькими дахами забігав і збудив мене. (Д.Павличко.) Це ти француз..ькими духами змутила голову мою! (В.Сосюра.)

III. І вже стоїть Богдан на каламутнім Збручі, зм..тнувши гнівний зір до Збара..ьких воріт. (А.Малишко.) І слово те огнисте і суворе в кріпа..ьку душу билосся, як море. (А.Малишко.) Проро..ький дар у тебе лиш на те, щоб іншим край обіцяний вказав ти. (І.Франко.) Місяць, як ніж гайдама..ький, бл..щить у глибокому броді. (Є.Гуцало.) Незабаром задзвонили в дзвони на шести вороні..ьких дзвіницях. (П.Куліш.) Упаду я зорею, мій вічний народе, на трагічний і довгий Чума..ький твій шлях. (В.Симоненко.) Сказано: жіно..ький розум на що добре здатний? От любий, любий, та й годі! (Марко Вовчок.) У

петербур..ькому заметі на скам'янілім битюгу сп..нився Олександр Третій, народ зігнувши у дугу. (М.Рильський.) Хоч я пут не ношу на руках, на ногах, але і нервах ношу все невольни..ький страх. (І.Франко.) Праз..кі дзвони скл..кають усі мої спомини. (В.Незвал.) Ах, я проте, до болю зрозумів: ці чорнобривці – цвіт францу..ьких брів. (М.Рильський.) І твоя приладо..ькая мова в українській запл..лась моїй. (А.Малишко.)

IV. Страдни..ькі в кущів калини лики. (Є.Гуцало.) І крокує в ш..нелях юність розп'ята через вол..ькі сніги на дороги Європи. (Д.Луценко.) Чорнозем свіжий над бійцем полеглим між зяючих хрещати..ьких руїн. (М.Бажан.) Та ладо..ька грайлива скоромовка, що пер..бором срібним та ж..вим розвес..лила б серце навіть вовку. (М.Рильський.) Під пра..ьких веж і кам'яних хрестів, від звалених бомбьожкою мостів підводься, серце, і л..ти додому! (А.Малишко.) Я бачив міст в землі чехослова..ькій. (М.Рильський.) Вслухається у космос мисль люд..ька. (Г.Коваль.)

& 165. Записати під диктовку. Написане звірити з надрукованим.

I. Галицькі українці, варязький меч, язичницькі ідоли, збруцький кумир, грецькі ченці Кирило та Мефодій, Острозький замок, волоський воєвода, турецький султан, козацький лист, подвижницький дух Григорія Сковороди, братська школа, гайдамацький ватажок, чумацькі пісні, католицька громада, християнські церкви, уніатський собор, мученицький подвиг, страдницький погляд.

II. Магдебурзьке право, Кавказькі гори, Базавлуцька Січ, Бузький лиман, Біловезька Пуца, Велика французька революція, Бранденбурзькі ворота, Нюрнберзький трибунал, волзькі береги, ладозьке дно, повість Олександра Ільченка “Петербурзька осінь”, оренбурзький платок, матроський танець, празький торт, читацький смак, ризькі вулички, казахські степи, баскська мова, студентський квиток.

III. Хазяйська курка комірницькій корові ногу переломила. Гультьяйська молодість – жебрацька старість. Він як різницький пес: тут дадуть, то до другого побіжить. Моє діло мірошницьке: підкрутив та сів. Він такий, як литовський цип: і туди, і сюди. Сусідські кури несуть найкрупніші яйця.

Народна творчість.

@ 166. Від поданих слів утворити збірні іменники з суфіксом –*ств(о)*.

Жінка, робітник, парубок, боягуз, люди, діти, учитель, рабовласник, чиновник, виробник, свідок, ворожбит, меценат, школяр, шахрай, браконьєр.

167. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені літери.

Коза..ьке молоде..тво, д..коративне м..сте..тво, Кирило-Мефодіївське бра..ство, ідеї просвітни..тва, українське пер..клада..тво, Січове стріле..тво, монум..нтальне будівни..тво, кр..мінальне слі..ство, персп..ктиви

буряківни..тва, хутрове звіровод..тво та кролівни..тво, іноземне пр..дставни..тво.

@ 168. Від поданих іменників утворити назви ремесел.

Ткач, стельмах, кравець, швець, коваль, гончар, бджільник, пасічник, птахівник, гутник, кушнір, бортник, ворожбит.

@ 169. Переписати, від поданих у дужках словах утворюючи іменники на –*ство*.

З появою Запорізької Січі нерозривно пов'язане формування (козак) як окремої суспільної верстви, стану зі своїм устроєм, звичаями, побутом. (З підручн.) Ішло (вояк), (брат) ратних діл, і сходило із пагорба на діл. (М.Бажан.) Не знаю, чи ворожки й ворожбити зуміли те (пророк) розкусити. (В.Симоненко.) Невмируще в віках (побратим). (Є.Гуцало.) (Рабовласник) було заборонене в США в 1863 р, на Кубі – 1886 р, в Бразилії – 1888 р. (З підруч.) З дрібного (птах) вибирайте гуску. (Нар.творч.)

У прикметниках на –*ськ(ий)* та збірних іменниках на *ств(о)*, утворених від іншомовних слів, відбувається спрощення: *студенський* [студен'с'кий], *гігантський* [г'іган'с'кий], *агентство* [агенство].

Спрощення – явище усного мовлення. У цьому випадку його результат на письмі не позначається.

170. Прочитати слова, назвати групи приголосних звуків, у яких відбулося спрощення. Зіставити вимову та написання слів. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією.

Туристський, активістський, журналістський, абонентський,
альпіністський, модерністський, декадентський, мілітаристський,
студентство, президентство, агентство.

171. Переписати, вставляючи пропущені букви. Підкреслити слова, в яких відбувається спрощення. Прочитати речення, дотримуючи орфоепічних норм.

Роберт Брюс – король шотландський, Роберт Бернс – поет шотландський, а Шотланд..я чия? (В.Пасічник.) Він не боявся ні заграва, ні грому, коли студентству в Києві палкому ч..тав полуменистий свій “Кавказ”. (М.Рильський.) Неначе Моцарт ноти ро..гортає і д..ригентську пал..чку здійсма... Така врочиста радість обійма, коли Максима Рил..ського ч..таю. (С.Тихолоз.) Фаш..стських павуків огидно чорні рила вже вивергла з..мля! Аби не повторила! (А.Малишко.)

172. Переписати, вставляючи пропущені букви. Підкреслити збірні іменники, розібрати їх за будовою.

I. Усією громадою коза..ьке товари..тво на раді обирало військову старшину. (З підручн.) Ро..летілось по Україні бе..хатнее пта..тво, затрусилось по будинках в..льможнее пан..тво. (П.Куліш.) Нема полону й раб..тва для душі. (Д.Павличко.) Затаїло дух л..царство, пишні дами всі поблідли. (Леся Українка.) І досі сниться їм гулящее юна..тво, те коза..тво, гайдама..тво, що не знало волі впину, що боролось до загину. (І.Франко.) Гетьман..твом я в..соко не н..суся. (П.Куліш.) Ой виходьте в поле, в..льможне жовнір..тво, буде вам в..лика дяка за все добродійство. (П.Куліш.) Буває час орлів, а нині різне пта..тво. (Л.Костенко.) Це ж покликання вічне моє, таємниця ж..ття мого й росту - із душі, що в падлю..тві гніє, повипалювати коросту! (Д.Павличко.) Світають отро..тва язични..ькі світанки і вітряться юна..ьких марень паруси. (Є.Гуцало.) Козак наш – рицар, воїн благородний, коза..ьке варварство йому противне. (П.Куліш.) Фарисейству й л..цемірству я концесій не робив, люд..ькій кривді, злості й звірству я ні раз не підхлібив. (І.Франко.) Покінчать навіки з жебра..твом ще незміцнілі й голі кибитки і кишлаки. (І.Калянник.) Пісня любові й д..тинства в серці бр..нить, як струна. (Д.Луценко.) В пр..роді чаклунство творення не знає меж! (М.Самійленко.)

II. Гей, як посідало на човни коза..тво... (Л.Забашта.) Ой ти знаєш, отамане, всяке характерство: шкода, шкода товариства, любого братерства! (П.Куліш.) “Бач, - каже, - де я з ч..рнецтва оп..нився! У гайдама..тві!” (П.Куліш.) Яскраву сторінку в історію Українських Січових стрільців вписало жіно..тво. Улюбленицею Січового стріле..тва була Софія Галечко. (П.Гуцал.) А геній, виграний в кріпа..тва в лотерею, стоїть в неосяжних висотах зорею! (М.Самійленко.) Ласка панська, вплив жіно..тва вищі понад всі свідо..тва. (І.Франко.) Так прагло пта..тво з вирію в..рнуться. (Д.Луценко.) В..ртається з Дону чума..тва б..гато, чи не під’їжджає і наш рідний тато? (П.Куліш.) Діди прийшли з лісни..тва на зорі. (М.Стельмах.) Мене так ранили і неу..тво, й бездушність, лихі слова і дріб’язковість дум. (Л.Забашта.) Мрійни..тво! Жаго моя! Ж..ви! (В.Симоненко.) Солодкий вітер віє із Дніпра, і пта..тво гомонить, як дівтора. (Д.Павличко.) А далі з дверей висипало гамірке, безтурботне студен..ство. (М.Стельмах.)

III. П..льнуй, кравче, свого краве..тва, а в шевство не сунься. Всяке р..месло славне, крім злодійства. Пия..тво лікується в..ликою л..патою. Добре братство краще всякого б..гатства. Темпи без якості – не героїзм, а рва..тво. Що вивчиш у д..тинстві, те знадобиться на старість. Всяке напівзнання краще невігла..тва.

Народна творчість.

173. Слова з орфограмою ““буквосполучення –*зьк-*, –*цьк-*, –*ськ-*, –*зтв-*, –*цтв-*, –*ств-*” – виписати з текстів диктантів 2, 3, 10, 11, 19, 22, 27.

& 174. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “буквосполучення *-зьк-, -цьк-, -ськ-, -зтв-, -цтв-, -ств-* “. Написане звірити з надрукованим.

I. Найгіршу славу з-поміж усіх войовничих сусідів Русі-України залишили печеніги. 915 року вони прийшли на Руську землю і, уклавши мир з Ігорем, попрямували до Дунаю. Печенізька орда мала допомогти Візантії у її боротьбі проти болгарського царя Симеона. Літопис розповідає, що печеніги були незадоволені умовами найму, тому повернули назад, у заволзькі степи.

З цього часу київським князям доводилося мати справу з печенігами. Їх воєнна допомога дорого коштувала русичам, оскільки супроводжувалася розбоєм і грабіжництвом.

Коли знесилена дружина Святослава поверталася з грецького походу, печеніги напали на неї із засідки. У жорстокій битві князь загинув.

Остаточний розгром печенігів пов’язують з ім’ям Ярослава Мудрого. Сталося це на місці, де зараз стоїть Софійський собор у Києві. (За С.Павленко.)

II. 1570 року князь Костянтин Острозький задумав надрукувати переклад Біблії українською мовою. Книга мала бути масовою та дешевою.

До роботи було запрошено Івана Федорова, а для підготовки тексту створено своєрідну редакційну раду з викладачів Острозької академії. До неї увійшли Герасим Смотрицький, Дем’ян Наливайко, Мелетій Смотрицький та Василь Суразький.

Монах Василь народився в Суражі. Йому судилося стати відомим письменником і педагогом. Книга Василя Суразького “Правила істинного життя” вважалася кодексом поведінки християнина.

Знамениту Острозьку Біблію було надруковано. Проте через якийсь рік стався конфлікт між князем та друкарем Іваном Федоровим. Першодрукар переїхав до Львова.

На чолі друкарні став Василь Суразький. Під його керівництвом вийшло двадцять п’ять книжок. Це зробило Острозьку друкарню відомою в Східній Європі. (За С.Синюком.)

СТОП! Після виділених слів позначити в дужках номери наявних у них орфограм.

Стан відчаю небезпечний тому, що породжує *гайдамаччину, революції, кров і хаос.* (Л.Танюк.) Не *Марусю Чурай*, не славну *Богуславку*, а мильну гаремну інтриганку *Роксолану* *всаджують у свідомість* нашої молоді. (З журн.) Онімечена *Німеччина*, потуречена *Туреччина*, оспідничена Шотландія, затюльпанена Голландія, бабуїнська *Бабуїниця* і зросійщена *Вкраїнщина*. (В.Баранов.) *Споживацька* стихія – не *вітер*, а щось на зразок *липушки*. (Є.Сверстюк.) Є на світі страшний сколіоз – *сколіоз підлабузницьких* поз,

сколіоз жалюгідних хребтів, що вражає сестер і братів. (А.Матвійчук.) Які сніги лежали у дитинстві від отчого порогу й до воріт! (М.Малахута.) Ми врятуємо весь світ од сорому, од брехні, боягузтва й ганьби. (В.Симоненко.)

ПОДВОЄННЯ БУКВ

Орфограма: подвоєні букви (21)

ПОДВОЄННЯ БУКВ УНАСЛІДОК ЗБІГУ

Подвоєння приголосних унаслідок збігу відбувається:

на межі префікса і кореня: *наддніпрянський, віддаль, ззаду, заввишки, роззброїти, беззахисний;*

на межі кореня або основи на *-н-* і суфікса *-н(ий)*: *туман – туманний, рано – ранній, баштан – баштанник, година – годинник;*

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників за допомогою суфіксів *-ан-, -ян-, -ин-, -їн-, -н-* не подвоюється: *вода – водяний, глина – глиняний, орел – орлиний.*

коли після основи дієслова минулого часу на *с* наявний постфікс *-ся*: *розріс – розрісся, тряс – трясся, пас – пасся;*

на межі першої та другої частин складноскорочених слів: *юннат (юний натураліст), військкомат (військовий комісаріат).*

175. Прочитати речення. Вказати слова з подвоєними приголосними, обґрунтувати їх написання.

За добро віддячують добром, а не злом. Хіба сонце винне, що кажани вдень не бачить? Рання пташка росу оббиває. Зароблене потом віддається медом. Та людина цінна, в якій любов до праці незмінна. Плуг, коса і небесна роса людей в біду ще не вводили. Піший кінного не дожене. Як не вертись, собако, а хвіст ззаду. І глибока криниця – не бездонна. Не вважай на врожай, а жито сій, то й хліб буде. Якою міркою міряєш, такою тобі й віддадуть. Приївся, як сухий ячмінь беззубій кобилі. Тим рак страшний, що очі ззаду.

Народна творчість.

176. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, літеру. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією.

Без..астережний, роз..олочений, *безборон..ий*, роз..лючений, в..ічливий, без..вучний, веснян..ий, *вікон..иця*, *солов'їн..ий*, кін..ий, *лебедин..ий*, без..бройний, пташин..ий, об..ити, в..ажати, воз..'єднати, пів..ійська, пів..ікна, без..містовний, нав..ипередки, роз..утий, без..оряний, без..убий, бездон..ий, перед..ень, під..анець, страйк..ом, в..імкнути, бетон..ий, *спів..ітчизник*.

177. Переписати, вставляючи пропущені букви та від поданих у дужках іменників утворюючи прикметники. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”.

Ч..брецями й мат..ринкою дні (осінь) відцвіли. (О.Довгий.) Пл..ве (орган) звук бджолиного екстазу. (Г.Пастушенко.) Між скель снується неба (сон) акварель. (А.Малишко.) Розцвіла зоря (шипшина) в гуркоті прибою. (В.Сосюра.) Кр..вавлять вовчі ягоди (кармін). (П.Перебийніс.) Над з..млею пл..ве ледь помітний (туман) с..рпанок. (В.Раєвський.) Як молоко, біліє (сани) шлях. (Є.Гуцало.) Цього дня буря досягла (ураган) сили. (О.Гончар.) Чотири роки дід був (курінь) отаманом. (О.Стороженко.) А вогнище гуло, к..піло, як (вулкан) дж..рело. (Д.Павличко.)

178. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, пропущені літери. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”.

I. О мово рідна! Їй гаряче від..ав я серце недарма. (В.Сосюра.) Україно, краю мій, пісне тополин..а! (В.Сосюра.) Поети славили в піснях від..авна Україну. (Леся Українка.) Що за поет, як пів..іку лякався? (Л.Костенко.) Не хочу я на Вкраїні паном панувати і пихою безталан..им жалю завдавати. (П.Куліш.) Краще голий і правдивий, ніж багатий і без..акон..ий. (Г.Сковорода.) Воскресайте, камін..і душі! (В.Симоненко.) Доле-Вкраїно! Торую стежку стрімку, зав..ишки до зірки твоєї! (М.Самійленко.) Надія має бездон..ий вимір. (Нар.творч.) Вже птиці осін..ю ожину клюють на своєму пташин..ому святі. (Г.Коваль.) Я чув, як дихав сон..ий ліс у прохолодному тумані. (О.Довгий.) Сосновий від..алік шепоче бір. (М.Рильський.) І вдень, і в..ечері там соловей співав. (Л.Глібов.) Я закоханий в синь океан..у, а ще дужче – у зорі рум'ян..і. (В.Сосюра.) Я плив у море під чайн..ий галас, під клекіт штормової крутії. (П.Перебийніс.) Циферблат годин..ика на розі хуртовини снігом замели. (Л.Костенко.) Від серця теплого тобі я посилаю під сю хуртовину хуртовин..і слова. (П.Куліш.) Я вгору зводжу крила соколин..і. (Д.Павличко.) З високих круч луна орлин..ий клекіт. (Леся Українка.) І зараз є на кого подивитись військ..омові, коли проходять перед ним на медогляд юнаки робітничих передмість. (О.Гончар.) Усе зійшло у сон, від..аленіло. (М.Самійленко.) Прийшлось роз..явитись дурному горлу: “Кра! Кра!” – а ковбаса додолу, Лисичка хап - і у кущі мерщій. (Л.Глібов.)

II. Лунають над..ніпрянські співи, зозуля золото кує. (М.Рильський.) Кров свою від..ав пісням моїм я. (В.Сосюра.) Руїн..і гріхи з себе змиймо!

(П.Куліш.) Обрії кармін..і, далі журавлин..і, спів пташин..ий в сині...
(В.Сосюра.) Ці червоні, негаснучі ночі Подніпров'я стали військ..омові рідними. (О.Гончар.) Роз..олочен..е поле безкрає врожайми дорідними грає. (Д.Луценко.) Вечоріло. Поменшала вже цілоден..ая спека. (І.Франко.) Озвались голоском перепелин..им відгомонілі, пройдені літа. (Л.Тендюк.) Плаче завірюха, наче рій бджолин..ий. (І.Павлюк.) Наче крики журавлин..і, голоси дзвенять людські. Виводок качин..ий полощеться, забравшись у гушак. (М.Рильський.) А щастя – тільки в долі вогнян..ій. (Д.Павличко.) У важкий воен..ий час в медсанбаті дві Марусі об..интовували нас. (Д.Луценко.) Очі в загадок бездон..і. (Л.Костенко.)

179. Переписати, від поданих у дужках слів утворивши за допомогою самостійно дібраних префіксів слова з подвоєнням. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”.

Добрим паростам ти (давай) і любов і увагу. Округлі груди піднімає море і опускає з (дихом) тяжким. То хмарка набіжить, і бризне дощ краплистий, ясною вільгістю (бризкавши) цвітінь, то сонце вигляне ласкаво-променисте.

З творів М.Рильського.

180. Переписати. Слова з подвоєнням букв розібрати за будовою.

I. Нісся місяць ясним небом там, де зоря ясна. Летів хлопець чистим полем, де дівчина красна. (М.Шашкевич.) Я здавна міфом гір прорісся. (Г.Коваль.) Лиш криком пронісся той гнів над глибинами часу. (М.Самійленко.) “Ну, оце ж і настала моя остання година!” – проказав козак і притисся до землі. (О.Сомів.) Пахне пусткою в будинках, де із ляку трясся раб. (М.Костомаров.) Україна пам'ятала свого Богдана, який піднісся на найвищий щабель почестей і влади. (І.Борозна.)

II. Затрясся луг, хитнулися діброви. (М.Бажан.) Так уже доймає спека в цьому степу, хоч повісся на цепу. Але хто ж тоді за сторожа буде? (В.Бровченко.) “Хто там?” – донісся з хати голос. (Панас Мирний.) Тобі, Миколо, схуднути не завадить. Розпасся на жінчиних галушках. (М.Стельмах.) А кущ туману, як бузок, розрісся. (Л.Костенко.)

III. ...Піднісся нині пам'ятник незримий Катерині. (М.Рильський.) Під вікнами розкущивсь і розрісся, як в зорях, фіолетовий мороз. (Д.Луценко.) Я знов понісся в царство див. (Олександр Олесь.) Бій пронісся, як шквал, як залізний смерч. (Б.Олійник.)

@ **181.** Переписати, вставляючи на місці крапок, де потрібно, букву.

I. Годин..ик, гривен..ик, водян..ик, гобелен..ик, бездзвон..ий, дзвін..иця, священ..ик, буквен..ий, мучен..ик.

II. Шануйте ж тих, хто для ідеї себе на жертвен..ик кладе. (Олександр Олесь.) Кайдан..ики тавровані встають, і хмари сунуть, і громи гудуть. (М.Рильський.) Зосталася Ганна сама в хаті безталан..ицею. (І.Нечуй-Левицький.) Годин..ик дзенькнув і розбився на дріб'язки. (І.Нечуй-Левицький.) Стій же, шибен..ику, стій! Розкажу я все до крихтоньки завтра матері твоїй... (Олександр Олесь.) Чиясь невидима рука тихо зводила половинки вікон..иць, наче очі до сну стуляли повіки. (М.Коцюбинський.) Богдан загнав новий патрон у патрон..ик, зірвався з землі і побіг наздоганяти стрільців. (М.Стельмах.) Щось приходжу я в невідповідність і чомусь, злочин..иця, не каюсь. (Л.Костенко.) Сріблян..ик – наукова назва перших срібних монет, що карбувались у Київській державі у X-XI ст. (Зі словн.) Зробив на п'ятак, а зіпсував на гривен..ик. Щастить як утоплен..ику. Борода – як у владики, а сумління – як у шибен..ика. Дивитися іменин..иком. Зводити до спільного знамен..ика.

Народна творчість.

& 182. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”. Написане звірити з надрукованим.

I. Переливається намисто понаддніпрянських ліхтарів. (М.Рильський.) Прожекторами блиснуло з долиної пільми. (А.Малишко.) Вві сні здригнулась липа мовчазна. (П.Перебийніс.) Оддзвеніли коси, одшуміло літо. (В.Сосюра.) Лягає наш літак у вишині на вивірену трасу закордонну. (П.Перебийніс.) Тільки манить ввечері дорога у казково загадковий світ. (В.Симоненко.) Бджолиним взятком і гречаним літом людей чарує вистояне літо. (Д.Луценко.) З туманної річки у жменю живої води набираю. (П.Перебийніс.) Плаче небо важкими дощами, віддзеркалює чорний асфальт. (О.Буднікова.) Я золотим квіткам віддам всі мрії, а вітрові свою дівочу долю. (Леся Українка.) Не віддзвеніли повені блакитні, не відшуміла спогадів ріка. (А.Малишко.) От коли б наструнить крила і рвонути гордо ввись! (П.Перебийніс.) Павутинні заметілі пролетіли, перетліли. (В.Мордань.) В спокій тут душа моя ввійде. (Н.Диб'як.) Поети, мов боги, ні на що не вважають. (П.Куліш.) Ми всі в пісенному розгоні. (В.Бобинський.) Безсмертен, хто прийшов у світ як первоук і міцю генія піднісся на вершини. (М.Рильський.) Віддавна сонце сяє зрячим і чуйних закликає грім. (М.Рильський.) Життя невинна колісниця. (Д.Білоус.) Я пам'ятаю вечори зимові, дозвілля, тихій віддане розмові. (М.Рильський.) І в житті, як на полі мінному, я просила в цьому сторіччі хоч би той магазинний мінімум: “Люди, будьте взаємно ввічливі!” (Л.Костенко.)

II. Та серця ти за тим собі не рви, що все життя віддав я Україні. (Д.Павличко.) Свободи й честі піддані і слуги, ви йшли на кривду з праведним мечем, нерідко забуваючи кольчуги. (Б.Олійник.) Кайданники тавровані встають, а хмари сунуть, і громи гудуть., і пісня котиться Кармелюкова. (М.Рильський.) Мій предок скрушно з Нестором зирнувсь.

(М.Самійленко.) Вони вдвох приятелювали ще змолоду, ще змалку.
(І.Нечуй-Левицький.) Неважно віддати народу усе, що народне сповна.
(А.Коляновський.) Солодке, а чи полинне життя нам дано єдине. (М.Луків.)
Покидайте, дракони, беззаконні закони! (П.Куліш.) Нетлінну віру ти
зберігала, скорботна мати. (М.Рильський.) У печері в самому вході згорблений
сидить пустинник. (І.Франко.) Скільки треба ввібрати в серце волі й доброти,
щоб все життя в душі вогонь нести? (Г.Коваль.) Безпощадній зброї сміху я
боюся піддаватись. (Леся Українка.) Якщо Закон вважає лютим злом добро
для всіх, здобуває кров'ю й потом, то чи законним є такий Закон? (Б.Олійник.)
Не вірте штилеві! Не дивіться на своє віддзеркалення в голубій, як очі, воді!
(М.Рильський.)

III. Прочах окріп гарячих жнивних справ. Годинник не позиркує
спідлоба. (Б.Олійник.) Що ж тобі за сни ввижаються у далечі шовковій?
(М.Рильський.) Відлюбило любистками літо, віддзвеніло в піснях солов'їв.
(О.Буднікова.) Ти знов літаєш наді мною, галко, і кричеш горя пісню
монотонну; глядиш у серця глибину бездонну і бачиш гниль, гидоту
беззаконну. (І.Франко.) І Білочка свого дождала – старенька і беззуба стала.
(Л.Глібов.) І шипшинні горять небокраї, щоб погаснуть і квітнути знов.
(В.Сосюра.) Тоді віддав я вітрові свій розпач і одчай. (Б.Олійник.) Я –
підданка своїх обов'язків. (Л.Костенко.) На віконниці зачинилося причілкове
перше вікно. (Б.Олійник.) Мить ця теплим сміхом віддзвенить. (Н.Диб'як.)
Щось у цьому світі сталось дивовижно злободенне. (В.Мороз.) Я всі свої
борги, здається, віддавав. (В.Гужва.) Ми, забуваючи істинну вартість речей,
прем в ювелірні, немов дикуни із печер. (Б.Олійник.)

ПОДОВЖЕННЯ М'ЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ

М'які приголосні [д'], [т'], [з'], [с'], [л'], [н'], [ж'], [ш'], [ц'], [ч'], що
стоять між двома голосними, у вимові подовжуються (на письмі
позначаються двома літерами):

в іменниках другої відміни середнього роду: *читання, обличчя, колосся,
роздоріжжя, узбережжя*, а також у похідних від них словах: *життя –
життєвий*;

в окремих іменниках першої відміни чоловічого й жіночого роду: *рілля,
суддя, стаття* та і похідних від них словах: *суддівський*.

Примітка. В таких іменниках подовження відбувається в усіх непрямих
відмінках, крім родового множини: *завданню, завданням*, але *завдань*;
обличчю, обличчями, але *обличч*.

183. Прочитати. Вказати слова з подовженими приголосними. Записати ці слова фонетичною транскрипцією.

Зразок. Волосся [волос':а]

Терпіння і час з усього зроблять атлас. Росяне світання – золоте орання. Від злого коріння таке й насіння. Не зазеленіють сходи, де всілося вороння. Від безділля і тарган на піч вилазить. Не рада коза торгу, а курка весіллю.

Народна творчість.

@ **184.** Подані слова записати в дві колонки: 1) слова з подвоєнням через збіг; 2) слова з подовженими приголосними.

Підборіддя, роззява, зілля, відмінник, відділ, відлуння, гілляччя, віддзьобати, переживання, монотонний, запитання, натхнення, безвладдя, віддубасити, лимонний, багатоводдя, беззвукий, балконний, віддяка, ячмінний, спросоння.

@ **185.** Дібрати й записати 5-8 слів з одночасним подовженням пом'якшених приголосних і подвоєнням приголосних через збіг.

Зразок. Відділення, беззаконня.

186. Переписати, вставляючи, де потрібно, пропущені літери. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”.

I. Не чванься зван..ям, а пишайся знан..ям. Куди хилить вітер, туди гіл..я гнеться. І на смітнику росте красне зіл..я. Віник задля сміт..я виник. Хто з ворон..ям поведеться, тому в сміт..і копірситись. Кобила за зіл..ям, а лоша за весіл..ям. Для роботи без хотін..я не вистачить умін..я. Як добре знаряд..я, то веселіша робота. Вугіл..я скільки не мий, а білим не стане. Старан..я – запорука твого щаст..я. Без навчан..я нема пізнан..я. І в зайця зимою щаст..я, бо не кожен шубу має. Роботу роблять старан..ям і вмін..ям, ладом і терпін..ям.

Народна творчість.

II. Надривно тужить соснами Поліс..я. (М.Стельмах.) Вже зацвіло мое залуж..я і ваше поле, мов кришталь. (А.Малишко.) Забіг із степу гай у передміст..я, в облогу взяв чиєсь старе обійст..я. (Л.Залата.) Одноманіт..я світ збіднить. (Д.Білоус.) Поміж людьми я жив і ріс, поміж людьми шукав я щаст..я. (М.Стельмах.) Чи вже, брате, тебе ждати від Дикого поля, чи від Чорного вже моря, чи від Запорож..я? (Нар.творч.) В роздол..ях житніх і полин..их навек ти серце полонив. (А.Малишко.) Густе пелюст..я вишня губить. (В.Місевич.) На узліс..і заростає чебрецем духмяний слід. (М.Стельмах.) Дуб уперся головою в піднебес..я. (А.Малишко.) Старий вітряк живе між селами, за перехрест..ям двох доріг. (А.Качан.) По мілковод..і скрізь розляглося широколисте латат..я. (І.Нечуй-Левицький.) Я знову пірну в гамірне велелюд..я майданів, зіллюся у русі з одвічним

прискоренням траси. (Н.Диб'як.) Ми в'їхали у передміст..я. (Леся Українка.) Заскрипіла охоплена піддаш..ям хвіртка. (М.Стельмах.) Тільки голе гіл..я й мертве лист..я в саду шелестить під ногами востан..є. (В.Сосюра.) “Коли б не ми, то й ви б не шелестіли, - корін..я загуло із-під трави, - коли б ми вам не під..авали сили, то не бриніли б ви...” (Л.Глібов.) Ти не схиляйся на ріл..ю, не завдавай собі жалю. (А.Малишко.)

III. Творить, згорать без каят..я і в цьому бачить сенс жит..я! (Г.Коваль.) О, Боже! Без меж милосерд..я Твоє, і правда, о Боже, на світі ще є. (Олександр Олесь.) Хай промін..я б'є у сонні очі! Світлом вимірюється жит..я. (П.Перебийніс.) Жити – то не є долан..я меж, а навикан..я і само собою наповнен..я. (В.Стус.) І зоря в полях біжить, як безсмерт..я наше. (А.Малишко.) Вечір нечутно спадає з лист..ям на землю вогку. (В.Сосюра.) Під жовтим смутком яворів колись давно я щаст..я стрів. (М.Стельмах.) Тіні згущає смеркан..я. (М.Стельмах.) Ти мене кличеш звечора й зран..я, ти мене кличеш в ясне розсвітан..я. (Л.Забашта.) Збагну безмеж..я неба і числа, добра відвертість і дволич..я зла. (Д.Павличко.) Ти на папері почут..ів моря переливаєш в строфи невеселі. (В.Симоненко.) Вінич..я - однорічна трав'яна рослина з пишним стеблом і дрібним лист..ям, використовується для виготовлен..я віників. (Зі словн.)

@ 187. Уставивши, де потрібно, пропущені букви, слова з подовженням і без нього записати в дві колонки.

Поліс?я, Побуж?я, Заволж?я, Запоріж?я, Правобереж?я, Закавказ?я, Прихорол?я, Приурал?я, Берест?я, Прикарпат?я, Придніпров?я, Сухолуж?я, передміст?я, Середньовіч?я, перехрест?я, примирен?я, роззброєн?я, узвиш?я, підґрунт?я, безмеж?я, передвіст?я, пробуджен?я, десятиріч?я, милосерд?я, узбіч?я, піддаш?я, обійст?я, щеплен?я, безсмерт?я, бездоріж?я. передвіст?я, осеред?я, осерд?я.

188. Переписати. Обґрунтувати відсутність подовження у виділених словах.

I. На зеленій траві білі чайки сидять, білі свічі горять на тарелях *латать*. (Д.Павличко.) Ждемо слова, *страждань*, надії, чистоти. (М.Стельмах.) Немов страшна картина встане непроходимих *протиріч*. (А.Малишко.) Навіщо аж на Міст *Зітхань* мене занесли ноші Часу? (Ю.Каплан.) І віють зустрічі судьбою, і час *процань* в'ялить судьба. (М.Стельмах.)

II. Ударять бубни кличем до *весіль*. Хай сяє сонце з *верховіть*. Але з минулих *протиріч* мої світанки гасять ніч. Небес мальовані мережки кладуть шляхи для *поколінь*. Не треба ні слави, ні грому, *вітань* і *запевнень* мені. День старий заглох, як темна пуца, інше встало маєво *століть*. Трагічний блиск твоїх *сторіч* в мені новим живе сторіччям. Не в соннику і не в оракулі *процань* і *випробувань* дати.

З творів А.Малишка.

@ 189. Переписати, подані в дужках іменники ставлячи в потрібній формі.

Вслухайтесь, земле і небо, у рокіт (страждання) моїх! (В.Симоненко.) Душа людська схиляє темну віть ридань і сміху, років і (століття). (А.Малишко.) Лечу над білим полем (бездоріжжя). (Л.Костенко.) Прилетиш навесні голубою співучою пташкою із далеких світів, із якихось чужих (узбережжя). (Б.Олександрів.) Одне погано - обступає ніч. А так усе без зайвих (протириччя). (М.Шевченко.)

Подовження приголосних відбувається в формі орудного відмінка однини іменників третьої відміни перед закінченням *-ю*, якщо основа їх закінчується на м'який або шиплячий приголосний: *міддю, сіллю, піччю, ніччю*.

Примітка. У формі орудного відмінка однини іменників третьої відміни подовження приголосних не відбувається, якщо: у кінці основи збігаються два або більше приголосних: *скатертю, гордістю, повістю, нехворощю* [н е х в о р о ш ч у], *шерстю*; у називному відмінку однини іменник закінчується на губний звук [б], [п], [в], [м], [ф] або [р]: *любов'ю, кров'ю, матір'ю*.

Орфограма: одна і дві букви перед закінченням орудного відмінка однини іменників третьої відміни (35)

@ 190. Подані іменники поставити у формі орудного відмінка однини. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”.

Мідь, височінь, заметіль, любов, мить, кіновар, подорож, пригорщ, гостинність, рідкість, сіль, хоробрість, лють, розповідь, верф, Об, Руф, повсть, смерть, ненависть, молодість, кров.

@ 191. Переписати, подані в дужках іменники ставлячи в потрібній формі.

І. Історія підносить факел над (ніч) чорною. (М.Рильський.) Вдарив (мідь) оркестр духовий, що не вмерла ще Україна. (В.Осадчий.) Скрипалі смички скрипучі натирають (каніфоль). (Л.Костенко.) Про греків ми говоримо з (любов), і кожен з нас Гомера ввічі знає. (П.Куліш.) І далина озветься (щедрість) пісень, що рідна мати слала в узголов'я. (М.Стельмах.) Доле! (Кров) й потом ти плекалась! (Г.Коваль.) Життя жіноче – мов ота сорочка з (печаль) й (радість) на рукавах. (Н.Волотовська.) Образ Лесі Українки прекрасний у своїй (людяність), (незламність) духу й творчому горінні. (І.Матяш.) А це ж найнадійніший захист – (любов). (Н.Диб'як.)

II. (Наполегливість) гори й доли здолаєш. Не хвалися (піч) в нетопленій хаті. (Рись) не зореш, а галопом до злиднів доскачешся. Сталь (сталь) гострять. Хвалися (сіль) як приправою, а маслом як прикрасою. Під великою (повінь) й високі гори тонуть. (Користь) діло одізветься. Сила з (кмітливість) не зрівняється. (Бідність) і (скнарість) не пишються. (Кількість) взяв, та (якість) втратив. Порядком дім стоїть, (недбалість) й хлів розвалиться. Хто обслуговує вогонь, той знайомий з його (пекучість).

Народна творчість.

192. Переписати, вставляючи на місці крапок, де потрібно, пропущені букви. Позначити в словах орфограму “одна і дві букви перед закінченням орудного відмінка однини іменників третьої відміни”.

Тече річка між камін..ям, Рос..ю прозивають. (П.Куліш.) Над Прип'ят..ю коні прип'яті. (П.Воронько.) У княжий табір віс..ник вість приніс, що меч тевтона над Волин..ю звис. (М.Бажан.) Над Прип'ят..ю світан..я зайнялось. (В.Стус.) Блукав я самітно поміж деревами з моєю печал..ю один. (П.Куліш.) Не звикнуся з чужою рол..ю. (Т.Майданович.) Соковиту, напоєну зелен..ю порість розметали степи далечін..ю широкою. (А.Малишко.) Правдою, совіст..ю світиться нам людина щира і чесна. (В.Олійник.) Серце вбирає промені наснажених пристаєт..ю днів. (І.Каляник.) Метеорити – короткочасні спалахи часточок космічної речовини, що з величезною швидкіст..ю влітають у атмосеру Землі. (З журн.)

& 193. Записати під диктовку. Написане звірити з надрукованим.

I. Шаллю зорі золотою синя цвіте далина. Знову пахне липа юністю, весною. Там десь за даллю голубою громів одходить тарарам. І кров'ю стукає у скроні прощальний рейок передзвін. Так шуміть же ви, довгії трави, перед тим, як під сталлю лягти!

З творів В.Сосюри.

II. І пам'яттю синів живе земля під світлим небом України. Гойда, як море, Світязь хвилю синю, зовуся я красунею Волинню. Вклоняюсь кожному ліску з любов'ю й відданістю сина. Пахне зрілістю нив. Світилась радістю душа. Як хлюпочуть неспокійні ріки, голубою повинню наліті! Нам ще рясно щастя не цвіло папороттю у гаю густому.

З творів Д.Луценка.

III. Світлійте людяністю, люди! (М.Самійленко.) Наливається радістю зір. (М.Стельмах.) У теплий вечір міддю блисне просо, медова гречка в тиші і в цвіту. (А.Малишко.) Зрадить дорога слизькою гладінню. (В.Вознюк.) Плаче стріла за ціллю, вечір кличе світання. (Ф.Гарсія Лорка.) За твоєю далечню інша даль видніється. (А.Малишко.) Я спинаюсь на чотири вітри непохитним духом, міццю жил. (М.Самійленко.) Потвердьмо негнучістю спин непоклоніння ідолам. (М.Самійленко.) Оддудніла, одгупала,

одклекотіла війна, за двобоєм і смертю залізною зникла луною.
(А.Малишко.)

Подовжується приголосний [л'] у словах *лле, ллеш, ллеться*.

Подовжуються приголосні в словах *бовван, овва, ссати, лляний* (існує також написання *льняний*) та в похідних від них: *бовваніти, ссавець, виссати*.

Звук [н'] подовжується а прислівниках *зрання, спросоння, навмання, попідвіконню, попідтинню*.

194.Переписати. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією, обґрунтувати їх написання.

I. *Лляний* дідок пряде усмішку вусами, (Л.Костенко.) У мідні чаші різьблених дубів світанок щиро *лле* меди зелені. (М.Стельмах.) Гули мости, двигтіли автостради, машини мчали наче *навмання*. (Л.Костенко.) Потрапивши у пекло, він сатані кива, щоб той свою корону йому віддав. *Ова!* (Р.Бернс.) Вербa у тремкій, як сльоза, воді золоті коси *спросоння* мочить. (М.Самійленко.) І душу сонце знов торкне крізь скло морозне *зрання*. (М.Рильський.) Журно *бовваніло* обрубане, жахне кореневище. (П.Перебийніс.) Де ж Катруся блудить? *Попідтинню* ночувала, раненько вставала... (Т.Шевченко.) Я землі єдиній *виллю* свою тугу, а на цілім світі не знайшов я друга. (Ф.Г.Лорка.) Найдовшу тривалість життя з-поміж усіх *ссавців* має слон. (З підр.) І вік уже, мов п'явка, *ссе*, але душі не приневолю. (М.Самійленко.)

II. Застерігає доля нас *зарання*, що калинова кров – така густа, така крута, як кров у наших жилах. (В.Стус.) От така правда! Співак же між вами часом без шапки у пору осінню сам собі, старцем, сліпий, з торбинками, ходить сердега мовчки *попідтинню*. (О.Афанасьєв-Чужбинський.) Знов жорстока безнадія *ссе*. (М.Самійленко.) Де задніпров'я, край опустілий. Де нема хат, *бовваніють* могили. (М.Костомаров.) Тут на *ляному* піску є гаптована стежка. (Є.Гуцало.) Мені ж пригадалось наразі дівча у кохтині *льняній*. (Б.Олійник.) Заверещав хлопчина *іспросоння*. (І.Франко.) *Ова!* В нього не тільки нема книжок, та у голові глузду нема на півкнижки. (Г.Квітка-Основ'яненко.) Я бачу: сите вороння клює поживу *навмання*. (А.Малишко.) І край шляху верб безлистих *бовваніє* довгий ряд. (І.Франко.) *Попідтинню* вночі по кропиві здригається світло зорі. (Є.Гуцало.) Як сто потів *проллеш*, то все буде до смаку. (Нар.творч.)

@ **195.** Уставивши пропущені літери, записати слова з подовженням та без нього у дві колонки.

Лист?я, промін?я, зран?я, сторіч?я, підніж?я, безглузд?я, привид?я, креслен?я, зняряд?я, безліс?я, піддаш?я, безсмерт?я, молод?ю, сіл?ю, піч?ю,

суміш?ю, артіл?ю, цвіл?ю, річ?ю, блакит?ю, снаст?ю, скатерт?ю, нит?ю, радіст?ю, матір?ю, повіст?ю, попідтин?ю, ртут?ю, чест?ю, сміливіст?ю, мит?ю, віддзеркален?я, щаст?я, міжряд?я, милосерд?я, відкрит?я, волос?я, л?яний, збіж?я.

& 196. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”. Написане звірити з надрукованим.

I. Від серця до серця мелодія ллється. (П.Перебийніс.) За рікою чорнолісся крила зводить в пшеницях. (М.Стельмах.) Вітри гули віолончеллю, писали пальми акварель. (Л.Костенко.) І стала ненька на розпутті у чарах літнього тепла. (П.Перебийніс.) Із ледве чутним щебетанням низенько ластівка летить. (М.Рильський.) Село повесільне сховалося в листя, вернулися бузьки на рідне обійстя. (І.Гуцак.) Над синім парком місяць блідне в передчутті нічної мли. (В.Сосюра.) Похмурий ліс не вабить тінню. (Є.Будницька.) І голубінню легко над снігами, немов димок, повзе хвиляста тінь. (М.Стельмах.) Здається, ріс я в полі, де туман і роси зацвітали на колосі. (Г.Коваль.) Росту над світом соняхом кирпатим і падаю насінням у ріллю. (П.Перебийніс.) Дерев бовваніють навкруги в тумані надвечір’я, мов стоги. (Д.Павличко.) І боляче мені від обміління колодязя у рідному селі. І страшно, що підрубане коріння, з якого виріс я на цій землі. (В.Гей.) Всихає непокірне верхівгтя, і літне листя бронзою дзвенить. (П.Перебийніс.)

II. Люблю я дощ рясний, що гучно з неба ллється. (М.Рильський.) Листя шелестить і тягнеться до мене і у вікно. (В.Грінчак.) Врятуй мене розлукою і віддаллю. (Л.Костенко.) Ковшами самотності сплачено мито за всі незнання і за всі навмання. (Л.Костенко.) І сопілочка до серця кожним звуком рветься, ллється. (Г.Коваль.) І лоскотливо зріє у мені передчуття далекої дороги. (П.Перебийніс.) Вітре тихий від заходу! Вволи волю мого серця! Повій чарами над воду, нехай ллється, нехай ллється. (П.Куліш.) А ти пливеш в снігах... І поруч квітнуть вишні. І я услід лечу в космічному піддашші. (Б.Олійник.) Ще дримає телевизор більмооко, від антени бовваніє тінь вусата. (П.Перебийніс.) Шкода малих магнатами лякати, що кров людську, мов упиряки, ссали. (П.Куліш.) Ростом з Івана, а розумом з боввана. (Нар.творч.) Ова, чого тільки про неї не розповідають! (О.Сомів.) Мужчини, руки од мазуту вимивши, ковтали в пресі де яка стаття, оскільки людство допливло наввимашки до значно вищих форм свого буття. (Л.Костенко.)

НАПИСАННЯ **НН** У ПРИКМЕТНИКАХ І ПРИСЛІВНИКАХ

НН пишеться:

у збільшувально-підсилювальному суфіксі **–енн(ий)**: *височенний, товстенний, численний*;

у прикметниках дієприкметникового походження з префіксом *не-* та наголошеними суфіксами *-енн(ий)*, *-анн(ий)*, *-янн(ий)* зі значенням можливості або неможливості здійснення дії: *несказаний, незлічений, здійснений*;

у прикметниках старослов'янського походження на *-енн(ий)*: *благословенний, священний, огненний*.

У пасивних дієприкметниках *н* не подвоюється: *сказаний, записаний, здружений, обіцяний, обітований*.

Орфограма: буква *н* у суфіксах дієприкметників (44)

197. Прочитати. Пояснити написання *нн* у виділених словах.

I. Козаче село Глибове при самому Дніпрі, та облягли його *височенні* гори. (Марко Вовчок.) Дивлюсь, аж супроти мене їде *здоровенний* запорожець... (П.Куліш.) Довга-довга і *страшенна*, мов гадюка *здоровенна*, голова десь за горами, ноги вперлись між лісами. То всесвітня дорога, і далека, і розлога. (Л.Глібов.) Під літнім *широченним* небокраєм мене стрічають друзі і знайомі. (А.Малишко.) В долі добрій чи *злиденній* чесно, просто йшов весь вік і йду досі. (І.Франко.)

II. Закипіла на Україні *страшенна* тривога, як на шляхту піднялася сірома убога. (П.Куліш.) Стіна гладка, мов лід, і *височенна*, здається, аж до неба. (І.Франко.) Давно завалило ті двері *важеними* брилами скель. (І.Качуровський.) Мов оливо, тоді язик зробивсь у мене *преваженим*. (П.Куліш.) Мерзне *мерзенна* каша в калюжах. (Д.Павличко.) Туди ішли, як оживало літо. Назад брели по *мертвенній* стерні. (Л.Костенко.)

@ 198. Від поданих слів суфіксальним способом утворити слова зі збільшувально-згрубілим значенням
Зразок. *Товстий* – *товстенний*.

Широкий, здоровий, дебелий, густий, твердий.

199. Переписати, вставляючи пропущені літери. Позначити в словах орфограму «подвоєні букви».

О братику! Який *важен..ий* перстень надів мені той патр..*арх* на пал..*ць*!
(П.Куліш.) Ось бовваніє завод. В..*сочен..ий* д..*мар* вик..*дає* клубки чорного диму. (Панас Мирний.) І раптом д..*тячий* зойк: «Ой жук в..*личен..ий*, ой лихо!» (В.Свідзинський.) Стоять два пр..*в..сочен..і* дуби, а поміж дубами с..*дить* стара жінка, стара-старенезна, аж її мох покрив. (Марко Вовчок.) Ро..*чісує* довжен..*у* сиву бороду дідусь туман гр..*бінчиком* ялиновим.

(В.Сторожук.) Губи тоненькі, а рот від уха і до вуха, а як заговорить та роз..явить його, так здоровен..а голова з шапкою зовсім улізе. (Г.Квітка-Основ'яненко.) На риштованні сидів товстен..ий в..дмідь з двома мавпячими пащеками, цапиними рогами, зміїним хвостом, з руками к..стяка і котячими кі..тями на пальцях. (О.Сомів.) Півень сей – страшен..ий грішник, многоженець і насмішник. (І.Франко.) Усе частіше я себе прошу: укороти бажання здоровен..е! (В.Березінський.)

200. Прочитати, правильно наголошуючи виділені слова. Переписати, позначаючи в словах орфограму “подвоєні букви”.

I. Врятуй мою душу, Боже, благаю Тебе, *нездвиженого*. (Л.Костенко.) Силкуюсь уявити *неуявленне*. (Н.Тихий.) Вступила в мене сила *незнищенна*. (Д.Павличко.) Час летів, і пройшли над Єгиптом віки *незчисленні*. (Леся Українка.) Говори зі мною, зоре ясна, де твої *нескорені* сини? (М.Стельмах.) І зірок *незліченні* отари миготіли мені в саду. (В.Симоненко.) А що я знала про кохання? А це – печаль *недоторканна*. (О.Слоньовська.) О *незміряне* щастя над простором високим! (А.Малишко.) А головне, що десь вдалечині є хтось такий, як *невтоленна* спрага. (Л.Костенко.) Через вік, через роки і дати спів *незнаний* в серце доліта. (А.Малишко.) Дуби, дуби! Хоч ви душі промовте, одмовте на *несказаний* порив! (М.Рильський.)

II. Сонцем щастя *осіянна* моя Україна. (В.Сосюра.) І *нездоланна* ти, отчизно непокорна. (А.Малишко.) І йшли назустріч вічності і смерті *нездолані*, гарячі і уперті дружини непокірливих слов'ян. (В.Симоненко.) Пощезне панська сила *навіжена*, і раюватимуть всі вбогі люди. (П.Куліш.) *Несказанна* краса землі оновлює мій світ. (Г.Коваль.) *Незліченними* гадками все тобі являться буду. (І.Франко.) Життя, мов казка *здійснена*, вставало. (Л.Забашта.) Та *незліченне* й для людини те, що зринає щохвилини. (М.Рильський.) Пора в дорогу. В путь щасливу нових *незбагнених* шукань. (А.Малишко.) Ми геть женем і осінь цю імлисту, і сірий дощ, і *несказаний* сум. (Д.Луценко.) Збагни цих гір *неторкані* глибини. (Л.Забашта.) І вище хмар встає зірниця над *необміреним* добром. (М.Стельмах.) Німі, *нерозпізнанні* вже уста... (В.Стус.) І хліб лежить перед тобою, що *невтомленною* рукою в змаганні з тугою-бідною солдатка сіяла й пекла. (М.Рильський.) Важка праця не є *нездоланна*. (Нар.творч.) Легенда починається з кохання, із подвигу і мужності людської, у ній краса одвічного змагання, *незбореної* сили молоді. (В.Грінчак.)

III. Козаки боролися з *численними* ворогами за православну віру, за українську народність, за свободу совісті, за людські права. (Д.Яворницький.) От саме правда і любов до правди – гаряча, *невтоленна* і невтомна. (М.Рильський.) Старіє Фауст, в'яне думки рух, і перед тьмою *незбагнених* явищ лякливо клякне невсипущий дух. (М.Бажан.) Всі розмови, *нескінчені* тут, на землі, десь кінчалися там, між зірками. (Леся Українка.) А слово – *неблаганна* твердь, над його покровом не царює смерть. (В.Китайгородська.) І бреде у даль, в нові орбіти *неосміяний* Сковорода. (А.Малишко.)

Незбагненна, безвимірна вічність одна, в ній є сила земна і небесна.
(Б.Дегтярьов.) А листя дубове лягало на плечі, шуміло й шуміло *нескореним*
воям. (Л.Забашта.)

201. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, пропущені букви.

I. В сліпучому сіянні непокори ми стали нездолан..і, як боги. Непогасен..е сяйво ідеалу. Невблаган..ий вогонь боротьби нечистоти від мене відверне. Болять мені рани нездійснен..ого польоту. Ти спиш в незбагнен..ім смутку.

З творів Д.Павличка.

II. I вовік безсмертен рух нескінчен..ої спіралі. (Б.Олійник.) Як дуб на скелі, нездолан..і ми. (А.Малишко.) Порвалася нескінчен..а розмова, тремтить вона, мов порвана струна. (Леся Українка.) I невтомлен..а добра мати, прославши рушничок хрещатий, із печі вибира книші. (Г.Аврахов.) Ти друзів дорогих стрічаєш після бою і серед них живеш з несхилен..им чолом. (А.Малишко.) Відстань така близька від неvbлаган..ого пальця до спускового гачка. (П.Перебийніс.) I про хвилину цю забути хіба б мертворожден..ий міг! (М.Рильський.) Часу неvbлаган..а тятива наче стріли, розсилає дати. (В.Раєвський.) З нами серце навіки веде свою довгу розмову, все почате кнїчає, незбагнен..е знов починає, бо воно – наче куля земна, що спочинку не має... (А.Малишко.) Скидає нездійснен..их обіцянок туманну ковдру стомлена ріка. (В.Раєвський.) Друже мій, це ж тебе я так довго шукала по світу, це ж про тебе неслися дівочі нездійснен..і сни. (Л.Забашта.) Не виношу сліз, скупих і незридан..их в самотині. (А.Малишко.) Скільки квітів в полях осіян..их, стільки співів у серці моїм. (В.Сосюра.) На рейдах сила ритму нездолан..а зриває пароплави з якорів. (П.Перебийніс.)

202. Прочитати. Виписати слова старослов'янського походження з суфіксом *-енн-*.

I. Блаженний муж, що йде на суд неправих і там за правду голос свій підносить. (І.Франко.) Перечитаймо знов божественні скрижалі, читання пильне нас до правди доведе. (П.Куліш.) Благословенна будь, людська робото, у щедрості краси і простоти! (П.Перебийніс.) Духом незлобним, умом благородним культурі спасенній служімо! (П.Куліш.) Ой тумане, латаний талане, що ходив тоді по Україні, ніби той сновида окаянний... (М.Рильський.) Дзвіниця літа - урочиста липа, священна й загадкова таїна. (Є.Гуцало.) Натхненний дух землі несе у висоту. (Г.Пастушенко.) Блаженим безтурботним малюком я всмоктавав у серце рідну мову з цілющим материнським молоком. (Д.Луценко.) Ми не схитнемося в священній боротьбі, вогонь Шевченка візьмемо з собою. (В.Грінчак.) З блажених намірів робив я дзвін добра. (Д.Павличко.) Беззахисній мурашці невідомо

нічого про спасенні чудеса. (П.Перебийніс.) Тільки сниться огненне минуле. (В.Сосюра.)

II. В серце вріс і древній Чигирин, і священний отчий край Тараса, і славетна Канівська гора, й слово Кобзаря благословенне... (Д.Луценко.) О предки Вишневецьких і Корецьких, фундатори монастирів спасенних! (П.Куліш.) *Блаженний* – переклад грецького μακαριος - *щасливий*. Літературне значення слова - щасливий, богобоязний. Народне – людина неповного розуму, простачок. (Зі словн.) В наших душах – смиренні поклони й вогневища вагань і бажань. (В.Вознюк.) Крізь темряву маяк спасенний бачу я. (П.Куліш.) Іржало сонце, як лошатко чале, десь потойбіч вогненної ріки. (Д.Павличко.) Збагни Тараса душу вогняну. (Д.Луценко.) І настає така блаженна тиша, зливаються і небо, і поля. (В.Сосюра.) Забудь мій гріх, мій розум окаянний! (П.Куліш.)

203. Прочитати. Пояснити відсутність подвоєння *н* у виділених словах.

I. Ця подорож така *неждана*. (Д.Павличко.) І в гостинній хаті лилася щира, *бажана* розмова. (В.Грінчак.) Вік такий, мамо: *скажений, шалений, шосейний*... (Б.Олійник.) А шмат життя *змарнований* болить. (Л.Костенко.) Лиш вітер стукає сердито в моє *зачинене* вікно. (В.Сосюра.) *Студений* вітер б'є в холодні вікна, і *олов'яний* важко дише став. (М.Рильський.) Червоніє сосна, ніби *кована* мідь. (Д.Павличко.) Загавкав Кундель *навіжений*, аж затрусивсь Хом'як смиренний. (Л.Глібов.)

II. І край наш рідний молоком та медом тече, мов та земля *обітована*. (П.Куліш.) Серпню мій, серпню мій, *царствений* місяцю року! (Є.Гуцало.) Від краю *нежданої* прірви дорога рвонеться назад. (В.Мороз.) Як та *довгождана* вістка, спадає роса. (Д.Павличко.) Глибока хлюпає криниця *студеною* водою. (П.Перебийніс.) Так пахне осінь листям і грибами, *печеною* картоплею, медами. (В.Грінчак.) Земля вдихне глибинно і жагучо на вишняках *настояний* озон. (Л.Костенко.)

& 204. Записати під диктовку. Написане звірити з надрукованим.

Ти завжди в моєму серці, як веселка осіянна, Україно, Україно, стороно моя кохана. (Л.Забашта.) Кому з вас любо за спасенну віру мечем утерти носа бузувіру? (П.Куліш.) Горниці – превисоченні, вікна великі, мов двері, а двері, як ворота. (Г.Квітка-Основ'яненко.) Траплялися мені такі, що пучку на тернику поколе та й реве до Бога, яке його страшенне лихо спостигло. (Марко Вовчок.) Над білими кістками, наче хвилі, переливались *височенні* трави. (Д.Павличко.) Серед безберегої калюжі, де нема спасенного човна, припада душа до цятки суші. (В.Базилевський.) Затоптані в пилюзі мій ясний меч, мій панцир, мій шолом і міражі нездійснених ілюзій. (З.Красівський.) Життя, повернуте трагічно, - несосвітенна каламуть! (М.Самійленко.)

Нн зберігається в іменниках, утворених від прикметників з **нн**: *старанність, непримиренність, численність, незбагненність* (від *старанний, непримиренний, численний, незбагненний*).

В іменниках, утворених від дієприкметників, **н** не подвоюється: *згуртованість* (від *згуртований*), *відданість* (від *відданий*).

@ 205. Від поданих слів утворити іменники.

Цінний, божественний, царствений, сумлінний, вишуканий, гостинний, нез'ясований, щоденний, нездоланий, нескінченний, неодмінний, плинний, незацікавлений, непередбачуваний.

206. Переписати, вставляючи на місці крапок, де потрібно, букви.

I. Тоді лише пізнається цін..ість (від *цінний*) часу, коли він втрачений. (Г.Сковорода.) То нового життя чистота і натхнен..ість (від *натхненний*) висока. (Д.Павличко.) Захлан..ість (від *захланний*) наче те грузьке багно. (І.Франко.) Невин..ість (від *невинний*) хитрощі свої й лукавства має, прикидності її сама любов навчає. (п.Куліш.) А за вікном голуба розтривожен..ість (від *розтривожений*) маю. (Б.Олійник.) Пахуче сіно і бджоли танок, і нескінчен..ість (від *нескінченний*) погляду небесна... (В.Гнатюк.) Я хочу в степ. Я хочу в непомічен..ість (від *непомічений*). (Л.Костенко.)

II. Пройду степи безкраї й дикі пущі, моя любов і віддан..ість (від *відданий*) – цілющі. (Д.Луценко.) Особливо відзначають чужоземці внутрішню вишукан..ість (від *вишуканий*) українських жінок. (З журн.) Світ гув, як вулик, у стонадцять мов, дивуючи одмін..істю (від *одмінний*) ландшафтів, повір'їв, рас, і рис, і кольорів. (Б.Олійник.) Сузір'я Андромеди відоме завдяки славетній туман..ості (від *туманний*). (З журн.) Розкривалося серце, неначе троянда в маї, і з нього крізь кров запеклу гіркоти, і злість, і буден..ість (від *буденний*) линуло літепло ласки, самопожертви вогонь. (Л.Забашта.) То лиш поет своє життя у долі моральною повин..істю (від *повинний*) сповня. (М.Самійленко.) Старан..ість (від *старанний*) ніколи не просить. (Нар.творч.)

& 207. Записати під диктовку. Написане звирити з надрукованим.

Гуманний будь, і хай твоя гуманність пливе з криниці чистої любові, якої не мутить пиха й захланність. (І.Франко.) Що ж воно таке – справжнє кохання? Спорідненість душ? Близькість, в якій раптом починаєш почувати свою людську повноцінність? (О.Гончар.) Усе, добуте із буття глибин, це – незнищенність творчого людського духу. (М.Самійленко.) Занепокоєність загрозою екологічної катастрофи зростає у всьому світі. (З журн.) Був собі

Лев – король силенний, такого не було ніде – страшенний, здоровенний...
(Л.Глібов.)

У прислівниках, утворених від прикметників з **нн**, подвоєння зберігається: *старанно, непримиренно, незрівнянно* (від *старанний, непримиренний, незрівнянний*)..

У прислівниках, утворених від дієприкметників та прикметників без подвоєння, **н** не подвоюється: *цілеспрямовано* (від *цілеспрямований*), *солов'їно* (від *солов'їний*).

@ 208. Від поданих слів утворити прислівники. У прислівниках, утворених від виділених слів, поставити наголос.

Старанний, бездиханний, гортанний, безгомінний, бездонний, бездоганний, *недоторканий, недоторканний*, несподіваний.

& 209. Записати під диктовку. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією. Написане звирити з надрукованим.

І. Співала осінь ніжно й журавлино. (Д.Павличко.) Ще ліс осінньо задививсь на води. (В.Місевич.) Хлібами пахне в полі незрівнянно. (Д.Луценко.) Божественно пахне паскою з печі. (О.Матійко.) Відкурликали осінньо, відгукали поїзди. (Б.Олійник.) *Щоденно* я блукав осінніми гаями. (В.Грінчак.) Тополиний світ, тополино будь! (Н.Кіт.) Так негадано ця осінь закурликала над степом. Так неждано за плечима затужилось мені небом... (Б.Олійник.) Над нами зоряно мовчить таке байдуже небо. (В.Сосюра.) Тебе цей сад прийняв гостинно в свою завітчану сім'ю. (Д.Луценко.) Монотонно сосни дзвонять, роси ронять на долоні травам сонним. (Г.Коваль.) Вдарила ніжність у груди крилом лебедино. (Б.Олійник.) Але часом, буває, давні втрати і болі ріжуть душі солдатські *невблаганно*, як леза. (Д.Луценко.) Скорпіоном язик твій був нам, він труїв намс і жалив невпинно. (Леся Українка.) І похоронно над полями кричав і плакав чорний крук. (В.Сосюра.) Так царствено котило сонце в колісниці! (Б.Олійник.) А з неба місяць круторогий туманно дивиться в вікно. (В.Сосюра.) А мудрий час летить кудись невпинно. (П.Перебийніс.) Віками вітер безупинно горами хвилю підійма. (Д.Білоус.) Заіржав страшенно кінь і битися почав у своїм стійлі. (І.Франко.) Неждано ватра освітила тих, що надокруг були. І я застиг! (Д.Павличко.) Сніги іскряться. Бачу їх щоденно в синім сні. (В.Черепков.) Нас вітер стрів ожинно. (Ю.Каплан.) Сніг падав безшелесно й рівно, туманно танули огні. (М.Рильський.)

ІІ. Все, чим душею світлію *щоденно*, взяв я від матері і від землі ніжно, дитинно, *натхненно!* (В.Грінчак.) Гріш ціна тій нації, котра безборонно здає bastion за bastionом, п'ядь за п'яддю поступається ґрунтом, на яким

зростало, буяло українське слово. (П.Гірник.) Предивний сон і звеселив і налякав мене неждано. І досі ті чудні дива морочать серце несказанно. (П.Куліш.) Час невблаганно й невинно тече крізь наше щодення. (О.Матушек.) Місто дише напружено навіть у сонній млі. (М.Рильський.) Шумне місто скажено вирує. (В.Сосюра.) І так далеко і туманно гуркоче місто за вікном. (В.Сосюра.) Дружні, красиві і страшенно дотепні люди живуть тут. (М.Стельмах.) Покинуті, всіма забуті села натомлено присіли у степу. (Л.Тендюк.) В зажурі слухаю, як стихло багрянний лист з дерев летить. (Г.Коваль.) Душа квилить, мов кобза, многострунно. (Д.Луценко.) Це пісня у полях, що дівчина співає невидима і *несказанно* гарна, певна річ! (М.Рильський.) Я ждав, коли прийде косуля їсти сіно, вона приходила щоночі неодмінно. (Д.Павличко.) Упевнено тримався на воді я, але далеко плавати не смів. (П.Перебийніс.) І щастя тихе і ясне по всій істоті неждано розлилось, як сяєво огнів. (М.Рильський.) Вітер осені шалено жовтий лист жене увись. Та у пісні він зелений і веселий, як колись. (В.Сосюра.)

III. Безнастанно трудитись повинна в повний голос душа! (М.Самійленко.) В генах нащадкам перейде незнищено Пам'ять. (Б.Олійник.) Чи віками не страждала ти, калино, чи Чорнобилем не згірчена полинно? (Д.Білоус.) Лиш дальніми лунами звали в дорогу вокзали нічні навмання безіменно. (Н.Диб'як.) Солодко плачуть в гаях солов'ї, так, як і завжди, незмінно. (В.Сосюра.) Журилася страшенно муха, спустила вуха. (Олександр Олесь.) Озветься журавлино у степу криниця, і синьою рососою жито заіскриться. (М.Стельмах.) Життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег. (М.Коцюбинський.) Мене безглузда й *нескінченно* вбога лякала смерть. (Д.Павличко.)

210. Пояснити значення кожного з афоризмів. Обґрунтувати подвоєння букв у словах. 3-4 фразеологізми ввести до самостійно складених речень, речення записати.

I. Віддати кесарево кесарю, а Боже Богові. Камінь спотикання. Показати справжнє (істинне) обличчя. Піддати анафемі. Мовчання – знак згоди. Останній з могікан.

II. Із завмиранням серця. Оббивати чужі пороги. Пороззявляти роти. Стояти на розпутті. Вивести на денне світло. Ввігнати в піт. Як сонна муха (сонне царство). Віділлються сльози. Гадюка ссе коло серця.

СТОП! Після кожного з поданих слів позначити в дужках номери наявних у ньому кількох орфограм.

Зразок. Віддзеркалення {21, 3, 21}, товариський {20, 10}

Телефонний, юннатівський, козацький, Угорщина, перев'язь, беззуб'я, роззброєння, під'яр'я, підчерев'я, возз'єднання.

ПОДВОЄННЯ БУКВ У ІНШОМОВНИХ СЛОВАХ

Орфограма: подвоєні букви (21)

У власних назвах іншомовного походження подвоєння приголосних зберігається, якщо воно є в тій мові, з якої походить слово: *Шіллер, Руссо, Діккенс, Голландія, Міссурі, Міссісіпі, Марокко, Калькутта, Джонні*. Подвоєння зберігається також і в похідних від них словах: *шіллерівський, діккенсівський, голландський, марокканський, калькуттський*.

У загальних назвах іншомовного походження приголосні не подвоюються: *клас, алея, каса, метал, тунель, бравісимо, фортисимо, піанісимо, лібрето, інтермецо, бароко*.

Подвоєння приголосних зберігається лише в таких загальних назвах: *ванна, тонна, манна, мадонна, панна, пенні, бонна, аннали, мотто, нетто, брутто, вілла, мулла, булла, білль, дурра* (назва рослини), *мірра*. Подвоєння зберігається також у похідних від них словах: *ванний, п'ятитонний*.

211. Прочитати. З'ясувати вимову та обґрунтувати правопис виділених слів.

Бог мистецтва *Аполлон*, острів *Хоккайдо*, королева *Ізабелла*, місто *Канни*, філософ *Джон Локк*, легковірний *Отелло*, класик літератури *Чарльз Діккенс*, генераль де *Голь*, меткий *імпресаріо*, автомобіль *ферарі*, *голландський* сир, сир *chedder*, *валлійські* пироги, аеропорт імені *Джона Кеннеді*.

@ **212.** Вставивши, де потрібно, букви, слова з подвоєнням і без нього записати у дві колонки.

Ніц?а, піц?а, кор?еспондент, папарац?і, новел?а, каравел?а, Міс?урі, кілограм?, ман?а, баронес?а, ван?а, марок?анець, пас?ажир, андор?ський, мас?аж, трас?а, барок?о, інтермец?о, компрес?, агрес?ор, Яс?и, пан?о, аф?ікс, ак?омпанемент, баркарол?а, лібрет?о, Пікас?о, бестсел?ер, пен?і, Джон?і, Бет?і, Віл?і, Ан?ет.

213. Переписати, на місці крапок уставляючи, де потрібно, букви.

І. Дон..а Ан..а, мадон..а Літа, хай тобою чудується світ. (А.Камінчук.)
Ган..а, моя пан..а, ягода моя червона. (Нар.творч.) Хай же бал..ада оця місяцем тихо сія. (В.Сосюра.) Пан..о Сум, пан..о Сум, ви затерпи од дум. (З.Замкова.) Від нових зірок втомилась прес..а. (Б.Олійник.) Долю крутило у вирах, у стрес..ах. (В.Вознюк.) Завжди Ахіл..ес вінки за прудкість брав. (Леся Українка.) Глянь: на життєвому рал..і наш щасливий віраж. (Н.Кіт.) тільки ж

не сиди в чеканні ман..и із небес! (Б.Олійник.) Кас..андра плаче на руїнах Трої. (Л.Костенко.) Тетяна Петрівна згадала одну з улюблених бал..ад Шіл..ера “Полікратів перстень” і подумала: “Я в юності довго не розуміла цієї шіл..ерівської бал..ади...” (О.Іваненко.) З старої віл..и на весь гай плив голос пан..и Ванди. (І.Франко.) Старий Джузеп..е вічно співає. (М.Коцюбинський.) І мене слухали, наче самого Песталоц..і. (М.Стельмах.) Сирок..о приносить до мене з Африки спеку і аромати Єгипту, а я мрію про край білих пісків і чорних людей, кактуси, пальми і піраміди. (М.Коцюбинський.) А літо, мов розмотана кас..ета, яку ніколи не перемотать. (О.Вертіль.)

II. Луна струною зодчого Растрел..і Андріївський блакитно-білий храм. (Д.Луценко.) Перлиною мистецького стилю українського барок..о вважають Брамю Заборовського у Києві. (З довідн.) Це з тебе пан..у сотниківну Григорій Квітка написав. (М.Шатилов.) Всі Магел..ани, звідки рушали, туди й повертались завжди. (Б.Олійник.) Се з Мек..и караван до Сирії прямує із здобиччю морських пучин глибоких. (П.Куліш.) На валютних біржах Лондона, Парижа, Цюриха, Нью-Йорка, Йоган..есбурга спалахнула чергова лихоманка, знову катастрофічно впав курс дол..ара. (Є.Гуцало.) Хоч кривда і брехня псували ап..етит, я чорний хліб життя мочав у мед іл..юзій. (В.Березінський.) Мене в житті також не тішив штиль, не падала з висот небесна ман..а. (Д.Луценко.) Стану, зайду за риг, гніби нічна ман..а. (В.Стус.) Юридичне обґрунтування прав людини має вияв у Англійському біл..і про права (1215), Французькій декларації прав людини (1789), Біл..і про права США (1791). (З журн.) І профес..ора вухо чутливе слуха серце ліричне моє. (В.Сосюра.) Опада останнє листя і яснить ал..ею. (М.Рильський.) Тун..ель! І дим влетів мені в вікно гіркою хмарою... (Леся Українка.) На страшнім ал..юрі мчить кіннота. (А.Малишко.) Автобуси зі свистом випліскуює шос..е. (П.Перебийніс.)

III. У манері художника привідалась майстерна рука самого маестро Пікас..о, який любив малювати биків і іспанську кор..иду. (Є.Гуцало.) Мужність не дається напрокат, не бува барок..о бар..икад. (Л.Костенко.) Життя – ак..орд. В нім блискавки й громи. В нім вічні ми і нероздільні ми. (Г.Коваль.) Лежить городів гарбузова Мек..а. (Л.Костенко.) Не відзвучи, моя душе, мажорно чистим ак..ордом в екстазі симфоній. (Н.Диб'як.) П'ять днів хуртовина ревла, всю віл..у снігом замела. (І.Франко.) Як дон..у Юлію вродливою назвати, се тільки начерком красу її списати. (П.Куліш.) Шатенка на ногах-спагет..і радісно блимнула очима кольору недоспілої маніюки. (Є.Гуцало.) Життя людське спливало на екрані, і плакав за екраном режис..ер. (П.Перебийніс.) Прозора стане явищ темна мас..а. (І.Франко.) Приходить мул..а і з цікавістю схиляє голову білу. (І.Калянник.) Чому тільки серця одвічне стак..ато гриміло в одвічній симфонії неба? (В.Раєвський.) В очі дивляться кан..и, серце в них переллю. (Д.Луценко.) Мабуть, дуже бажали нам щастя коні, що на цьому широкому шос..е постійно губили підкови. (Г.Петріашвілі.)

214. Переписати, на місці крапок уставляючи дібрані з довідки слова.

Третя буква грецького алфавіту - Послідовно зростаючий або спадаючий щодо висоти ряд звуків у межах октави. Міфічна істота південнослов'янського епосу, що вдачею й поведінкою нагадує русалку, - Розкішна дача за містом чи будинок-особняк, звичайно із садом навколо.

Довідка. Гамма. Гама. Вілла. Віла.

& 215. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “подвоєння букв”. Написане звірити з надрукованим.

I. Вождь гунів Аттіла, мислителі Еллади, “Одіссея” Гомера, подорож до Мекки, філософ Еразм Роттердамський, трактат Томазо Кампанелли “Місто сонця”, друкар Йоганн Гутеннберг, мореплавець Америго Веспуччі, мандрівник Фернандо Магеллан, картина Рафаеля Санті “Сікстинська мадонна”, скульптура Мікеланджело Буонарротті “П'єта”, полотно Сандро Боттічеллі “Народження Венери”, малюнок Пабло Пікассо “Голуб миру”.

II. Опері Джузеппе Верді “Ріголетто” та “Мадам Баттерфляй” Джакомо Пуччіні, опера Вінченцо Белліні “Норма”, арія Лючії де Ламмермур з однойменної опери Доніцетті, аріозо у виконанні Лучано Паваротті, новела Джованні Боккачо, повість Луїджі Піранделло, п'єса Фрідріха Шіллера, оперета Жака Оффенбаха, кінофільм Едуардо де Філіппо, парфуми Ніни Річчі.

216. Від поданих слів утворити похідні. Пояснити написання похідних слів. Зразок. *Галли – гальський. Торрічеллі - торічеллієва пустота.*

Торрічеллі, фін, галл, гот, Жанна, Гавана, Будда, Дарданелли, Філіппіни, Пруссія, Роттердам, асиміляція, ілюмінація, бароко, Тольятті, тролейбус, Андорра, Гаронна.

У словах іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини подвоєння зберігається: *ванна – ванн, панна – панны, вілла – вілл, Мадонна – Мадонн.*

217. Переписати, вставляючи на місці крапок, де потрібно, букви.

Ромео купують конвалії й вітають місцевих Джульєт.. . (М.Гурець.) Мені лиш плакати і жаліти та кликати Ін.. або Марій. (В.Сосюра.) “Сікстинська Мадонна” - одна з чотирнадцяти відомих мистецтвознавцям “Мадонн.” Рафаеля Санті. (З газ.) Методом фотосинтезу всі існуючі зелені рослини виробляють понад 150 000 мільйонів тон.. цукру за рік. (З підручн.)

@ 218. Подані іменники поставити у формі родового відмінка множини.
Зразок. Бонна – бонн.

Група, примадонна, каса, донна, булла, міна, панна.

219. Подані слова у формі родового відмінка множини ввести до самостійно складених речень.

Донна, Белла, беладона (лікарська рослина), віла, вілла, стела, Стелла.

& 220. Записати під диктовку. Написане звірити з надрукованим.

Назва “Біг Бен” зазвичай асоціюється із знаменитим годинником на вежі Будинку Парламенту в Лондоні. Проте насправді так називається дзвін на башті. Він названий так на честь сера Бенджаміна Холла, який був на той час керівником будівництва.

Оригінальний дзвін вагою п’ятнадцять тонн був відлитий 1856 року, але коли в ньому з’явилися тріщини, довелося його списати. Пізніше встановили новий дзвін, що важив близько тринадцяти тонн. На башті є ще чотири дзвони вагою від однієї до чотирьох тонн, які відбивають кожну чверть години.

З журналу.

Подвоєння на межі префікса й суфікса в словах іншомовного походження маємо тоді, коли в мові вживається паралельне слово без префікса: *ірреальний* (бо є *реальний*), *сюрреалізм* (бо є *реалізм*), *апперцепція* (бо є *перцепція*).

221. Переписати, вставляючи на місці крапок, де потрібно, букву.

I. Сюр..еалізм, ін..овації, пост..оталітарний, ір..егулярний, контр..еволюція, ім..атрикуляція (внесення до списків), ін..ервація, ім..обілізація.

II. У світі ір..аціональних ідей – отам гніздиться звір, звідти всі злочинства, війни. (О.Гончар.) Старі контр..озвідники й чисті поетики вивчають скорочені курси естетики. (М.Бажан.) Ін..овація – це нововведення в галузі економіки, техніки на основі досягнень науки і передового досвіду. (Зі словн.) Хитромудрі декоративні комбінації чимось невловно нагадували роботи сюр..еаліста Сальвадора Далі. (Є.Гуцало.)

@ 222. Уставивши, де потрібно, літери, слова з подвоєнням та без нього записати в дві колонки.

Ан?отація, ін?овація, ін?тонація, ін?ервація, іл?юстрація, ак?ретидація, ір?еальність, ін?тервенція, сирок?о, Марок?о, Монак?о, барок?о, місто Кан?и, квіти кан?и, інтел?ект, цел?юліт, музична п'єса кампанел?а, філософ Томазо Кампанел?а.

& 223. Записати під диктовку. Записане звірити з надрукованим. Позначити в словах орфограму “подвоєні букви”.

I. Нехай Аллах усю красу по світу в один алмаз безцінний позбирає. (П.Куліш.) Поклін тобі, Буддо! (І.Франко.) Сади стоять буддійськими храмами. (Л.Костенко.) Афіна Паллада – давньогрецька богиня, втілення державної мудрості, духовної діяльності, мистецької винахідливості, мислення. (Зі словн.) Я розмовляю тут із богом Аполлоном, не дурників-панків, а муз і грацій збираю в хуторі моєї ліри дзвоном. (П.Куліш.) Всі здригнули: Іван Гус буллу розідрав! (Т.Шевченко.) Співбесідники в мене рятівні були: Боккаччо, Гете і Сервантес. (Ю.Каплан.) Десь острів є, що осіяв Шекспір, де Діккенс усміхався крізь тумани. (М.Рильський.) “Людинолюб я, - казав колись Шеллі покійний, - і в чоловіці люблю, що чоловічне найбільш”. (І.Франко.) Вогнистий Данте й бронзовий Шекспір, сумний Тарас, важкий Буонарроті перевернули землю з давніх пір. (А.Малишко.) Кому з великих було легко? Мікеланджело чи Леонардо да Вінчі, Родену чи Пікассо? (Є.Гуцало.) І що там пустка Торрічеллі проти такої німоти? (Л.Костенко.) Щоб перейняти дещо з медицини, сам Гіппократ у Скіфії бував. (Л.Костенко.) Соковиті та яскраві ягоди беладони використовують у виробництві медичного препарату атропіну. (З довідн.) Зовсім спокійним, буденним голосом він став пояснювати: “З усіх Мадонн тільки в Луки Кранаха є вкомпонована так – під яблунею”.(О.Гончар.) Полинати б з Києва на Міссісіпі, де вождь індіанський багаття кладе. Або ж у Калькутту, де дівчина-хіпі просяває з лахміття, як сонце руде. (Д.Павличко.) Сирий бетон аеропорту Кеннеді. Яюсь зненацька вискнули шасі. (Б.Олійник.) Голландці завезли перший чай у Європу десь у 1610 році. (З календ.) Наш Одиссей нам тихенько розказує спомини дивні. (М.Рильський.) Дощ пройшов журний і строгий, мов прощальна меса. (Н.Диб'як.) Талант – явище раціональне, він є силою формуючою (техніка). Геній – явище ірраціональне і є силою стихійною (дух). (Є.Маланюк.) Королівно, ясна панно, я зовсім безславний лицар. (Леся Українка.) Як тільки ступала на кін примадонна, вітали прихильники всюди завзято. (В.Сторожук.) Я ішов косить отаву у Оттаву. Їде дід збирати льон в Лісабон. (З журн.)

II. Її й дитяточко взяли і у вертеп свій принесли, і чабани його убогі Еммануїлом нарекли. (Т.Шевченко.) Вклоняюся тобі, моя мадонно, до тебе сивим ангелом курличу. (П.Перебийніс.) І ось минуло кілька віків, і мадонн уже не малюють, їх більше розкрадають, нівечать, продають... (О.Гончар.) Її наймення Ганна мені таке ясне. (В.Сосюра.) Отаману молодому тепер панна сниться. (П.Куліш.) Наче з далеких країв налетіли гуни на конях скажених

своїх. (Олександр Олесь.) Літа вже не мчать, як лошата прудкі в табуні, повільно бредуть, як верблюди в піску марокканським. (Б.Олійник.) І на піску каштанового саду сліди підкутих прусських підшов. (М.Бажан.) Рядки тісняться до рядків, мов Аполлон і дев'ять дів схилились надо мною! (Р.Бернс.) Мій батько навіть слів таких не знав, як стюардеса, а мандрівка наша і в сні б йому ніколи не приснилась, хоч Жуля Верна, звісно, він читав. (М.Рильський.) Ви чули Дебюссі на балалайці? Авжеж, общедоступний Дебюссі. (Л.Костенко.) Із Гудзону б'ються в берег води, і шумить в рекламах Уолл-стрит. (А.Малишко.) Гаряче повітря танцювало тарантелу по скелях, а в сірих маслинах цикади грали на кастаньетах. (М.Коцюбинський.) Маса деяких мексиканських кактусів може сягати дванадцяти тонн. (З довідн.) Мушмула росте. Молиться мулла. І пасеться мул, наче сива мла. (Д.Павличко.) Тут фарби кілограмами відважують під звіт. Мазками геніальними збагачується світ. (П.Перебийніс.) Інноваційність узагалі має стати визначальним аспектом розвитку суспільства. (З журн.) Кампанела – музична п'еса, що відтворює звучання дзвіночків. (Зі словн.) Поезія – це, щоб ви знали, не скит для байдужих і кволих, а духу народу аннали і битви великої поле! (Л.Забашта.)

224. Розкрити зміст фразеологізмів, з'ясувати їх походження, за потреби звернувшись до словника. Ввести фразеологізми до самостійно складених речень. Пояснити написання іншомовних слів.

I. Між Сциллою і Харибдою. Ахіллесова п'ята. Монтеккі і Капулетті. Отелло і Дездемона. Манна небесна. Записати до анналів.

II. Іти в Мекку. Яблуко Вільгельма Телля. Галльський півень. Летючий голландець. Туманність Андромеди.

СТОП! Переписати, позначити після виділених слів у дужках номери орфограм.

Вигнанець Дант і дисидент да Вінчі творили славу, *цінності* довічні. А *хіба менше* важать в *цьому* світі Оранта Київська, *Софіївські графіті*? (В.Сичевський.) А ми раніш на *цій* землі, ніж на своїй *Еллада*. В свою *історію* всадили ніж ми, потім *Рим* *ревів*, як *гладіатор*. (М.Малахута.) *Аннета Рів'єр* – героїня роману французького письменника Ромена Роллана "Зачарована душа". (З журн.)

НАПИСАННЯ ПРЕФІКСІВ

ПРЕФІКСИ **РОЗ-**, **БЕЗ-**

Орфограма: буква з у кінці префіксів (22)

Кінцевий приголосний префіксів *роз-, без-* вимовляється по-різному залежно від початкового звуку кореня. Якщо корінь починається голосним звуком (*безупинний, розораний*) або ж дзвінким приголосним (крім шиплячого), кінцевий звук префікса звучить чітко: *розвага* [розвага], *безриб'я* [бе зриб'я].

Перед наступним глухим приголосним (крім шиплячого) кінцевий приголосний префіксів *роз-, без-* у залежності від темпу вимови може вимовлятися дзвінко і глухо: [розпи^стати] і [роспи^стати], [бе^нзсмертний] і [бе^с:смертний].

Якщо корінь починається шиплячим приголосним, під його впливом кінцевий звук префікса змінюється на шиплячий: *безчесний* [бе^нжчесний], *розчистити* [рожчистити], *безшумний* [бе^нжшумний], *розжитися* [рож:ити с'а].

225. Подані слова прочитати, дотримуючи орфоепічних норм.

I. Безвітряний, розгін, бездонний, безцінний, безшерстий, розширений, розжарити, розжувати, безсніжжя, черезплічник..

II. Безкрайї, розчин, безсилий, безхаття, безхліб'я, черезсідельник.

У префіксах *роз-, без-, через-* завжди пишеться *з*: *розмірковувати, розказати, безмірний, безсмертя, черезплічник.*

Якщо корінь слова розпочинається сполученням кількох приголосних, вживається префікс *розі-* *розірвати, розібрати, розісланий, розіпрілий.*

226. Прочитати, дотримуючи орфоепічних норм. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією. Пояснити написання префіксів.

Погано жити *безтурботному* і *безсловесному*. Очі *розсудливого* дивляться вперед. Тямковиті руки краще *безликого* мозку. Краще певне ремесло, ніж *безмежне* поле. Роботящому *безділля* – мука. Де праця, там і *розквіт*. Чесної праці вітер не *розвіє*. Хто не тримає котів, той *розводить* мишей. Коли миші kota чують, то *безпечно* не танцюють. У кого добра паша, в того *розсипчаста* каша. Цибуля *дивувалася*, що петрушка *розтанцювалася*.

Народна творчість.

227. Слова з орфограмою “буква *з* у кінці префіксів” виписати з текстів диктантів 4, 35, 38.

228. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “буква з у кінці префіксів”.

I. Тіні прадідів блукають, тіні ходять по землі, нам хорогви ро..гортають, нам дають свої шаблі. (Олександр Олесь.) Мені великих ро..кошів не треба, ро..кутими дорогами іду. (М.Гурець.) Бе..мірну силу чуєш у руках і весь ростеш у бе..мір. (І.Франко.) Ро..ступиться темная ніч на землі, і сонце ласкаве на обрії встане. (Олександр Олесь.) Мріє, не зрадь! Я так довго без тебе тужила, стільки бе..радісних днів, стільки бе..сонних ночей... (Леся Українка.) Ро..пустила душа крила, пісня ллється, ллється... (П.Куліш.) Відцвіте калина і ягоди ро..сипле на путі. (М.Шевченко.) Раби речей і бранці глупоти, не ро..ставляйте сітей слабосилим! (Л.Забашта.) Нас порятує тільки єдність. Де ро..брат, там загине все. (С.Литвин.) Ро..квіта й добрішає душа. (Д.Луценко.) Дорога слалася між гір і привела в бе..донну чашу. (Є.Будницька.) В бе..вітрі саду яблуня ро..квітла. (М.Самійленко.) Сонечко грало, мов ро..сипалось по землі золотим помінням. (Марко Вовчок.) Бе..жальний час замів свої сліди на ро..доріжжях вічності. (Г.Коваль.) Небагатьом в історії геній зберіг безсмертя. (Є.Будницька.) Що для бе..смертя народилось, від зброї смертних не умре! (М.Рильський.) А спокій схожий на бе..вітря. (О.Слоньовська.) Ро..жеврівся Огонь, аж іскри кидать став. (Л.Глібов.) Та в стогонах я ро..пізнав слова. (Д.Павличко.) Юне віття на сивих ро..шумілось деревах. (М.Рильський.) Люблю, коли в вікно ро..крите шумлять бе..журно дерева. (В.Сосюра.) Червона калино, ро..садися, ти, сирая земле, ро..ступися, кедровая труно, ро..говорися, ти, милая моя, обізвися. (Нар.творч.) І лагідні мальви ро..квітли мені на ро..раду. (Н.Диб'як.) Не зчувсь і сам, як ро..губив слова. (О.Довгий.) Я не хочу бе..думної гри! (В.Раєвський.) Тишина кругом бе..края. (В.Сосюра.) Багато зірочок блискучих ро..сипано по небесах. (Л.Глібов.) Ро..плітається уранці срібних снів мережка. (Олександр Олесь.) Здається, колеса трамваїв ро..чавлюють душу мою. (В.Сосюра.) Світять нашим бе..сонням дисплейні екрани, і життя на них – ще не ро..гаданий знак. (Н.Диб'як.)

II. Ро..пались кайдани, минула зима, ро..віялись хмари, ро..тала пітьма. (Олександр Олесь.) Ро..плелись, ро..сипались, ро..пались, наче коси, вересневі дні. (Д.Павличко.) Золоті червінці ро..сипає осінь, ро..сипає осінь по землі моїй. Ро..пустила пісня крила, мов негода й не була, у вікно вона влетіла і у серці ро..цвіла. (В.Сосюра.) Космічний сад ро..цвів над головою. (В.Базилевський.) І знову джміль ро..мружить квітку. (Л.Костенко.) Тривожиться птиця у плавнях бе..сонних. (М.Стельмах.) Люблю, коли в вікно ро..крите шумлять бе..журно дерева. (В.Сосюра.) Як ро..казать тобі про те, що в серці ро..цвіло? (В.Сосюра.) І виводить зневіру на страту бе..пощадна моя любов. (В.Симоненко.) Може, серце моє ро..тривожили чари весняні? (Д.Луценко.) Кругом море ро..ляглося, із небом злилося. (Л.Глібов.) Вже сум ро..плескало вітром, ро..танули всі печалі. (Є.Будницька.) Хай не ро..будить смутку телефон, нехай печаль не зрушиться листами.

(Л.Костенко.) Нехай же ро..пачу у вас не буде! (В.Сосюра.) Ро..шарування, ро..плення душ людських рівнозначне кінцеві світу. (М.Самійленко.) Крізь плити строф бе..смертник проросте. (Л.Костенко.) Ро..кинув місяць срібні крила, усе промінням оповив. (М.Рильський.)

229. Переписати. Виділені слова розібрати за будовою. Обґрунтувати вживання в цих словах префікса *розі-*.

I. Тихо туман *розіслався*, землю всю криє. Мій Києве! Нема таких туманів, які б не *розійшлися* над тобою! *Розірвалось* небо синім клаптем, гримнув грому живодайний вибух.

З творів М.Рильського.

II. *Розішлю* свої думи в дозори. (В.Симоненко.) Все рідше лагідне проміння на мить *розірве* товщу хмар. (Є.Будницька.) І сивий дуб від жару *розімлів*, а ген бринять валторни журавлів. (А.Малишко.) Пітьму співучі крила *розітнули*, і ось вікно світанком зацвіло. (П.Перебийніс.)

230. Розкрити значення та з'ясувати походження фразеологізмів, при потребі звернувшись до словника. Переписати, вставляючи пропущені букви.

Ро..верзлися хлябі небесні. Ро..тікатися мислю по дереву. Ро..валилась зла руїна, покотилася лавина. Федір Бе..рідний. Ро..биває, та не вип'є живущої крові.

231. Розкрити значення фразеологізмів. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією.

Розсипатися бісером; розквасити губи; розсохлися клепки; розкривати карти, розплутувати клубок; *розжувати* і до рота вкласти; *розжарилась* атмосфера.

& 232. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “буква з у кінці префіксів”. Записане звірити з надрукованим.

I. Люблю нести з криниці воду і не розхлюпати ні краплі. (А.Камінчук.) Страшно жити посеред калік, де ніхто розпрямляється не звук, де не терплять прямої ходи, де осанка – ознака біди. Плачу я, від безсилля стогну, але спини своєї не гну. (А.Матвійчук.) Розкується, покидає кайдани Україна, аби у всіх була воля і дума єдина. (П.Куліш.) Шляхів нема, а тільки де-не-де поплутані стежинки йдуть на безвість. (Леся Українка.) Надто тяжко ступати безповоротною дорогою. Вбиває книжок заборона безбожна. (М.Самійленко.) А жінці жнуть та розжинаються, а на чорну хмару не оглядаються. (Нар.творч.) Був колись Горщик, та розмок, тепер нікчемний черепок. (Л.Глібов.) Крапля скелю роздовбає і розрушить. Пішов посол та й упав у розсол. Чужий рот – не хлів, не зачиниш, як розчиниться. Розжалобився вовк

над порослям: від'їв ніжка та й плаче. Нащо вороні довгі розмови, їй досить одного “кра”. (Нар.творч.)

II. Понад Россю стояли рідко розкидані розкішні старі дуби з рідким розкидчастим гіллям, вони неначе порозпинали сотні рук на всі боки. Вузлуваті сучки та гілки стриміли вгору, наче розчепірені пальці рук. Дорога спускалась в глибокий вузький яр, знов піднімалась на горби. Попереду була прогалина. Тут неначе хто розкинув пишній фантастичний квітник. Розкидані кущики бузини, папороті та бур'яну були схожі на невидані квітки. Висока береза спустила до самого долу розкішні тонкі гілки, неначе розчісані довгі коси.(За І.Нечуєм-Левицьким.)

НАПИСАННЯ ПРЕФІКСА **З-(С-)**

Орфограма: **букви з – с у префіксі з- (с-, зі) (23)**

Префікс **з-** переходить у **с-** перед буквами **к, п, т, ф, х**: *сказати, спитати, стиснути, сформований, схил*.

Перед іншими буквами вживається префікс **з-**: *збудувати, зліпити, зцементувати*.

Якщо корінь починається сполученням кількох приголосних, уживається префікс **зі-**: *зіскочити, зібганий, зіткнення*.

@ **233.** Утворивши від поданих слів нові слова за допомогою префіксів **з-** та **с-**, записати їх у дві колонки.

Берегти, клеїти, чіпляти, прямувати, молотити, мастити, фотографувати, творити, турбувати, сунутися.

234. Переписати, вибираючи з дужок префікс. Позначити в словах орфограму “**букви з – с у префіксі з- (с-, зі)**”.

I. Держава наша (з,с)будеться і буде. (Н.Диб'як.) (З,с)чепились на смерть на землі твоїй рабство й свобода. (М.Самійленко.) В дурних поклонах (з,с)чесані лоби. (М.Шевченко.) Нам важко стояти на (з,с)схилі куртому, та квітне бузок добровісно. (П.Перебийніс.) Ми всі (з,с)братались і (з,с)сестрились, новим овіявши старе. (М.Рильський.) Люблю вклонятися доземно землі, яка мене (з,с)родила. (А.Камінчук.) Вернися, синку, матір (з,с)пом'яни, щоб тільки серця не (з,с)сушила спрага! (А.Малишко.) Коли народу (з,с)ціпило уста, то я його словами говорила. (Г.Гордасевич.) Хай людям принесе це слово благовісне журбу (з,с)цілющую і животворний біль! (М.Рильський.) Розмахнулись до моря степи чорноземні, (з,с)колихнулись буйним пшеничним крилом. (М.Стельмах.)

II. Робота сама за себе (з,с)скаже. Тварина ряба зовні, а людина – (з,с)середини. Мурашка хоч і мала, а гори (з,с)точує. Хто за листочком (з,с)ховається, а кого й за деревом видно. Як погано (з,с)шив, то хоч добре випрасуй. Як руки (з,с)кroyть, так спина (з,с)носить. Уміла рука і вночі не (з,с)схибить. (З,с)сукане вдвоє довше тримається.

Народна творчість.

III. Міст (з,с)получає береги, що не (з,с)ливаються ніколи. (В.Раєвський.) А (з,с)погади, як птиці (з,с)томлені, у серце стукають моє. (Г.Коваль.) Химерний сон з душі (з,с)летів і (з,с)ник. (Д.Павличко.) І (з,с)чорніють троянди червоні, наче в ранах запечена кров. (Леся Українка.) Сумно в безвість (з,с)пливають дні. (В.Раєвський.) Може, стежку до тебе десь хрещатий барвінок (з,с)ховав? (Д.Луценко.) (З,с)жовкне лист уліті, відчухнеться віття. (М.Стельмах.) (З,с)черствіла вчорашня хлібина. (О.Вертіль.) Ніч (з,с)сідається, наче кришталь. (В.Стус.) Розтулило сонце золоті повіки, на сніги (з,с)чорнілі впали промені. (В.Сосюра.) Гострим полиском хвилі (з,с)палахують після бурі у місячну ніч. (Леся Українка.) (З,с)тишую, (з,с)повільнюю свій крок. (Д.Луценко.) В камінні, як голка в сіні, (з,с)губився струмок. (Д.Павличко.)

235. Переписати, додаючи потрібний префікс.

Мала мурашка, а гори ?точує. Праця й гори ?рівнює. Худоба ряба зверху, а людина ?середини. Уміла рука і вночі не ?хибить. ?садили з воза та прямо на лід. Добре ?шиті чоботи добре й носяться. Думай ?вечора, а починай удосвіта. З дурнем ?чепився – дурнем ?робився. Копійка карбованцем ?цементована.

Народна творчість.

236. Прочитати. Обгрунтувати вживання у виділених словах префікса *зі-*.

I. На землю по зоряних сходах задуманий вечір *зійшов*. (В.Сосюра.) Маки в житі ридали пелюстками *зірваних* сліз. (Є.Гуцало.) Змарніє день, *зіщуляться* берези, замре коріння в сизій мерзлоті... (Л.Костенко.) *Зітхнуть* поля всі подихом одним, гілля на липах оживе дебеле. (М.Рильський.) І тільки часом камінь з круч *зірветься*, впаде і кане в темних тихих водах. (Леся Українка.) Залітна сніжинка сльозою *зійшла* на долоні. (Б.Олійник.) *Зігрій* тугі маленькі парості, налиті соком через край. (А.Малишко.)

II. Не вклонившись, ягідки не *зірвеш*. Поки не впрієш, поти не *зігрієшся*. Солодке *зіпсувати* легко, а гірке зіпсувати – нічим. Тримайся порога, перед котрим *зістарився*. За один раз дерево не *зітнеш*.

Народна творчість.

НАПИСАННЯ ПРЕФІКСІВ *ПРЕ-*, *ПРИ-*, *ПРИ-*

Орфограма: букви **е – и** у префіксах (24)

237. Прочитати, дотримуючи орфоепічних норм. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією. Чи розрізняються префікси *пре-* та *при-* у вимові?

І чисте око житньої роси мені явило Канів *придніпрянський*. (Б.Олійник.) І стиглі *пресолодкі* полуниці там на очах палали і росли. (М.Рильський.) Я слухав, як місяця в чистому полі губами листочків просила тополя *принести* із ставу води. (Г.Коваль.) За ніч листопад синьою рукою поля недбало снігом *притрусив*. (М.Стельмах.) Погляньте, яке *прекрасне* дерев осінніх прощання ясне! (В.Грінчак.)

Префікси *пре-* та *при-* слід розрізняти за значенням.

Префікс *пре-* надає словам значення збільшеної ознаки: **пречистий, премудрий, презручно, премило**.

Префікс *при-* надає словам значення наближення, приєднання: *приїхати, приклеїти, прикріпити*, а також значення неповноти дії або ознаки: **приморозити, прилягти, причинений, примружений**.

Префікс *при-* вживається у словах **прітва, прізвище, прізвисько**.

238. Розкрити значення фразеологізмів. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви **е – и** у префіксах”.

Пр..хилити небо. Погляд пр..кипає. Пр..красна половина (стать). Пр..кусити язика (Пр..солоджувати язика). Пр..тиснути до стіни. Пр..гріти гадюку за пазухою. Пр..щемити хвіст. Опинитися над пр..рвою (на краю пр..рви).

239. Переписати, вставляючи пропущені букви.

І. Моя пр..красна Україна – квіток і сонця сторона. (В.Сосюра.) То була Пр..чиста Діва, на руках Дитина: ненаглядна християнству до кінця картина. (П.Куліш.) Та й мудра ж паска пр..далась! Височенька, легесенька, чепурна, жовта та пр..жовта! (Г.Квітка-Основ'яненко.) В своїй несхитності я пр..сягнувсь Тарасу. (М.Самійленко.) Так се ти пр..їхав у Київ пр..мудрості набиратись? (Панас Мирний.) І правди жар пр..ляже на серця. (А.Малишко.) Осінній сад пр..гадує весну. (Г.Коваль.) Ласкаво пахнуть пр..бережні луки. (М.Рильський.) Траві пр..снилася коса, тому й тремтить на ній роса. (А.Качан.) Добрий ранок, Пр..дніпров'я, що готуєш ти мені? (М.Стельмах.) Камінна баба, темна і важка, - Пр..чорномор'я давнього Венера. (П.Воронько.) Мені барвінку пр..неси в руках і пр..неси мені в очах любистку. (Є.Гуцало.) Хай буде світло спогадом пр..дивним. (Л.Костенко.) А у горниці тій хороше та пр..хороше, гарно та пр..гарно! (Г.Квітка-

Основ'яненко.) Думку не пр..боркати розкуту. (М.Самійленко.) Сині очі я забуду, карі пр..гадаю. (В.Сосюра.) А ти не запізнюйся, в гості пр..їдь. (А.Малишко.) Скільки відтінків має чекання! Скільки пр..світлих і чорних глибин! (П.Воронько.) Пр..гаслий шепіт бродить між людьми. (Б.Олійник.) Осінь кленам фарбувала крони, пр..крашала їм багрянцем скроні. (В.Раєвський.) Мертві дерева стояли над ним, наче пр..цвинтарні старці. (М.Стельмах.) У пр..вокзальних квітниках жар чорнобривців дотліває. (А.Качан.) Зоряна нічка пр..мчала на конях, землю туманами вкрила. (Д.Луценко.) Тож не питайте, що мені іще пр..мріялось в блакитному сіянні. Мені в сю ніч пр..снився місяць ясний, високе небо, вільний виднокіл. (Леся Українка.) Пр..ліпилась до серця земля, і думки колосками пробиті. (Д.Павличко.) Візьми мене, пр..родо, і до своїх пр..числь! (П.Тичина.) На світі хліб земний пр..буде, і грозовиця весняна громами юними розбудить росточок вічного зерна. (П.Перебийніс.) Плакав жайвір наді мною у пр..рві голубої висоти. (П.Перебийніс.) От скоро вже і журавлі попр..літають в степ широкий. (Л.Глібов.) І пр..скорено серце стучоче на стрімкім перевалі життя. (П.Перебийніс.) Ранку раннього вино пр..прославлене давно. (М.Рильський.) Пр..рода пр..красного така, що чим більше на шляху до нього трапляється перешкод, тим більше воно вабить. (Г.Сковорода.) Які фатальні наслідки й пр..чини великий світ над пр..рвою пасе! (Л.Костенко.)

II. Удача сама не прийде – її праця пр..веде. Як зерно зробиться, то золото пр..котиться. Не сам цвях лізе в стіну, його молоток пр..прошує. Не кожна Ганна пр..гарна. Робота з пальців пр..краси зніме. Робота пр..краша, а лінощі – іржа. Була б голова на плечах пр..мудра, а хліба вона пр..думає. З охотою можна і камінь пр..цвяхувати. Ласкою й тигра пр..спиш. Кому пр..пече, той з каменю пр..смачний хліб спече. Сам пр..кидай, де твій рай. Не пр..кладав муки – не простягай руки. Доки губки не пр..тиснеш, вода з неї не потече. Дерево зрубаєш – не пр..шиєш. Пр..лип, як до Ганни Пилип.

III. Пр..рівняв слона до комара. Кого не пр..пікає, той не відсувається. Підожди, Іване, аж пр..ложу гірчиці до рани. Як скаже, то ні пр..шити, ні пр..латати. Пр..ший кобилі хвіст, а вона тобі щось розповість. Пр..ставив до старої печери нові двері. Прип'явся, як реп'ях до кожуха. Розум пр..ходить не тільки з роками, а й з пр..колючими шипами. Травневі морози називають пр..морозками. Не пр..кидайся мерзлим індіком. Пр..ніс з бублика шнурочка. Била Хима Євдокима, пішла позивати. Пр..судили Євдокиму ще Химу прохати.

Народна творчість.

III. Не до пари Голубоньці Горобець, хоч який він пр..хороший молодець. Пр..лащиться підлиза хоч до кого: солодкі слова пр..манюють великого й малого. Пр..хитра, пане-брате, річка, дарма що невеличка. Який же там король став Жабам у пригоді? Такий король, що сміх та й годі: здоровий-пр..здоровий пень.

З творів Л.Глібова.

240. Розкрити значення та з'ясувати походження поданих фразеологізмів, за потреби скориставшись словником. Визначити орфограму у виділених словах.

Прекрасна Єлена. Прийшов, побачив, переміг. Приборкання непокірної. Премудрий піскар. Землячок признався.

& 241. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви *e – u* у префіксах”. Написане звірити з надрукованим.

I. Я тихо молився, Боже, тепер я кричу уже криком. Прикрий мою душу, Боже, щитом малим і великим! (Л.Костенко.) Нам в домі затишно й прекрасно, ми всі святкуємо Різдво! (Н.Куфко.) Ви щасливі, пречистії зорі, ваші промені – ваша розмова. (Леся Українка.) Щасливий майстер, що з тяжкої брили прекрасну постать висікає вміло на радість людям. (М.Рильський.) Я – цар і буду ще предовго царювати, аж поки кращого над мене вродить мати. (П.Куліш.) А на кістках устав пр..славний Пітер. (З.Забашта.) Хай допоможе пресвятий Наум, щоб наука легше йшла на ум. (Д.Білоус.) Горе і лихо поборем, книгу прекрасну розгорнем. (М.Рильський.) І чим моє слово для тебе привабне? Ні меду, ні ласки, ні пристані тихої. (А.Малишко.) Вічно перебуймо в житті, як у пісні. Пісня ж – не смертна, як древо життя! (Б.Олійник.) Коли до гір прилине наш лелека, нехай розтане серця давній лід. (Л.Забашта.) Любо-пречудово розлило довкіль тепло слово “мама”. (М.Адаменко.) Ще буде світу доброго премного, пройдуть часи крові і сліз. (М.Стельмах.) А прізвисько прилипло, приклеїлося, невідомо яким побитом стало відоме всім. (В.Гужва.) Очевидно, прізвище Чубенко час прийшов на Лисенко змінить. (В.Чубенко.) Над притихлою долиною дикі бджоли одгули. (О.Довгий.) Примружились гаї, замислились оселі. (П.Тичина.) Кактус є притулком для багатьох істот. До його квіток прилітають метелики і пташки колібрі. (З довідн.) Ні одна картина природи влітку не може прирівнятись до пишної фантастичної картини зими. (І.Нечуй-Левицький.) На Грубу Дрова затаїли злобу і вирішили добре припекти оцю не раз осмалену особу. (В.Симоненко.)

II. Придесненський день в долині гасне. (М.Стельмах.) П'янку і принадно пахне вечір карий. (Д.Луценко.) В краю придніпровським ми стрілись з тобою, веселко моя золота. (А.Малишко.) Прекрасні квітневі ранки лягають в рожевих горах розгорнутим оксамитом. (І.Калянник.) Он смарагдові жили струмків заплелись воедино, якщо будеш притомленим – пий і вмивайся, людино! (А.Малишко.) Знов слова чийсь причулись, знов рука плеча торкнулась. (М.Рильський.) Розвіялись давно всі мрії пречудові. Ми – вершники, авжеж, та тільки безголові. (Р.Чілачава.) У прізвищі моєму козацька кров кипить. (П.Перебийніс.) З житейського розбурханого виру туди, за обрій, у прекрасний вирій, можливо б, наше місто попливло. (Н.Диб'як.) Прийдуть гості до нашої хати - привітаєм за дружнім столом. (В.Мордань.) І знову сніг, немов самотній лебідь, з понаднебесся в тишу

прилетів. (Л.Косановська.) Будуть нові міста височіти в прекрасному світі, будуть нові сади у щасливому краї цвісти. (Л.Забашта.) Відкілясь гроза примчала і розбила все. (В.Сосюра.) Мороз прилине синьо і прозоро, розвісить скрізь інею сивим дим. (В.Сосюра.) Є квітки, що звать морозом, що і справді розцвітають в перших приморозків час. (М.Рильський.) Я не приховую дум і слів, людям дивлюсь в обличчя. (Є.Будницька.) А щоб доля в ці дні навмання не ішла, я ремнями її прикручу до сідла. (В.Сосюра.) З цих левів рідкісних прекрасний кожен звір. (Є.Гуцало.) І клекотить картопля в казанку, присолена не сіллю, а сльозою. (А.Малишко.) А поле колосилося без мене, і день, і ніч все кликало: “Прийди!” (Л.Тендюк.) А прірва в прірві – це уже безодня. (Н.Кіт.) О гарний сфінксе! Розгадай сю загадку предивну. (П.Куліш.) На стіні павук снує претонісінькую сітку. (І.Франко.) Бурмило – жартівливе прізвисько ведмедя. (Зі словн.) На крилах Змій прилинув, князівну ухопив і наче в прірву згинув. (Олександр Олесь.) Годинник бідкався: “Здоров’я препогане. А що ж то скоїться, як цокать перестану? Це ж час зупиниться! І всесвіт пропаде!” (В.Симоненко.)

НАПИСАННЯ СУФІКСІВ

НАПИСАННЯ СУФІКСІВ **-ИВ, -ЕВ(-ЄВ)**

**Орфограма: букви *и, е(є)* в суфіксах - *ив-, -ев- (-єв-)*
(25)**

Суфікс **-ив-** уживається в іменниках, що означають матеріал або продукт праці: *вириво, меливо, добриво*.

Іменник *марєво* пишеться із суфіксом **-єв-** (не матеріал і не продукт праці)

242. Переписати. Виділені слова розібрати за будовою, обґрунтувати їх написання.

I. Без веретена *прядива* не спрядеш. На вітер надіятись – без *мелива* бути. Без *м’ясива* проживеш, а без хліба пропадеш. Підживлюй *добривами* поля – вдячна буде земля. Не стільки *млива*, скільки *дива*. Велике нещастя, як дощ у *жнива* вдасться.

Народна творчість.

II. Я ставав на всяке *жниво* і в’язав свій скромний сніп. (І.Франко.) І мислі, і часу закони неблаганні неси в будучину, на *плетиво* доріг. (А.Малишко.) З Опішні глек, йому стонадцять літ, а *поливо* на нім як полум’я горить. (П.Воронько.) Геть *видива* осінні з-перед ока! (Д.Павличко.) Бузковий сніг, сліди пташок немов *мереживо* на ньому. (В.Сосюра.) Багряне *марєво* вітрил колише небосхил. (М.Рильський.) В синім *плетиві* сонця і злив шлях

ночівель, привалів, походу моє серце навек полонив. (А.Малишко.) Дош блакитними ризами сяє, кропить *кропивою* крапель густих. (Є.Гуцало.) Навколо місячне *стеливо* накупувало жита. (М.Стельмах.) Але буває, що в дрібниці, у сонця відсвіті легким велике *сяєво* таїться. (М.Рильський.) Глюкоза забезпечує м'язи свого роду *паливом*. (З журн.) Киньте, хлопці, *куруво*, втіху-самосад! (А.Малишко.) Язикове *меливо* не нагодує. (Нар.творч.)

III. Єсть Бог, я чую се, я знаю, Його у власнім серці маю, Його у *твориві* я бачу, в своїй Його знаходжу вдачу. (І.Франко.) Тут *сяєвом* сіяв пророк великий, і покорявся йому в пустині камінь дикий. (П.Куліш.) Слово – тортури, слово – реторта. Слава та успіх – *вариво* чорта. (Д.Павличко.) Бодай ворог не діждав гіртість таким *топливом*! (І.Нечуй-Левицький.) Навіщо серцю *льодиво* медвяне, що точить місяць із свого барила? (Ф.Гарсія Лорка.) Постає пісня з вашої печалі, і *горево* перекується в слово. (Д.Павличко.) Наш поїзд везе нас крізь *марева* літ, крізь дивні *мережива* зим. (Ю.Рибчинський.) Снувалася мелодія струнка, в суворих нитях ткала білу хмару; торкнулася води – і враз вода ставала синім *поливом* коштовним... Неначе крізь мільйони воскресінь вона сама, як *видиво*, воскресла. (А.Малишко.)

@ 243. Від поданих дієслів утворити іменники з суфіксами *-ив(о)* або *-ев(о)*

Палити, курити, морозити, варити, марити, сяяти, мазати.

244. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви *и, е(є)* в суфіксах *-ив-, -ев- (-єв-)*”.

I. Скільки лиць, одеж, очей і рухів! У очах мереж..во цвіте... (В.Сосюра.) Дівчата сідали кружка; пряд..во пр..в'язували ч..рвоною стяжкою. (П.Куліш.) Біля столу крутилися дві молодіці, замішуючи печ..во. (Г.Данилевський.) І т..мнозорі, яросні жінки ллють вар..во д..муче в чер..пки. (М.Бажан.) Хотілось снів, незвичних мар..в. (А.Малишко.) Пр..линув синім вид..вом до мене маленький привид. (В.Симоненко.) Де ж те ся..во, що сміялося? (Д.Павличко.) Над плет..вом думок моїх і мрій пл..вла тр..вога. (В.Симоненко.) В мереж..ві ранку хмари як пір'я кр..латого моря. (Д.Павличко.) Як соняшник, день стоїть у мар..ві по коліна. (Л.Талалай.) І чому жалібною каймою заткане мереж..во снігів? (Г.Пастушенко.)

II. Пряла кужіль я тонкий, не пер..ставала, тепер пряд..во моє нехтувати стала. (П.Куліш.) Під круглим місяцем ополуночі горить, нуртує плет..во доріг. (А.Малишко.) Поле густе, коли добр..во не пусте. (Нар.творч.) Від помідорів рож..віє лан, ч..рвоним соком бризкає навколо, густе м'яс..во чавиться прокволо. (А.Малишко.) Ж..ли в тобі і міць ясної криці, і ся..во далекої зірниці. (М.Рильський.) Ти поглянь за Дніпро, за мереж..во долів і гір. (А.Малишко.) Над всяким твор..вом з..мним ти в мене божеством стояла. (П.Куліш.) Де мереж..во вишок спл..лось в в..шині, там л..генди про нафту

згадалися мені. (Л.Забашта.) Застіріле слово *вал..во* означає *корито, ночви*. (З посібн.) Мел..ва б..гато, та все чуже. (Нар.творч.)

НАПИСАННЯ СУФІКСІВ **-ИНН(Я), -ІНН(Я)**

Орфограма: буква **и** в суфіксі **-инн(я) (26)**

Потрібно розрізняти суфікси **-инн(я)** та **інн(я)**.

Суфікс **-инн(я)** вживається в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *гарбузиння, картоплиння, павутиння*, але *каміння, коріння, насіння*.

Суфікс **-інн(я)** мають іменники середнього роду, що утворюються від дієслів із голосними основи **[и]** та **[і]**: *горіти - горіння, ходити - ходіння*.

@ **245.** Від поданих слів утворити іменники з суфіксами **-инн(я)** або **-інн(я)**.

Буряк, горох, біб, картопля, лопух, шарудіти, насінина, носити.

246. Переписати, вставляючи, де потрібно, пропущені букви.

I. Гарбуз..ння, соняшнич..ння, кияш..ння (кукурудз..ння), волос..ння, сновид..ння, сол..ння, гол..ння, цвіт..ння, волод..ння.

II. Не жалій хазяйку, їж картоплю з лушп..нням! Розлетілись, як липове кл..ння. Щоб не спати попідтинню, будуй хату хоч із маков..ння. Плет..нням постолів дітей не нагодуєш. Роботу роблять вмін..ям і терп..нням. З хот..ння – хоч крихта, а з сидін..я – саме скн..ння. Знання та вм..ння – запорука розум..ння.

Народна творчість.

@ **247.** Записати збірні іменники, що відповідають поданим значенням, виділити в них суфікси.

1. Стебла і листя коренеплідних рослин. 2. Стебла та листя гарбуза. 3. Бурякова гичка, ботвина. 4. Стебла кукурудзи.

248. Від поданих дієслів утворити іменники середнього роду.
Зразок. Бурити – буріння.

Бурмотіти, говорити, ворожити, падати, варити, шелестіти, шамотіти, вуркотіти, молити, тремтіти, мигтіти, ряхтіти, гонити, тяжіти, падати, голити, верзти, хропіти, удочерити, заціпеніти.

249. Переписати, вставляючи пропущені літери. Позначити в словах орфограму «буква **и** в суфіксі **-инн(я)**».

I. Українська пісня має право на вознесення і воскрес..ння, право на повнокровне ж..ття. (Д.Мейс.) Вінкоплетини – обяд плет..ння вінків для нар..ченої та нар..ченого в ч..твер пер..д в..сільною неділею. (Зі словн..) В..сна – дівчисько в ластов..нні, ще не ціловане в уста. (Л.Костенко.) У неї чорні великі очі, мов багов..ня – коса важка. (І.Качуровський.) Проїхав хтось по огуд..нні, насін..я, вичавлене з дині, в тунель заносять мурашки. (М.Самійленко.) В тишині росте гуд..ння бджіл різноголосе. (І.Качуровський.) В соняшнич..нні темний трактор – к..жаном, біліють більма фар його ро..битих. (Є.Гуцало.) А потім села з полем, кучерявим від буряч..ння. (Леся Українка.) Усе гуд..ння млина пер..ходить йому в скроні, в жили, в душу. (М.Стельмах.) Наче павут..ння, линуть промені, ніч передосін..я тоне в т..шині. (В.Сосюра.)

II. Ро..літайтеся, мрії мої, будякове нас..ння, а де стрінете серце ж..ве, запускайте кор..ння! (І.Франко.) Народне терп..ня в..лике сягає уже б..регів. (М.Тарновський.) Навік затаврував він ж..вот..ння сіре. (М.Рильський.) Оточена з..леним шумов..нням, в кущах ро..логіх дикої т..рнини стоїть похила хата лісникова. (А.Малишко.) Ро..мова ллється, кл..котить чудове гуд..ння. (І.Франко.) Зненацька тиша вибухнула диким гуком, клетотом і р..в..нням. (П.Загребельний.) Клуби диму – павут..ння! Закриває небо синє! Скрегот..ня, гуркот..ння, мигот..ння, мерехт..ння... (М.Тарновський.) Ліси ще дихали холодками, а плай радісно підіймався угору поміж вор..нням. (М.Коцюбинський.) І поряд з місяцем с..дять діди, про Африку та Азію в ро..мові і про гор..ння швидкісних ракет. (А.Малишко.) Ноги огуд..ня пр..росли до поля, пр..росли до хати, впл..лися у тин. (Я.Лесів.) А човник пам'яті снував і снував вид..ння остан..іх днів. (М.Стельмах.) Т..рпін..я й сумл..ння пр..ведуть до вм..ння. Де хот..ння, там знайдеться вм..ння. (Нар.творч.)

III. Убиймо в собі раба! Інакше історії віт..р нас, мов сухе лушп..ння, просто на смітник зн..се. (Г.Гордасевич.) Ми маємо дбайливо берегти нашу мову у своїх душах, очищувати її від будяч..ння і розкошувати нею повсякдень і повсякчас. (Р.Доценко.) Час гор..ння, час світання. О, який пр..красний час! (Олександр Олесь.) Яке земне і неземне тяж..ння, які мандрівки серця нас ще ждуть? (Є.Гуцало.) Це не було вже ж..вот..ння, була це праця, рух, боріння. (Олександр Олесь.) Таке лиш в горні бува гор..ння – спокійне й рівне палахкот..ння. (В.Грінчак.) В шумов..нні поступово завм..рає денне слово. (В.Бровченко.) Що за чортов..ння? Не доб..ру, про що ви говорите. (Ю.Смолич.) Таж де хліб родити має поле, мусить плуг квітки з кор..нням рвати. (І.Франко.) Із шумов..ння слів, істерик і образ дні підведуться многотрудні, многодумні. (Н.Диб'як.) А я, оп'янілий, в далеч, затемнену хмаров..нням, відходив. (Д.Павличко.) Від п..ганого нас..ння не ч..кай доброго кор..ння. (Нар.творч.)

250. Пояснити значення та з'ясувати походження поданих фразеологізмів, за потреби звернувшись до словника. У виділених словах визначити орфограми.

Від *сотворіння* світу. Вавилонське *стопотворіння*. *Поклоніння* пастухів (волхвів). *Ходіння* по муках. *Воскресіння* Лазаря. Чаша *терпіння* переповнилась. Апокаліптичні *видіння*.

& 251. Записати під диктовку. Записане звірити з надрукованим. Позначити в словах орфограму «буква *и* в суфіксі *-инн(я)*».

Сором тому, хто не знає коріння і мови своєї, і роду не зна... В такої людини у серці – лиш тління, бездушся, в якому вмирає вона. (Г.Бідняк.) На їх голосіння дають їм каміння, лущиння з насіння. Велике ж Твоє, Праведний, терпіння. (Олександр Олесь.) Так зване “глобальне потепління” – це зростання температури на планеті через забруднення повітря передусім двоокисом вуглецю. (З журн.) Осінь розвісила сиве начиння: срібну куделю і срібні нитки. Баба пряде до зими павутиння, шитиме вітрові драні свитки. (О.Буднікова.) Тягар страшної тиші тут мене давив, як одержиння кам'яне. (Д.Павличко.) Коло багаття лежала купа прим'ятого картоплинтя, змішаного з опалим листям. (Григій Тютюнник.) Колоче терниння темніло в тім вибалку, де перед війною можна було ще знайти напівобвалений колодязь. (О.Гончар.) За велінням снігурів у зимові дні білим цвітом сад зацвів. (А.Качан.) Ліворуч місяць лле проміння, і на воді горить каміння. (Олександр Олесь.) У більшості ми все-таки з села, його творіння і його ми діти. (В.Тарасенко.) Невже одноклітинні ми створіння, щоб лиш “ганьба” кричать до отупіння? (М.Сльозко.) І потонуть думи в шумовинні, як у сині пальцями гілля. (В.Сосюра.)

НАПИСАННЯ СУФІКСІВ –ИЧК, -ИЧОК, -ЕЧОК

Орфограма: букви *е, є, и* в суфіксах –*ичк-, -ичок-, -ечк- (-єчк-)* (27)

Суфікси *-ичок, -ичк(а)* вживаються у словах, що походять від слів із суфіксами *-ик, -иц(я)*: *племінничок* (бо *племінник*), *розумничка* (бо *розумниця*).

В інших випадках уживаються суфікси *-ечок(-єчок), -ечк, -єчк:* *вершечок, мішечок, стрічечка, стежечка; яєчко.*

252. Прочитати, дотримуючи орфоепічних норм. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією. Прокоментувати їх вимову, пояснити написання.

Була б корівка – буде й *дійничка*. Не гіршає від того річка, що з неї п'є воду *теличка*. Мжичка – то не *водичка*. З голки та смичка тонка *паляничка*. Де була *травичка*, там тепер збіжжя *копичка*. Ранній пар родить пшеничку, а пізній – *метличку*. В *рукавичках* шовку не скроїш. У хаті – як у *віконечку*, хліб випікають, як *сонечко*. Слово з *маслечком*, та чортова думка. Медок солодок, а *язичок* дере. Із злого *яєчка* й курчатко зле. Держи *копієчку* про чорний день.

Народна творчість.

253. Переписати. Виділені слова розібрати за будовою, обґрунтувати їх написання.

I. Дівчина *відеречка* несе – у воді відбилися рученята. (О.Довгий.) В *люстеречку кринички* – ти і я. (П.Перебийніс.) Рссте в полі одна *грушечка*, була в матінки одна *донечка*. (Нар.творч.) До дядини проліском я і *сестричка* несемо в гладишках узвару, куті. (М.Стельмах.) Просто до батьківської оселі пшеницями *стежечка* навпростець. (М.Самійленко.) Ми в казаночку варили кашу, ту *круп'яничку*, що родичка житу, *сонечком* криту, дощем обмиту. (А.Малишко.) А *горщички* під припічком та й заросли *рокитничком*. (Нар.творч.) Зажурилася в горах трембіта, що скінчилося *літечко-літо*. (Г.Коваль.) На рідну *вуличку* вузьку спішу ходою молодою. (П.Перебийніс.) Підманила, обманила *надієчка* мила. (Л.Глібов.) Дала мене заміж мати за кого я хтіла, шумить-гуде *нагаєчка* коло мого тіла. (Нар.творч.) Чи ж тут дививсь у вічі майбуттю малим хлоп'ям в *сорочечці* на виріст... (М.Самійленко.)

II. Нехай це *сонечко* посвітить, нехай ця туга прозвенить. (Л.Костенко.) *Краєчки* хмар на вітрі темно-сині. (А.Малишко.) Гойдається неба *кружечок* в воді і не тане. (Є.Гуцало.) На тій горі на високій он *плужечок* оре. (Нар.творч.) І зацвіта кохана Україна тюльпанами веселих *свічечок*. (Л.Забашта.) Здоровенька була, *Лисичко!* Поласуй з нами, *молодичко!* (Л.Глібов.) А крізь білі *рукавички* враз проб'ються пазурі, гачкуваті, мов *гаплички*, так і вп'ються, мов щурі. (Леся Українка.) Як дремене *Горобчичок* у садок... (Л.Глібов.) Ідуть, ідуть жовнярики, ідуть *плаєчками*. Ой був газда *Андрієчко* та мав дочку *Марієчку*. (Нар.творч.)

III. За яром – *полечко* ясне, калина, як в намисті. (Д.Луценко.) *Биструшечко, вертушечко, Синичко* моя! Чи згадуєш ти про мене, як про тебе я? (Л.Глібов.) Голубонька з *голубничка* лине: розлучають з матір'ю дитину. (П.Куліш.) Коли б мені на чужині крильця дав *соловєєчко*, знявся та полетів би я, куди рветься моє *сердечко!* (Л.Боровиковський.) Деся взялась на морі хвиля, всі *кораблички* побила, усіх турків потопила, *невольничку* залишила. (Нар.творч.) Усе вікно криється темнотою, з країв тільки пробиваються тонкі *смужечки* ясного світла. (Панас Мирний.) Мого *сердечка* бідний промінь чах, мов іскорка під горами в куцах. (Д.Павличко.) А вранці, мов *стрічечка* чорна, летіли сумні журавлі. (В.Грінчак.) Світило

холоне, якийсь час червоніє *краєчком* з-під брови вечірньої хмари, а потім гасне. (О.Гончар.) Ніч, туманами сповита, наче *свічечка*, стоїть. (В.Мордань.) Дід самосадом набиває *люлечку* і випускає диму сиві *кілечка*. (В.Сторожук.) Я розкажу вам *басчку* маленьку. (Л.Глібов.) Дві *кунички* – дві *сестрички* заховались в *рукавичку*. (Є.Гуцало.) *Лисичка* мовить тонкорука: “Скубти курей? Яка докука!” (Д.Павличко.) Вам курочку чи *качечку* з підливою на *маслечку*? (Олександр Олесь.)

254. Розкрити значення кожного з фразеологізмів. Виписати слова з орфограмою “букви *е, є, и* в суфіксах *-ичк-, -ичок-, -ечк- (-єчк-)*”.

Чародійна паличка. Брати язичок на гапличок. Підносити на блюдечку. Годувати з ложечки. У білий світ як в копійчку. Йому б яєчко облуплене й розжоване.

@ **255.** Від поданих слів утворити іменники з пестливо-здрібнілим відтінком значення.

Вареник, варяниця, возик, кутик, смичок, кінчик, горщик, горщок, брилик, капелюшок, ліжко, дядько, вуйко, подушка, копійка, кошик, хлопчик, мужик, п'яниця, полковник, молодиця, рукавиця, мурашник, край, Марія, гайка, лушпайка, балалайка, вікно, яйце, слово.

256. Переписати, вставляючи на місці крапок пропущені літери.

Гірчичн..чок, бубл..чок, гудз..чок, вогн..чок, кон..чок, він..чок, кут..чок, кра..чок, щигл..чок, мізинч..чок, чайн..чок, нос..чок, пиріж..чок, племінн..чка, люблен..чка, колюч..чка, стріч..чка, ніж..чка, розумн..чка.

257. Переписати, від виділених слів утворюючи іменники з суфіксами – *ичк, -ичок, -ечк, -ечок*.

Яка *пшениця*, така *паляниця*. Там *криниця*, де *водиця*. У новому *гличку* вода завжди прохолодна. Темної ночі і маленький *вогник* як сонце. Хто змайструє *гличик*, той припасує до нього й *кришку*. Добрий *борщик*, та малий *горщик*. Як лупиш *яйце* – розкажуй, а як облупив – не показуй. Без *стовнів* і тин не стоятиме. Що покладеш в *годівницю*, те візьмеш у *дійницю*. Де роботяща *молодиця*, там чиста *світлиця*. Свої гуси здаються *лебедями*. Чабан без *палиці* і в хаті не ходить. Аби рот не гуляв, заткни *вареником*. Де *сунічник*, там і ягідки. Паляниця – хлібові *сестриця*. Із *копійок* гривні складаються.

Народна творчість.

258. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви *е, є, и* в суфіксах *-ичк-, -ичок-, -ечк- (-єчк-)*”.

I. Кипучий Дністер дон..чку Мурашку несе у Чорне море, вдалину. (П.Перебийніс.) Ріка Супій, і що там тої річ..чки? Латаття жовте світиться, як свіч..чки! (Л.Костенко.) Дем'янівка та в долинці, мов у зеленому гнізд..чку, лежить. (Марко Вовчок.) Весна! Виспівують син..чки. (М.Кондратенко.) Діло за діл..чком треба робити. Кваплюся жити! (Н.Пукас.) Тепер, вирушаючи в подорож, я тішуся кожною дрібн..чкою. (М.Людкевич.) І ми стаєм холодні та спокійні, такі собі чиновн..чки черстві. (В.Симоненко.) Не по дорозі нам з журбою, сміється сон..чко з висот... (В.Сосюра.) Шукав волош..чок у житі, а тут тобі приплівсь козак. (Л.Глібов.) І справді, нащо свіч..чку світити, коли на сході сонце запалає? (В.Грінчак.) Назустріч сонцеві в димку тонкім вогню блиснула смуж..чка багряна. З темного моря білявая хвил..чка до прибережного каменя горнеться. (Леся Українка.)

II. Чую, чую, кричать і гудуть, вже спішать наліпить ярл..чок... (В.Сосюра.) Оцей мене перстень з'їв: з вечорниць ідучи, на дорозі із сим перснем узл..чок налучив. Я узл..чок розв'язавши, на шляху покинув; перстень взяв собі на палець, і з тої години світ немилий, ніч безсонна, в'яну – як билина! (Л.Боровиковський.) Луж..чок з травами нежатию, остінні промені навскіс. (Л.Костенко.) А на верш..чку квіточка сяє, квіточка сяє, мир звеселяє. (Леся Українка.) Пані наша була не перволіток, та й не яка стара, вбиралася шнурочок до шнурочка, гапл..чок до гапл..чка. (Марко Вовчок.) Ах, мої золоті стар..чки! (В.Сосюра.) Кипить самовар, діти п'ють чай з молоком, а жінка плете щось гач..чком. (М.Коцюбинський.) Ось глянь: варен..чок бокастенький який! Ось де прян..чок чудовий, неабиякий – медовий. (Л.Глібов.) Торба трісь – і розірвалася... Старець з ляку торбу в полу, потім кинувся додолу, лап та лап крізь моріж..чок, а хоч би тобі шаж..чок...(Л.Глібов.) Геть понад морем, над хвилями синіми в'ються, не спиняться ча..чки білії. (Леся Українка.)

НАПИСАННЯ СУФІКСІВ **-ОВ-, -ЕВ- (-ЄВ-)**

Орфограма: букви **о, е (є)** в суфіксах **-ОВ-, -ЕВ-(-ЄВ-)** (28)

Суфікс **-ев** уживається в прикметниках з основою на м'який або шиплячий приголосний, у яких наголос падає на основу слова: *яблуневий, вишневий, грушевий, овочевий*. Якщо ж наголос падає на закінчення, після шиплячих та [й] уживається суфікс **-ов**: *грошовий, дощовий, життєвий, крайовий*.

У прикметниках, в яких перед суфіксом м'які приголосні [н], [т] або [й], вживається суфікс **-єв**: *значенєвий, суттєвий, алюмінієвий*.

Суфікс **-ов** незалежно від наголосу вживається у прикметниках з основою

на твердий приголосний: *казковий, сосновий, березовий*.

259. Прочитати. Виділені слова розібрати за будовою, обґрунтувати вживання суфіксів.

З *ялинового* пенька дуб не виросте. З одного *березневого* ока ляпас, а з другого – капас. Роботящому *липнева* ніч довша, як ледачому *груднева*. *Лозового* прута горобець не зламає. Кущі *малинові*, та ягоди *тернові*. Щира праця *мозолева*. У *дощовий* день багато хто береться напоїти курей. Тільки *гумова* шина живе повітрям.

Народна творчість.

@ **260.** Переписати, від поданих у дужках іменників утворюючи прикметники.

Шуме *ялиновий*, світе (калина), бродить моя пісня в шелесті діброви. (В.Сосюра.) Магнолії відносяться до родини (магнолія). (З підруч.) Принеси мені, вітре, хоч стеблину соломи з материнського поля на (свинець) Гудзонів причал. (Б.Олійник.) Наче тікаючи від (полин) долі, сіє пурга, засіваючи в нашому полі. (Є.Гуцало.) Заліта лиш пісня в ночі (полин). (А.Малишко.)

261. Кожне словосполучення замінити синонімічним.

Зразок. Листя ясена – ясенове листя.

Листя ясена; стіл з ясеня. Запах полину; присмак полині.

@ **262.** Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви *о, е (є)* в суфіксах *-ов-, -ев-(-ев-)*”.

Гуртк..ва робота, м'яз..ва напруга, леген..ва вена, гв..нт..вий прес, силіці..ва мікросхема, тол..ва покрівля, тол..ва шашка, тюл..ва гардина, матч..вий рахунок, топаз..ве кол..є, бурштин..ві с..режки, груш..вий узвар, ревен..ве варення, насінн..вий фонд, пл..ч..вий та вінц..вий суглоби, тигр..ва акула, багатоківш..вий екскаватор, поплавц..вий датчик, тил..ве місто, фланел..вий костюм, корен..ва с..стема рослини.

263. Прочитати слова. правильно їх наголошуючи. Пояснити залежність написання від місця наголосу.

Вічевий і вічовий; життєвий і життьовий; вогневий і вогньовий, пальцевий і пальцьовий.

264. Переписати, на місці крапок вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви *о, е (є)* в суфіксах *-ов-, -ев-(-ев-)*”.

I. Роздивлюсь на ліс..ву красу. (Д.Білоус.) А день встає у пал..вій хустинці. (Л.Забашта.) Як би радо я звідси в гай б..рез..вий пішов! (М.Рильський.) Квітнучі помаранч..ві й цитрин..ві садки наче свято справляли. (О.Іваненко.) А хто вірже гілку, заграє в сопілку, то той собі в серце пустить калин..ву стрілку. (Леся Українка.) Тут сосни сосн..ві, б..рези б..рез..ві, і люди людяні тут. (Л.Костенко.) Оксамит..вим поясом з моху осика підв'язала, неначе на свято, свій стан. (Є.Гуцало.) З в..ликим пензлем у в..ликих капцях фарбує гном оранж..вий дашок. (Л.Костенко.) Дівча ішло і сік кл..новий несло в сосновому відрі. (М.Стельмах.) Ви отой рю..зачок з плеча зісмикнули з такою гордістю, ніби то горноста..ва мантія. (П.Загребельний.) Соки грушеві оси сп..вають. (Л.Забашта.) У в..шневій заметілі білий смуток пол..шаю. (П.Перебийніс.) Серце тр..мтить топол..вим л..стком. (М.Самійленко.) Хтось небо рожеве підняв над з..млею, і місяць над плесом зацвів, як лілея. (Г.Коваль.) Степ від снігу смушевий. (Є.Гуцало.) Акули – риби з хрящ..вим ск..летом. (З підруч.)

II. У краю волошкового літа я навіки щастя зал..шив. (І.Павлюк.) Бачу літо у в..сокім цвіті, янтареві доли і поля. (А.Малишко.) Крила в літа барвисті – з з..лених, оранж..вих пер. (Є.Гуцало.) Усім співала ненька кол..скову і купіль готувала люб..сткову. (О.Ковальчук.) Ситц..ва спідниця ч..рвоніла незчисленими квіточками. (Панас Мирний.) Оксамитове поле бе..крає пер..ливами синіми грає. (Д.Луценко.) М..дові зорі в небі прок..даються, тополі білим листям лопотять. (Л.Костенко.) Крізь дим просвічують озера лазурові. (М.Рильський.) В ліхтаревім морі йдуть байдужі люди, і людина кожна – невідомий світ. (В.Сосюра.) Хв..лино, зуп..нись, пр..красна й гожа, мов янтареві сосни у меду. (Л.Забашта.)

III. Будили дзвони бджіл цвітінь м..дову. (Д.Павличко.) Полин запах, і кашка у меду сх..лилася до стежки меж..вої. (А.Малишко.) С..рпневий день спіткнувся на ст..рні. (Л.Тендюк.) По стовбурах білих стікають б..резові сльози. (В.Раєвський.) Гудуть ліси, р..плять дубові кросна, парчеву зливу виткавши з небес. (Л.Костенко.) Шумлять і в..рують вулиці, зараз вони нагадують жовті кварц..ві жили. (В.Сосюра.) І знову понеслась маршова пісня, спершу гучно-зично, а далі все тихше та тихше. (Панас Мирний.) Край хати з повним відром ключ..вої води з дальніх доріг зустріча мене мати. (Д.Луценко.) І досі ще сняться мені із любистковим запахом ночі. (Г.Коваль.) Спи, мій маленький киянине, люлі, спи, мій роменований цвіт! (Б.Олійник.)

@ 265. Вставивши пропущені букви, слова з суфіксом **-ов** та з суфіксом **-ев (-ев)** записати в дві колонки.

I. Бавовник?вий, вересн?вий, порцелян?вий, поршн?вий, пасльон?вий, ранц?вий, метал?вий, ваніл?вий, батист?вий, гребінц?вий, гуж?вий, вінц?вий, вірш?вий, почутт?вий, цибул?вий, герані?вий.

П. Гіацинт?вий, алюміні?вий, глянец?вий, песч?вий, барі?вий, грош?вий, груш?вий, казк?вий, борщ?вий, папер?вий, гриж?вий, овоч?вий, гострокінц?вий, аркуш?вий, галуз?вий, взірц?вий.

& 266. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви *о, е (є)* в суфіксах *-ов-, -ев-(-ев-)*”. Записане звирити з надрукованим.

I. Бачиш – піднісшись народам на подив, сяє Шевченка терновий вінок! (М.Рильський.) Ми вірні Січовим стрільцям, їх невмирущій славі. (М.Самійленко.) Ой скачуть коні вороні, дзвенять сталеві вудила. (А.Малишко.) Життя – се мить, твій марафон миттєвий. Здається, ти лиш день єдиний жив. Геть відпаде дрібне і несуттєве, лишається лиш те, що ти зробив. (Л.Забашта.) На життєвій дорозі у людини одна вершина чи й нема вершини. (Д.Павличко.) Крилами думоньки тріпочуть, порядку слухати не хочуть, розбили всі шеренги вмить! І врозсип те крилате військо на життєвее бойовисько з тісної хати в світ летить. (Леся Українка.)

II. На обрії Києва сходить зоря молода, горить над степами вишнева зоря України. (П.Перебийніс.) Одцвіли і розсипались маком на кленових мостах роки. (Б.Олійник.) Марою насунулась ніч дощова. (Леся Українка.) Скільки нас полягло у важкому життєвому герці, в нелегкій боротьбі, у годину важку і похмуру! (Л.Забашта.) В мене кінь степовий, буйна воля моя! (В.Сосюра.) Починається рух у шатрах кочового народу. (І.Франко.) Над Дніпром розгнівана могила розмовляє з вітром сніговим. (М.Рильський.) А небо зорями гаптує червнева ніч. (В.Сосюра.) Кленові листки – це Стефаника смуток великий, печаль дощова прикарпатських полів. (М.Рильський.) Там, де хата стояла, лишилися всохлі дерева, і подвір’я заросле, і стежка ота споришева. (В.Осадчий.) Твої села барвисті, юний гомін у місті, в ліхтаревім намисті, Україно моя! (В.Сосюра.)

III. Зронило сонце бурштинову краплю. (Л.Костенко.) В весни чершнева біліє сивина. (Є.Гуцало.) Сила сонця вогнева. (Д.Луценко.) Що з того, коли листок зовні зелений, та корінь позбавлений життєвого соку? (Г.Сковорода.) Струни, срібні струни, струни дощові, забриніли перла, перла у траві. (В.Сосюра.) Варю варення, пробую на смак, сливова маса гусне і темніє. (М.Людкевич.) Димок над тарелями плову горлицями злітає, ніздрі вбирають пахощі перцевої ропи. (І.Калянник.) На привокзальній майдані увагу Жанни привернула нова-новісінька “Волга”, антена стирчала нікельована. (О.Гончар.) Матері дітей на порозі стрічали з грушевою ложкою в добрій руці. (М.Рильський.)

IV. Шумить вітрило долі грозове, і вабить синя далеч нас і зве. (Г.Коваль.) Вперед, душа моя крилата, на теплі хвилі життєві! (В.Сосюра.) Кибиток кочових ребристі халабуди. (Л.Костенко.) Крицево цокають підкови, гуде дорога крем’яна. (П.Перебийніс.) Музики вдарять, хромових не шкода. (Л.Костенко.) Скорить повинні дощову ми непокірну хмару. (М.Рильський.) І миру гілка маслинова сталні увінчує штики.

(М.Рильський.) Погляд спинився на елегантній блондинці в замшевому пальті кавового кольору та пухнастим шарфом верблюжої вовни. (Є.Гуцало.) Та на дорогу, золотом накриту, машини виїжджають грузові. (Д.Павличко.) Виє, виє пес сторожовий, що собі і світові чужий. (Л.Талалай.) Коли тривоги життєвої тебе підхопить вітер злий, по вінця сили трудової у серце стомлене налий. (М.Рильський.)

V. Я йшов не бездумно, а міркував про творчий геній природи. Ось, наприклад, візьмімо комаху, що шкодить плодові дерева. Вигадливість природи не обмежилась якимось там яблуневим пильщиком, а дала нам чорного сливового пильщика, грушевого плодового пильщика, а ще – вишневого слизистого і яблуневого насіннеїда. А листокрутки? Є брунькова, плодова, глодова, смородинова, вербова, підкорова, листкова чохлоноскока... Скільки фантазії, скільки невсипущої енергії! (За Є.Гуцалом.)

267. Розкрити зміст та з'ясувати походження фразеологізмів. Прокоментувати вживання суфіксів *-ов, -ев(-ев-)* у прикметниках. Ввести фразеологізми до самостійно складених речень.

Маслинова гілка. Лавровий вінок. Фіговий листок. Павичеве пір'я. Шагренева шкіра. У рожевих фарбах (дивитися крізь рожеві окуляри). Речовий доказ. Медові слова. Галушковий патріотизм.

НАПИСАННЯ СУФІКСІВ *-ИЗМ, -ИСТ*

Орфограма: букви *и – і* в словах іншомовного походження (6)

Іншомовні суфікси – *изм, -ист* вживаються після *д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р* (за правилом “дев’ятки”): *класицизм, дантист, кар’єрист*.

Після решти приголосних вживаються суфікси *-ізм, -іст*: *пацифізм, баскетболіст*.

Після голосних у цих суфіксах пишеться *ї*: *атеїзм, хокеїст*.

У словах, утворених від власне українських коренів, вживаються суфікси *-изм, -ист*: *речовизм, побутовизм, боротьбист*.

268. Прочитати. Обґрунтувати написання суфіксів.

Патріотизм, гуманізм, біблеїзм, героїзм, расизм, анархізм, бюрократизм, архаїзм, організм, бонапартизм, еґоїзм, дальтонізм, афоризм, класицизм, модернізм, тероризм, пофігізм, совкизм.

@ **269.** Уставивши букви, слова з суфіксами *-изм* та *-ізм* записати в дві колонки.

Авантюризм, анахронізм, педантизм, механізм, шовінізм, грецькі, вульгари, руські, українські, полонізм, аскетизм, жаргонізм, нігілізм, вокалізм, галіцизм, атавізм, брахманізм, вандалізм.

@ 270. Уставивши літери, слова з суфіксами **-ист-** та **-іст-** (**-іст**) записати в дві колонки.

Жанри, гуманізм, белетристика, бобслеї, бандури, гумор, стаж, вітражі, араби, вітальні, фольклор, данти, ілюзії, хор, культурні, батут, аферисти, біатлоністи, фігури, екстремісти, терористи, телефони.

271. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму «букви **и** – **і** в словах іншомовного походження».

I. Юри, журнали, мемуари, піани, тенісисти, скандали, реванші, водевілі, футболісти, каратисти, гігієністи, волонтери, гімнази, ліцеї, гандболісти, архіви, балкани, кар'єристи, валторни, бікіни, баті, амети.

II. ...Твій патріотизм – празнична одежина, а мій – то труд тяжкий, гарячка невдержима. (І.Франко.) Я атеїст, бо знаю тільки Бога, а чорта і святих не признаю. (П.Куліш.) І декабристів Щепкін сивий у “Неофітах” пізнає. (М.Рильський.) Страшать пеклом моралісти. (І.Франко.) Не подумайте, що я вульгарний матеріаліст. (П.Загребельний.) В повістях українського циклу Микола Гоголь – поет радості, веселий гуманіст, звеличник людини. (О.Гончар.) Неуцтво оформляється у філософію провінціалізму, ледачу, але претензійну. (Є.Сверстюк.) Микола Лисенко – видатний український композитор, диригент, піанист, фольклорист і педагог. (З підруч.) Тоді привітність візьмеш за девіз, як упаде в роззявлену могилу останній на планеті шовініст. (В.Симоненко.) Емблема Венеції – зображення лева, що став символом Євангеліста Святого Марка. (З посіб.) Синтоїзм – давня японська релігія. Синтоїсти вважали, що життя зародилося в космічному яйці серед первісного хаосу. (З енциклопедії.) Добрий тракторист – що артист. (Нар.творч.)

III. Авіамоделізм – це захоплення будівництвом і запуском літаючих моделей. (З журн.) Цементованою долівкою незатишного коридора йшов колгоспний економіст, несучи електрочайник. (Є.Гуцало.) Хай спересердя коси рве фрейдісти, хай ніцшеанець чухає чоло! (В.Сторожук.) Дарвін допускав право протилежних гіпотез і зовсім не уявляв собі дарвінізму у формі тотального державного атеїзму з відкиданням духовних цінностей. (Є.Сверстюк.) Невже цей шмаркач не знає, що перед ним самбіст із сталевими м'язами та ще й швидкий на кулак? (О.Гончар.) Він усе бачив наскрізь, крім свого примітивізму. (М.Стельмах.) Наш інформаційний простір потерпає не лише від пошесті калькування з російської, а й від

засилля англіц?змів, герман?змів, латин?змів. (З журн.) Були часи – любили гармон?ста, тепер любим трактор?ста. (Нар.творч.)

@ 272. Записати слова, що відповідають поданим значенням.

I. 1. Письменник, який працює у жанрі есе. 2. Фахівець із макіяжу. 3. Лікар, що лікує зір. 4. Той, хто незаконно перевозить цінності або товари через державний кордон. 5. Людина, що засуджує будь-які війни.

II. 1. Милування собою, самозакоханість. 2. Двомовність. 3. Напрям і метод у мистецтві, що ставить за мету правдиве відтворення дійсності в її типових рисах. 4. Безапеляційне визнання порядків, пасивне, пристосовницьке прийняття певних стандартів, норм і правил. 5. Форма співжиття організмів різних видів, за якої один з них живе за рахунок іншого. 6. Політика переможеної у війні держави, спрямована на підготовку нової війни з метою повернення втрачених територій або позицій.

273. Слова з орфограмою “букви **и** – **і** в словах іншомовного походження” виписати з тексту диктанта 37.

& 274. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви **и** – **і** в словах іншомовного походження”. Записане звірити з надрукованим.

I. Спинись, людино, досить спотикатись на філософських каменях, облиш свій практицизм. (Н.Диб'як.) Песиміст вбачає утруднення в кожній можливості; оптиміст у будь-яких утрудненнях вбачає можливості. (У.Черчилль.) Масовий білінгвізм – явище, принципово відмінне від індивідуальної двомовності, оскільки його спричиняє колоніальна залежність країни. (Л.Танюк.) Навіть ті, в чиїх душах живе поезія урбанізму, мріють хоч раз провести вихідний поза містом. (О.Гончар.) Може, це – архаїка, дурниці, атавізм, дикунство, примітив, та сьогодні голосок синиці душу всю у мене оновив! (М.Рильський.) У маскарад життя іди без маски, на торжище цинізму і наруг виходь з ліхтарнею з старої казки, в ній щезне тіло, появиться дух. (І.Франко.) Канібалами називають людоджерів, проте у переносному значенні “канібалізм” – жорстокість, дикунство. (З журн.) Жиріє з крові змучених народів наш ворог найлютіший – шовінізм. (В.Симоненко.) Але то хіба не катаклізм, коли час твою розквітлу душу затопив у потойбічній млі? (Є.Гуцало.) Була хірургам робота, однак молодий організм допоміг. (О.Гончар.)

II. Туризм – активна форма людського пізнання та збагачення культури нації, шлях до оздоровлення людини і відтворення трудового потенціалу нації. (Т.Сокол.) Мовчіть, песимісти! Возрадуйся, Боже! Найвища із істин: життя переможе! (Г.Пастушенко.) І як тепер за тими не тужити, котрі жили в епоху катаклізм, коли вважали кобзу пережитком, що зводить заважа соціалізм. (В.Сторожук.) Стара гравюра, вицвіла картинка, зворушливий чудний анахронізм. (Л.Костенко.) І більшої немає втрати, як загубити

оптимізм. (Н.Диб'як.) Слова “суржик”, “суржикізм” практично увійшли до складу мовних термінів, хоча вони й не зафіксовані академічними словниками. (З газ.) Півні грають, неначе горністи. (Є.Гуцало.)

III. Релігія індуїзм зародилась в Індії дві тисячі років тому. (З довідн.) Пройшовши школу романтизованого класицизму Карла Бюллова, Шевченко зумів досягнути духовні глибини романтизму й зробити вирішальний крок до реалізму. (З підруч.) Не за велику роль артиста хвалять – за те, що добре виконав її, хоч і маленька може вона бути. (І.Перепеляк.) Михайло Коцюбинський сполучив у своєму таланті глибокого психолога і яскравого пейзажиста. (С.Петлюра.) Був один письменник знаний, він був немов останній декабрист, в двадцяте перекинутий століття. (М.Рильський.) Порошин читав філософів, деїстів, а поруч з ними і натуралістів, останніх – для порівняння з першими. Жадібно пробігаючи в газетах повідомлення про надприродні явища, привидів, сомнамбулістів чи медіумів, він сам, до речі, не вірив у практичний сомнамбулізм чи медіумізм. (Г.Данилевський.) У хорошого тракториста сходи чисті. (Нар.творч.) З путі далекої вернувся машиніст, укритий порохом, увесь пропахлий димом. (М.Рильський.) І дівчаток схилиються голови русії, і ведуться з поетами довгі дискусії, реалізм і романтика, повна цитатами, і десяток ще ізмів, - одна морока! (А.Малишко.)

IV. Хоч журба, хоч горе тисне, - ні, я ще не песиміст! (І.Франко.) І знов картина: у майстерні скромній оригінал портрета й портретист. (М.Рильський.) Я не турист у ріднім краї, не мовчазний спостерігач. (М.Рильський.) Бояться дискусій, полемік художник, історик, артист, академік. (М.Самійленко.) У романі І.Тургенєва “Батьки і діти” нігілістом названий головний персонаж Базаров, який заперечував старі устої дворянського суспільства. У ширшому значенні нігілізм – це заперечення створених людством історичних цінностей. (З посібн.) Деякі соціальні утопісти наївно шкодували, що перша модель машини часу украй недосконала. (Є.Гуцало.) Дух титанізму панує тут. (О.Гончар.) І тільки мова чужа у власному домі. У шовінізму кігті підсвідомі. (Л.Костенко.) Гамбринізм - алкоголізм, який розвивається через зловживання пивом. (Зі словн.) Бував я гармоністом на весіллях веселих, гримів ладами високо в долинному краю. (А.Малишко.) Там чути стільки різних передзвонів – од іволг і зозуль до солов'я. Солісти завжди там без мікрофонів утверджують своє мистецьке “я”. (Д.Луценко.) Нині в українському живопису представлені майже всі напрями, які є у мистецтві, від неоакадемізму до постмодернізму. (З календ.) В країні гордій і гористій ця скеля сива, як Софокл. Її показують туристам, туристи дивляться в бінокль. (Л.Костенко.) Фалангіст наступив широченним своїм чоботищем на постові груди і вдавив його в землю Гренади. (Л.Забашта.) Фашисти повзуть по дорогах на люто-кривавий розбій. (А.Малишко.) Танкісту видно через люк весь грізний небокрай. (М.Бажан.)

V. Я ніколи не був шантажистом, паразитом, хвальком, брехуном, ні старим, ні малим журналістом, що роздовбує смітник пером. (Олександр Олесь.) Гармоніст ладами велемудрими витинає пісню фронтову.

(П.Перебийніс.) Де ти, зоре чиста, бачила танкіста? Вище-но голову, брате-радисте, газу наддай, водій! (А.Малишко.) Добрий ранок, шляхи променисті і веселі пісні тракториста. (М.Стельмах.) А ти подивись на себе, хирне дитя віку, до чого до чого дійшов ти на безживній дієті песимізму! (О.Гончар.) П'яницею б помер чи терористом, аби заради тебе не тримавсь. (М.Самійленко.) Шарлотта, Емілі та Енн Бронте – найвідоміші англійські романістки ХІХ сторіччя. (З підруч.) Я щиро почував свою вину, вибачався, як міг, бо справді вийшло, що вчинив я, мов справжній егоїст. (О.Гончар.) Я думаю, як київський наш міст крізь бурю люди наші прокладали край того місця, де фашист кривавий зірвав прекрасний Ланцюговий міст. (М.Рильський.)

НАПИСАННЯ СУФІКСІВ *-ир, -ір*

Орфограма: букви *и – і* в словах іншомовного походження (6)

Іншомовний суфікс *-ир* уживається після *д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р* (за правилом “дев’ятки”): *бригадир, сатир*.

Після решти приголосних уживається суфікс *-ір*: *сапфір, пломбір*.

Після голосних уживається суфікс *-ір*: *конвоір, жуір*.

@ 275. Уставивши пропущені букви, слова з суфіксами *-ир* та *-ір(-ір)* записати в дві колонки.

Мунд..р, сувен..р, орієнт..р, еф..р, конво..р, кірас..р, як..р, пункт..р, банк..р, пасаж..р, монаст..р, дебош..р, бомбард..р, шарн..р, ранж..р, бат..р, нівел..р, клав..р, елікс..р, гарн..р, баланс..р, бузув..р.

276. Переписати, вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “букви *и – і* в словах іншомовного походження”.

І. І серцю сниться, ніби цим же шляхом Айвенго їхав на гучний турн..р. (М.Рильський.) Може, дама має панц..р, хай його міцніше стисне. (Леся Українка.) Світлиця наче засяяла од синіх з сріблом мунд..рів. (І.Нечуй-Левицький.) А за славним команд..ром – тих бійців немало. Тільки ж зброя команд..ра з рук йому упала. (А.Малишко.) Той маштал..р, хто кінську душу знає! (М.Рильський.) Талант – це дар від Бога і від роду, його обранці – паст..рі і жертви. (В.Гей.) В Бердичеві становлено новий балет “Амур, сат..ри і дріади” для панства втіхи й мудрої розради. (М.Рильський.) Тим часом вже на іншого кум..ра націлились гальорка і партер. (Б.Олійник.) Телебачення вже тут як тут, ведуть репортаж із місця події прямісінько в еф..р. (Є.Гуцало.)

II. Псалт..р – книга псалмів. (Зі словн.) А кущ калини – як орієнт..р між нашим і не нашими світами. (М.Гриценко.) Округ пальця окрутивши гурт, наші учораšní конво..ри нас до незалежності ведуть. (Б.Олійник.) Суворий команд..ре, ти зверни на градус від незрушного маршруту. (П.Перебийніс.) Дорожні пробки, які створювались у Лондоні великим скупченням кінного транспорту, викликали справедливі нарікання пасаж..рів, що й призвело до будівництва першої в світі лінії метро в 1860 році. (З газ.) Так і ти, поете, слухай голоси життя людського! Хаос ліній, дим шукання в панц..р мислі одягни. (М.Рильський.) Тихше, тихше: сплять вамп..ри, упилися кров'ю звірі. (Олександр Олесь.) Найперший тенісний турн..р на траві відбувся 1877 року в Уімблдоні (Англія). (З календ.) Нову я зірку засвічу, вона сіятиме, жадана, привітом дальнім крізь еф..р. (В.Сосюра.) Хмуряться банк..ри на Уолл-стріті. (А.Малишко.) Біля каси такий незворушний кас..р зафіксовану мить відбиває, мов чеки. (Л.Костенко.) Літак не бере пасаж..рів на борт, бо хмари закрили наш аеропорт. (А.Качан.) Кеф..р і квас виготовляють із застосуванням молочнокислих бактерій. (З газ.) Бригад..р у полі – що капітан у морі. (Нар.творч.)

277. Розкрити значення поданих фразеологізмів. Обґрунтувати вживання суфіксів у виділених словах. Скласти і записати речення з фразеологізмами.

Честь мундира. Як на шарнірах. Брати на буксир. Піти з козира.

& 278. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “букви *и* – *і* в словах іншомовного походження”. Записане звірити з надрукованим.

I. Останнє в світі враження Христа, як той жовнір змочив ту губку в оцті і ткнув її розп'ятому в уста. (Л.Костенко.) Наші пастирі духовні поробилися вовками, шарпають Христове стадо і отруту в душі ллють. (І.Франко.) Якби-то над Доном стали ми рядами, залізними панцирями сперлися з ордами! (І.Франко.) Подумаю – душа холоне, вампір мов кров останню ссе. (М.Самійленко.) У перемогах славиться султан, зате в поразках винні лиш візири. (Л.Забашта.) Я не боюсь донощика в трактирі, бо все кажу у вічі королю! (Л.Костенко.) Та навколо турки обступили, заячали, наче хижі круки, зайняли сестру і побратима, хочуть їм назад зв'язати руки та в ясир забрати молоденьких. (Леся Українка.) “Карпатія” прийде з світанком, коли в скаламучені синь опустить загиблій “Титанік” свій якір на довгі часи. (Б.Дегтярьов.) “Сердешна Оксана” та “Козир-дівка” – відомі оповідання Григорія Квітки-Основ'яненка. Кишляк зустрів еміра мовчанням глухих кибиток, навіть собаки залізли до найглухіших кутків. (І.Калянник.) Командире, хай поблиз Дніпра відпочине воїна душа! (М.Стельмах.) Падуби, закуті в панцири зимові, під замети стали в сніговій обнові. (А.Малишко.) І неба моря сапфірові в очах відбивались твоїх. (В.Сосюра.) Усі йому розказують про дівчину з України, що зараз бригадиром працює у Дюшамбе. (І.Калянник.)

II. Крізь панцири осіннього настилу провісник весен – пролісок пробивсь. (Д.Луценко.) Бреде зефір пахучою ріллею. (В.Сосюра.) Боюсь і я червоного вампіра, але по-своєму його боюсь. (В.Самійленко.) Я не боюсь донощика в трактирі, бо все кажу у вічі королю! (Л.Костенко.) Чи ж довго нам терпіти переповнений суржиком ефір, засіяні суржиком сторінки періодичних видань? (З газ.) Довгощокій, непорушний машталір натягнув віжки. “Зробим сани із різьбою”, - крутить вуса бригадир. (М.Стельмах.) Гай радіє, наче ювелір, що з росинок та небесних зір вигранив божественні оздоби. (Д.Луценко.) Я, мов німфа Каліпсо, в сапфіровім гроті триматиму тебе, мій коханий, щоб ти не дістався нікому. (Л.Забашта.) Сатири – лісові й гірські божества з головою й торсом людини та цапиними ногами й хвостом, що уособлювали превісну, грубу силу природи. (Зі словн.)

III. Оце ж через ясир той невгавущий козацькі душі пеклом запалали. І переховує наш предківський закон від папи, від ляха, від турка-бузувіра. Журився він, чого його народ кумирам, мов Господу живому, поклонявся! Чому славетникам, тим шейхам, тим емірам, так, як йому, Бог жизні не являвся!

З творів П.Куліша.

СТОП! Переписати, позначивши після виділених слів у дужках номери наявних у них орфограм.

Великою вірою горів і говорив Шевченко, вона збудила увесь приспаний український народ до нового життя. (О.Ольжич.) *Нависає над Україною одна загроза – нація вражена неоцинізмом, а це не в менталітеті нації.* (Л.Костенко.) *Ти від куща червоної калини свою пригаслу душу засвіти.* (М.Гриценко.) *Ти з чола краплиння поту витри і трудись. Вітчизна хай живе.* (М.Малахута.) *Злочин несумісний з генієм? Моцарт був ідеалістом. Бо у тім уся трагедія, що сумісний, що сумісний.* (В.Гужва.) *Страшною є тенденція морального занепаду й гуманітарного здичавіння суспільства.* (З газ.) *Національне мистецтво не може бути шароваристим, воно завжди належить усьому світові.* (А.Антонюк.)

СКЛАДНІ СЛОВА ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ

Орфограма: букви **о, е, є** в складних словах (29)

Якщо перша частина складного слова – прикметник твердої групи, сполучний звук завжди – [о]: *чорногуз, важкоатлет.*

Якщо першою частиною складного слова є прикметник м'якої групи, перед буквою **о** пишеться м'який знак: *давньоруський, синьоокий.*

Примітка. Якщо першою частиною складних слів є прикметник вищого

ступеня порівняння, сполучним голосним є [e]: *вищезгаданий*.

Якщо перша частина складного слова – іменник або займенник, сполучним звуком буває:

А) після твердого приголосного, зокрема шиплячого, звук [o]: *пароплав, самоповага, пішохід, дощомір, грушовидний, свіжоспечений*;

б) після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи, - [e]: *землетрус, зорепад*;

в) після [й], яким закінчується основа іменника м'якої групи, або м'якого подовженого приголосного першої частини вживається [e] (що відповідає або звукам [йе], або позначає м'якість попереднього приголосного та звук [e]): *краєзнавство, життєпис*.

279. Виписати складні слова (у початковій формі), розібрати їх за будовою. Пояснити написання цих слів.

I. Шануй хлібороба: він усіх годує. У сінокіс сон тільки для ворон. Умілий косар і на крутосхилі добре косить. На одній сіножаті і віл напасеться, і бузько жаб наловить. І чортополох вологу любить. Де мир, там і лад, там у хаті благодать. З синьоокою одружиться – є на кого подивиться. Як у сім'ї лад, не потрібен зорепад. Кепсько вівцям, де вовк воєвода. Одним ударом віковічний дуб тільки вщипнеш. Коли дерево падає, лісорубів стає багато.

Народна творчість.

II. Першими осередками науки в Київській Русі були монастирі, де створювались літописи. (З підруч.) Задумавсь я, як древньоруський витязь. (Є.Гуцало.) А гострозоре, мужнє покоління уже росте на молодій землі. (П.Филипович.) У гречкосіїв є веселі дні. (А.Малишко.) А скільки в цих дідів самоповаги! (М.Доленго.) Призначення хвилерізів – уповільнити переміщення піску хвилями і течіями. (З довідн.) Стоять дуби зелені, свіжолисті. (М.Рильський.) І тінь місяцехода вже зорям не чужа. (Л.Костенко.) Богдан ніде не бачив стільки соняшників і чорнобривців. (М.Стельмах.) Учені помітили, що перед землетрусом тварини починають непокоїтися. (З підруч.) Ось на одній нозі стоїть цибатий чорногуз. (Л.Тендюк.) Інформація – річ першорядної ваги. (З газ.)

III. І квітла, снила, парувала важка чорноземна рілля. (А.Малишко.) І краєвид околишній нехитрий п'є сонний плач дощової струни. (Г.Кочур.) І над усім – веселка тонкоброва шатром високим сяє здалека, де сіють хліб і зерну ставлять проби мислителі, звичайні хлібороби. (А.Малишко.) А щелепи землечерпалок вгризаються в верстви земні. (М.Бажан.) Насильницька колективізація сільського господарства підготувала умови для штучного голодомору 1932-1933 рр. (З підруч.) Стяг – давньоукраїнська назва військового прапора. (З довідн.) Не забудь скрипіння свіжоводої криниці. (М.Рильський.) Завжди є в самоствердженні потреба. (Є.Гуцало.) Першоосновою родоводу українського театру є народні обряди, ритуали, ігри. (З журн.) І забринять у небі вмитім ширококрилі журавлі. (А.Малишко.) Серед орлів є змієди, які харчуються плазунами. (З довідн.)

@ 280. Переписати, вставляючи пропущені букви.

Велик..душний, гост..любний, благ..дійний, щир..сердий, вищ..зазначений,
прав..захисник, стал..вар, во..начальник, довг..терпеливий,
платіж..спроможний, мисл..формуючий, вищ..перелічений, наці..творчий,
мил..сердний, червон..огненний, горобц..подібний, всюд..сущий, вс..сильний,
мор..плавець, стал..вар, камен..різ, мигдал..подібний, сух..листяний,
сво..рідність, бо..запас, житт..пис, брон..машина.

@ 281. Уставивши пропущені букви, складні слова зі сполучними [o], [e] записати в дві колонки.

Вол?любний, дол?носний, вітр?захисний, вогн?пальний, перш?рядний,
вищ?згаданий, ціл?спрямований, прац?здатний, насінн?сховище,
вінц?носець, бур?лом, вогн?гасник, корен?плід, вод?свяття, рівн?правність,
місяц?хід, хмар?сяг, гучн?мовець, хвил?різ, бетон?змішувач, пісн?творець,
перш?відкривач, нижч?названий, вір?вчення, вантаж?відправник,
мор?плавець, камен?різ, тисяч?літній, взаєм?залежність, коротк?ший.

@ 282. Переписати. від кожної пари слів у дужках утворюючи складне слово.

До хати увійшов високий (горбатий ніс) красень. До оселі заходить високий, (кривий ніс) чолов'яга і одразу розтягує в посмішці повні уста. На нього глянуло троє (милі губи) білявеньких дівчаток. Ось розхряпано проторохтів старенький віз, на ньому горбатився (сива борода) дід. Скільки є отих (сива голова), (теплі очі) дідуганів, що снують собі на пасіках, по садках чи на човниках по тиховодах і мають радість не тільки для себе, а й заносять її людям.

З творів М.Стельмаха.

283. Переписати, вставляючи пропущені літери. Складні слова розібрати за будовою. Позначити в словах орфограму “букви o, e, e в складних словах”.

І. Щ..р..сердне Боже слово так, як і годиться, зб..рігає наша мова у своїй скарбниці. (Д.Білоус.) Богатирство, чорнобрів'я – ось краса мого народу! (П.Тичина.) Тарасе! Правдо вогн..лика! Мій боже, вірую – ти є! (Д.Павличко.) Суржик - це не взаємозб..гачення, а взаємообкрадання і взаємозабруднення мов. (З журн.) Обіймемось та підемо в л..вади, в поля, в луки, в гаї ш..рокошумні. (П.Куліш.) Вітрець підворушував тіні й кущі пер..котиполя, що, мов звірята, попр..бивались до сякого-такого затишку. (М.Стельмах.) Магнолії – вічноз..лені або л..стопадні д..рева та кущі з овальними або яйц..видними л..стками. (З підруч.) Зал..шив літопис..ць свої п..сьмена. (В.Густі.) Словом чуд..творним зцілив Тарас наш дух. (Д.Білоус.) І

не злюбили лиц..міри ниці мене за правду, що навчила мати. (П.Куліш.) Така сонц..лика Одеса! (Т.Костецька.) Осінь ходить, наче свічкогас, і свічки д..рев в..сокі гасить. (Є.Гуцало.) Поскрипує млин, як стара кавомолка. (В.Мисевич.) І вогниці м..тались гострозубі. (М.Бажан.) В..ршиться суд над душ..губом злим. (М.Рильський.) Людські п'явки бе..сердечні – дрібні грош..лови! (П.Куліш.) Зацвіли твої стежини зор..падами густими. (П.Перебийніс.) Пуст..цвіт похилий не росте високо, не цвіте розкішно і без плоду гине. (М.Костомаров.) Душі громом залив музичний бур..вій. (В.Сосюра.)

II. Синє ж небо як кр..ниця повновода, де відбилась, Україно, твоя врода. (Д.Білоус.) Коли ударить правдоносний грім? (М.Шевченко.) Ми довго й жадібно вдивлялись у бур..вісну далечінь. (М.Бажан.) М..лосердними треба вам будь задля всього ж..вого! (І.Франко.) Яким би був я йолопом жахливим, коли б почав завидувати юним, рум'янощоким і бл..скучооким! (М.Рильський.) Його видублене обличчя х..зувалося bestіально х..трющими очицями й груш..подібним носом. (М.Стельмах.) Від Божої росиці заквітли ч..рнобривці. (В.Бровченко.) Жадана хмара гостем темнокрилим, дедалі виростаючи, пл..ве. (М.Рильський.) У душі срібляний зор..пад. (В.Гужва.) По Славуті пароплави лебедями попл..вли. (М.Стельмах.) Чарує світ дніпровський зор..грай. (Д.Луценко.) М..нуться стужі й бур..вій – не ро..губи своїх надій! (Г.Коваль.) Вийду я у поле там, де синь навколо, де чогось шукає пер..котиполе. (В.Сосюра.) У нас до влади прорвалося б..гато пройдисвітів. (З газ.) Обс..паються каштани по боках піш..ходів. (В.Сосюра.) Ось іржава миш..ловка: начувайтесь, гр..зуни! (В.Раєвський.)

III. З слова ж..вого скуй самопали й з ними між люди іди! (Панас Мирний.) Прославимо ж тр..воги житт..дайні людей, що повні ж..восили вщерть. (М.Бажан.) Було б добре, щоб усі мешканці України підтвердили своє право на українське громадянство, склавши ґрунтовні іспити з мови та кра..знавства. (З газ.) Он в..рболіз забрів у талу воду. (Б.Дегтярьов.) Над тихими ж..тами, над їхнім сном, наче збожеволілий одуд, задуднів кул..мет. (М.Стельмах.) За обрієм вигнувсь крутою дугою трасуючих куль нешвидкий вогн..пад. (М.Бажан.) О ті двоногі, н..зьколобі пси, що в лапах носять вогн..пальну зброю! (Яр Славутич.) Найкраще пер..братися по бур..ломах через воду і виблукатись на відкриті місця. (О.Гончар.) З гл..бин ок..анських ч..рвоні корали доставлені в бухту були водолазом. (А.Малишко.) О, скільки в тім краю було дівчат струнких золотокосих! (Б.Дегтярьов.) Бійці добірні, вчені земл..знавці, той – стал..вар, той буде агроном. (М.Бажан.) Відлуннюється сміх мій земл..трусом. (Ю.Рибчинський.) Як смолоскипи, запалали дві брон..машини. (М.Стельмах.) Про що, скажи, ти мислиш, во..водо? (М.Бажан.) Це ті пани, що в самоварі куліш варять. Не будь самовпевненим, а будь певним. (Нар.творч.)

284. Записати під диктовку. Написане звірити з надрукованим. Позначити в словах орфограму “букви *о, е, є* в складних словах”.

I. Над сонним містом легкокрилим роєм витають красні мрії, давні сни. (Леся Українка.) В проєкціях вікон житейські одвічні сюжети: ось тут, за цим тюлем, гортає добродій газету. (Н.Диб'як.) Ніч не спить, білявка синьоока. (М.Доленго.) Я стукаю в нові, чужі, непевні двері, не знавши, може, там живуть і душогубці. (П.Куліш.) Золоті водоспади електричного світла падають на панелі, на очі, на руки. (В.Сосюра.) Ти тремтиш, ти поблід, лиходію? (М.Рильський.) Насичуй землю кров'ю людоріза в тяжкій бою на смерть і на життя. Хто може зректись життєтворних зусиль, прозрівань і сягань? (М.Бажан.) Якщо вже ми самостійні, пощо нам і за межею тисячоріччя горбіти на побудову Малоукраїни з двомовністю і двоєфлотством, безкордонством і безпардонством нахабства псевдосвоїх новоолігархів з рахунками і хатинками на багамах та панамах? (Р.Доценко.) Тут спалюється лють змієголова, йде служба мого серця, а не слова! (Д.Павличко.) Сумні військовополонені з руїн дивилися на нас. (В.Гужва.) Вічнозелені оливи чомусь виглядають, як люди, які не знали кохання, які не чекали весни. (Л.Забашта.) А весна сумною листоношею завертала з фронту до села. (П.Перебийніс.) Плями снігу лежать між травою, мов відбілюються сувої домотканого полотна. (В.Раєвський.) Уклонився, капелюх піднявши, свіжовмитий дядько мій Кузьма. (М.Рильський.)

II. Прокотився серпень грозами, і весь світ запах чорноземом. (О.Довгий.) Чорноземні поля виткали зелені вруна озимини та ярини. (Є.Гуцало.) Земля звелась з-під снігу чорнолиця. (Є.Гуцало.) Ржава каска лежала в полі, в свіжозораній борозні. (А.Малишко.) Химерно смолоскип розгойдує пільму. (В.Раєвський.) О, як він летів в бурелом напролом! (Б.Олійник.) Шлях листопадом за нами курличе, мчить крізь комети у всесвіт земля. (М.Малахута.) Далеко-далеко в горах народжувались водоспади. (І.Калянник.) На гостру косу стачить сінокоосу. (Нар.творч.) Тоне зір у небозводі, він такий широкий. (В.Сосюра.) Живи, дух життєдайний, дух творчості людської! (М.Бажан.) Ми вже завели й космолети. (Б.Олійник.) Готуйся! Хвищі хижокрилі уже наладились летіть. (Н.Тихий.) І на стежках залишені сліди піском засипав суховій гарячий. (В.Раєвський.) І будить тишу водоспада гук. (Г.Коваль.) Душа ятриться з непокою, і водограй рида зі мною. (Г.Аполлінер.) Лісовози, сухогрузи, рудовози, буксири – продукція суднобудівного заводу "Океан". (З газ.) Десь у тум чулані дірка, непідвладна мишолову. (В.Базилевський.) Не чорнійте, дні, на небосхилі, хай обручку сонця котять хвилі. (М.Ткач.) На смітнику і півень воєвода. (Нар.творч.)

285. Прочитати. Які слова з поданих речень можна вважати авторськими неологізмами? Яким способом їх утворено? Пояснити написання цих слів.

Під небом оцим хмурочолим знов буду я ждати весни. Я люблю вечори синьоблузі і далекі вогні угорі. Садам сонцерадісним, як коханий край, ти цвіти, омріяна, і не одцвітай. А треба бути таким, як небо, як огнеокий буревій. Прийде критик якийсь пенсноокий, мою душу розкрає до дна.

З творів В.Сосюри.

Орфограма: написання разом та через дефіс складних слів (30)

Разом пишуться складні слова, якщо вони:

а) утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ: *чорнозем, суходіл, трудовень* (але *людино-день*);

б) утворені від двох іменникових основ: *лісостеп, носоріг*;

в) утворені від двох або кількох основ, одна з яких – дієслівного походження: *хлібороб, водоспад, пароплав*;

г) утворені з двох основ, перша з яких – числівникового походження: *п'ятитонка, семиструнний, дев'ятиповерховий*;

г) першою частиною мають незмінні іншомовні слова або їх частини: *авіа-, авто-, анти-, архі-, мікро-, біо-, електро-, псевдо-* (із власними назвами – через дефіс: *псевдо-Нерон*), *радіо-, теле-, фото-, контр-*: *радіоприймач, кінозірка, фотокореспондент*.

Через дефіс пишуться:

а) поєднання слів, які означають одне поняття: *хліб-сіль* (їжа), *батько-мати* (батьки);

б) слова, які є поєднанням назв предмета і його ознаки: *жар-птиця, стоп-кран*;

в) повторення того самого слова, спільнокореневих слів або поєднання синонімів з метою підсилення його основного значення: *думав-думав, думаю-гадаю, білий-білий, світлий-пресвітлий, тихо-тихо, тишком-нишком*;

г) складні прізвища: *Гулак-Артемівський, Миклухо-Маклай*, а також поєднання прізвища та псевдоніма: *Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький*;

д) назви казкових персонажів: *Іван-Побиван, Вовчик-Братик, Кабан-Іклан*;

е) назви, утворені поєднанням незалежних слів: *школа-інтернат, кімната-музей*;

е) прикметники, що означають поєднання рівноправних понять: *мовно-літературний, механіко-математичний, українсько-російський*;

Примітка. Слова, що означають поєднання іменника та залежного від нього прикметника, пишуться разом: *сільськогосподарський* (від *сільське господарство*), *народнопісенний* (від *народна пісня*).

ж) складні сполучення, що називають рослини: *сон-трава, розрив-трава, мати-й-мачуха*.

Примітка. Назви – складні слова, утворені з дієслова наказового способу та іменника, пишуться разом: *горицвіт, перекотиполе, пройдисвіт, здіймиголова*.

286. Переписати, знімаючи ризик. Позначити в словах орфограму “написання разом та через дефіс складних слів”.

I. Жила в батька/матері, не знаючи горя ані лиха. (Марко Вовчок.) Наливайте мед/вино у кубки, сподівайтесь любого гостя. (Нар.творч.) “Хліб/сіль вам!” – сказав несподіваний гість. (Г.Данилевський.) Сієм/засіваєм, щастя/долі бажаєм! (В.Гринько.) Украла Лисичка/Сестричка курочку та й біжить. (Нар.творч.) По селу скрип, луск, гвалт/лемент. (Панас Мирний.) Живу в якимсь чаду/тумані. (Олександр Олесь.) Чи маю я здійснити срібло/злото з своєї ліри і скувати рало? (Леся Українка.) Трави неодмінно збирати треба до схід/сонця, коли зілля ще все в росі. (О.Гончар.)

II. Усякому назначена своя путь/дорога. (О.Афанасьєв-Чужбинський.) Добрий вечір, зелен гаю, будь, як батько/мати. (М.Стельмах.) Отак я на сім світі сам/один бідую. (О.Афанасьєв-Чужбинський.) У грудях серце з туги/жалю гине. (Леся Українка.) Не боюсь випробувань, іспитів, мук, я – заложник свободи/волі. (І.Світличний.) І добрі люди хлібом/сіллю зустрінуть радощі мої. (А.Малишко.) Хоч був В’юнець/Молодець болотний звірючка, а багно і йому наскучило. (Нар.творч.)

III. Вчитися уму/розуму. Ради Христа/Спаса. Хліб/сіль їж, а правду ріж. Працює через пень/колоду. Ліпше сьака/така пісенька, ніж плач. Дитина хоч кривенька, а батькові/матері рідненька.

Народна творчість.

287. Прочитати. Пояснити написання виділених слів.

I. І місяць білий *путь-дорогу* світить. (М.Рильський.) Поле, бувало, *квітне–одквітне*, а понад нами небо блакитне. (А.Малишко.) Де, Дунаю-батьку, твої рідні діти, що *розійшлись-розтеклися* по білому світі? (П.Куліш.) Верхом *шумів-гудів* відвічний ліс, внизу була велична тайна скрита. (І.Франко.) Скрізь вітер нашумів, що дуб *сякий-такий*. (В.Симоненко.) Зійшов над нашою хатою місяць уповні, та *червоний-червоний*. (Марко Вовчок.) *Червоно-червоно* так стало. (Панас Мирний.) Зелена взимку журавлина *червоноягідна*. (М.Доленго.)

II. *Вуси-вусики* у пшениці, *стежка-стежечка*, мов стріла. (В.Симоненко.) Тільки пригадала літа свої, коли *росла-зростала*. (М.Рильський.) І сни ті ввижаються чисті про літа, що, мов коні, *промчали-протопали*. (А.Малишко.) Усе б, мовляв, за танці віддала музикам, тільки б *гralи-вигравали!* (М.Рильський.) Ой яке там *щастя-доля*, як в хаті неволя? (П.Куліш.) Ти з горами і зорями говориш. Вже можеш розмовляти *сам-один*. (І.Драч.) *Сякі-такі* вареники, а все ж кращі галушок. *Тихий-тихий*, а у вухо влізе. (Нар.творч.)

288. Переписати, знімаючи ризик та вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “написання разом та через дефіс складних слів”.

А ти, думо, злинь/ро..лийся в..соко-ш..роко. Ой нема на рідний бер..г броду/пер..ходу. Бистра річка – ж..ття моє, ш..рока/гл..бока... Плавле/тоне на тій річці душа одинока. Хоть іскрами бл..щить-м..гоче крига, а теплої води з себе не пустить. З..мля – як море/ок..ан ш..рока, к..пить вона і рибою, і звіром, к..пить і грає силою/снагою, удачею, одвагою людською. Під сонцем степ, козацьке Дике поле, огнем пер..ливається/жахтить. Шукаю/п..таю з..леної рути, щоб тебе, мій рідний краю, навіки забути. Стою один сер..д німих волів/биків на давнім ревищі в..ликої пустелі. Ой хто пр..йде по родині плакати/р..дати, буде кобза йому грати, серце ро..важати. У нас також є вел..тні/т..тани.

З творів П.Куліша.

@ **289.** Від кожної пари слів утворити складне слово. Утворені слова записати.

Школа та інтернат, бал і маскарад, садиба і музей, вагон і ресторан, диван і ліжко, купівля і продаж, фабрика й кухня, шеф і кухар, шафа і купе, автомобіль і цистерна, трактор і тягач, кав'ярня і бар, плащ і намет.

@ **290.** Переписати, знімаючи ризик.

Фото/модель, теле/шоу, диско/тека, авто/стоп, радіо/станція, мікро/процесор, вело/мото/спорт, радіо/телескоп, супер/авіа/лайнер, псевдо/вчення, псевдо/Мефістофель, псевдо/Мессія, псевдо/патріот.

@ **291.** Знімаючи ризик, слова, що пишуться разом і через дефіс, записати у дві колонки.

Загально/освітній, навчально/виховний, мовно/літературний, українсько/англійський, україно/мовний, французько/італійський, всесвітньо/історичний, широко/відомий, ліво/бережний, водо/очисний, важко/доступний, народно/визвольний, західно/європейський, глухо/німий, механіко/металургійний.

292. Переписати, знімаючи ризик та вставляючи пропущені літери. Позначити в словах орфограму “написання разом та через дефіс складних слів”.

І. Новітня пс..хологія мала б установити грань, де кінчається людина і поч..нається анти/людина – на теренах ро..бещеної душі. (Є.Сверстюк.) Д..вився Київ, гнівно/лиций Київ, як в полум'ї м..тався Бабин Яр. (М.Бажан.) Сільсько/господарські угіддя України займають понад сорок мільйонів г..ктарів. (З газ.) Була та перша кобза п'яти/струнна, і в руки брав її к..зак Мамай. (В.Сторожук.) Семен Гулак/Артемовський – автор першої

національної опери “Запорожець за Дунаєм”. (З підручн.) 1904 року Микола Лисенко заснував у Києві першу музично/драмат.чну школу. (З підруч.) Спроектвані Авіаційним науково/технічним комплексом ім. О.К.Антонова літаки будуються не тільки на заводах України, а й у інших країнах. (З газ.) В усьому світі споживання електро/енергії невпинно зростає. (З журн.) Синьо/зоре схляється небо над плакучими вітами верб. (М.Гурець.) Мальви, обнизані шороко/плюстковими квітками, здргаються. (Є.Гуцало.) Із школи йдуть по дощовім сліду десяти/класниці. (А.Малишко.) Та у вас дружба неролий/вода. (О.Гончар.) Електричок кіно/стрічки ген за гаєм мготять. (А.Жикол.) Рокраює небо навпіл блискавки фото/спалах. (І.Лобовик.) Двигать рої движких мікро/плеяд. (М.Бажан.) Та валить люд в спокусі теле/камер. (М.Шевченко.)

II. Хортів на Хортиці нема, а дуб стоїть семи/віковий. (Б.Дегтярьов.) Н.суть бори/вітри вологу і відлигу. (А.Малишко.) Що, надієшся викосити аж два трудо/дні? (М.Стельмах.) Мчать хмарки, мов білі/білі птиці. І вона мене зустріла, наче птиця біло/крила. (В.Сосюра.) Стояла в сіл.ському поштовому відділенні молодиця, здавала посилку для сина, що працює на гірничо/збагачувальному комбінаті в Кр.вому Розі. (Є.Гуцало.) Оголеними нервами угадуєш словами нестачу мікро/вольта і зайвий мілі/грам. (Л.Костенко.) Фізик Марія Складовська/Кюрі - єдина жінка, що одержала дві Нобелівські премії. (З календ.) Мабуть, усяка науково/технічна р.волюція, крім лицьової сторони, має ще й зворотну. (Є.Гуцало.) Білий подих з.ми семи/струнним морозом січеться. (Є.Гуцало.) Все важче поглядом торкати кращі дні. Сміється в очі фото/картка на стіні. (П.Перебийніс.) І віт.р наді мною в сурми грав, здіймаючи вали дев'яти/бальні. (Д.Луценко.) І струнка струна радіо/грам, що з пташками у повітрі плине. (М.Рильський.) Р.вуть пароплави, гудуть паровози, і аеро/плани прокреслюють слід. (В.Стус.) Прокладають путь сувору молоді аеро/навти. (М.Рильський.)

& 293. Записати під диктовку. Позначити в словах орфограму “написання разом та через дефіс складних слів”.

I. Слово перетворює воду повсякдення на Вино Святощів. Слово переслідують іроди і жерці псевдобогів. (О.Бердник.) Минаю пройдисвітів і йду до людей. (М.Махінчук.) Сергій Степняк-Кравчинський – прототип головного героя роману Етель Войнич “Овід”. (З календ.) Хто зречеться рідної матері, той уже не буде сином жодної матері, він стане зрадником, перекотиполем, чортополохом. (О.Бердник.) Дали йому ім'я Покотигорошко. (Нар.творч.) Людмила Старицька-Черняхівська – автор історичних п'єс, прозаїк, перекладач, громадський діяч. (З календ.) Бачив будівника у житті і псевдобудівника. (О.Гончар.) Трудодні й трудоночі в пекельній імлі позгинали стареньких бабусь до землі. (П.Засенко.) “Так-так-так, - тихо промовив режисер. – Стоп-кадр. Справою цікавляться органи правосуддя”. (П.Загребельний.) У зіницях вікон блакитно фосфорує кінескопи. (П.Перебийніс.) “Що я тобі скажу, Зміїку-Братику, - каже Лисичка-

Сестричка, - йде на тебе війною Іван-Баштанник, хоче тебе звоювати!” (Нар.творч.) Усе залежить від уміння меткого фотомастака. (П.Перебийніс.) Але не сплять в душі людській ракетодроми дум і мрій. (Г.Коваль.) І ранок золотий, немов перо жар-птиці. (Є.Гуцало.) Спахнуло сонце чисто у привіллі, народ іде, стоїть із хлібом-сіллю. (М.Стельмах.)

II. Нам викинуть мотлох і бруд і, доки не пізно, зірвати стоп-кран, змінити пекельний маршрут. (Ю.Рибчинський.) Серед нагальних проблем – захист населення від шумів, електромагнітних, інфрачервоних, ультрафіолетових і радіоактивних випромінювань, від глобального потепління та техногенних катастроф. (З газ.) Десь там милий чорнобривий по полю гуляє. (Т.Шевченко.) Івасику-Телесику наварила кулешику. (Нар.творч.) Чи ти бачив, як мається перекотиполе? (О.Афанасьєв-Чужбинський.) Душа моя, знайдибіда! Яку біду надібала? (Л.Костенко.) Красива темнолиця і темноока жінка з подивом зупинилася. (М.Стельмах.) У салон-вагоні їде куховарка. (Олександр Олесь.) Буває час, коли потрібніше красномовне мовчання, ніж говірке слово. (І.Нечуй-Левицький.) Чапля струнконога причаїлась під очеретом, не одразу й помітиш її. (О.Гончар.) Дід Нечуйвітер власноручно написав і поставив біля тих насаджень охоронну табличку: “Хто посадить, того і внуки згадають”. (О.Гончар.) Літописання мудрі пише людського серця листопад. (А.Малишко.) Вона поглянула на середньовічні мури, де кострубатився, братався із засніженими деревами таємничий інститут. (М.Стельмах.) А в того пройдисвіта слова кручені й верчені, як сороки на тину. (Є.Гуцало.) Вологий вітер двоє крил поклав на білий небосхил і дихає теплом, як молода жар-птиця. (А.Малишко.) Ой час-пора, отець-мати поблагословить! (Леся Українка.) Тяжку та плакучу заводять пісню, розпочинаючи дівич-вечір. (Панас Мирний.) Лихо - багатокриле. Як бабине літо малопримітне, осінь буде суха. (Нар.творч.)

294. Переписати. Пояснити написання назв рослин. Дібрати й записати ще по три назви рослин, що є складними словами.

I. Я брала там євшану-зілля вволю. (Л.Забашта.) Коли задзвонить сон-трава в діброві, земля святкову одягне обнову. (М.Стельмах.) Запахтіла рутам'ята, від порога лепеха. (М.Петренко.) Лілові хмари іван-чаю пливуть над прірвами у ніч. (Л.Костенко.) Як двоє любляться, а ждуть розлуки хоч би на часок, то одне одному дають на пам'ять незабудь-цвіток. (І.Франко.) Чи бачили ви квітку ломикамінь, що виросла на гострім шпилі гір? (Л.Забашта.) Уже погналось перекотиполе за літом – по гарячому сліду. (Л.Костенко.)

II. Я сон-траву і лагідну фіалку вітав, як рідних посестер життя. (Д.Луценко.) Глянеш – незavidна травичка, а в ній сила, і ймення хтось дав їй цар-дуб або цар-трава. (О.Гончар.) А розмай-зілля чи ромен-зілля все одно мусить прийти чи обізватись у дівочих вечорах. (М.Стельмах.) Ой буланій, ой буланій, винеси на волю. І заснула Україна в перекотиполі. (Т.Мельничук.) Купала, мати-й-мачуха, білпух, лопух гірський, білокопитник, ранник уже зацвів! Струмить солодкий дух! Ми не зірвали

переліт-траву, розрив-траву з тобою не зірвали, без ключ-трави на світі я живу... (Є.Гуцало.) Оглянув свій ґрунтець – немає кіп, лиш бугиля, кукіль та куросліп. (Д.Паламарчук.)

III. Заквітли лапки звіробою. (А.Малишко.) Літописне євшан-зілля, навколо якого дослідники досі ламають списи, найпевніш було не чим іншим, як степовою мітличкою, котра має такий міцний, терпкуватий дух. (О.Гончар.) Зійдуть ломикаменем квіти. (Я.Лесів.) Самотність горицвітом процвіте. (Л.Забашта.) І скільки серць великих, благородних переросло у сон-траву, в катран? (П.Воронько.) Вже на нивах нічого тоді не було, тільки що покотиполе вітром несло. (А.Метлинський.) Трава андрієва, трава грудна, іван-трава є. (Є.Гуцало.)

ПРАВОПИС СЛІВ ІЗ ЧАСТИНАМИ *ПІВ-*, *НАПІВ-*

Через дефіс із частиною *пів-* пишуться власні назви: *пів-Європи*, *пів-України*, *пів-Ялти*.

Загальні назви з частинами *пів-*, *напів-* пишуться разом: *півкраїни*, *півстолиці*, *півміста*, *півсерця*. Якщо власні назви починаються з *я*, *ю*, *є*, *ї*, після частини *пів-* ставиться апостроф: *пів'ягоди*, *пів'юрти*, *пів'їжака*.

295. Прочитати. Пояснити написання слів з *пів-*, *напів-*.

Зранку за діло – вже півділа. Всяке напівзнання – гірше невігластва. Знайко розуміє з півслова. Пів-Києва скаче, а пів-Києва плаче. Півпуда коропів цінніше за пуд сподівань. Вернутися з півдороги часом краще на ноги. Один син – не син, два сини – півсина, три сини – ото тільки син! З'їж півбідни та напийся води. Майно бідняка – півсіряка. Там публіка – сім душ на півпублика. В ледаря закон свій: півзміни сиди, а півзміни стій.

Народна творчість.

@ **296.** Знімаючи ризику, слова, що пишуться з *пів-*, *напів-* разом і окремо, записати в дві колонки.

Півапельсина, півогірка, півсела, пів-України, пів-Львова, півхліба, піввідра, напівсон, напівавтомат, півдюжини, пів'яблука, півзахисник, півпальто, півгривні, пів-Америци, пів-Димера, піврайцентра, пів-Семенівки, пів-Петра, пів-Ялти, пів-Австралії, пів'ящика, півстоліття, піввіку, пів-Ясенуватої, пів'ярма, піваркуша, півгодини, пів-Гданська, пів-Юрмали.

297. Переписати, знімаючи ризику та вставляючи пропущені букви. Позначити в словах орфограму “написання разом та через дефіс складних слів”.

I. А воля ж була – за пів/кроку, і доля нерабська, і слава. (Н.Поклад.) Як могло статися, що турки-османи завоювали колись пів/Азії і пів/Європи? (П.Загребельний.) В сльозах мої сестри і браття в кайданах, пів/краю в курганах. (Олександр Олесь.) Сп..нився я, закований у грім, застиг на пів/ж..тті, як на пів/слові. (Д.Павличко.) Забулися давно образи, суперечки, злиденні і напів/голодні дні. (В.Симоненко.) Напів/бажання на пів/ваганні втяте. (В.Стус.) Ніяк не знайдемо свого гласу, та на пів/світу вистачить Тараса! (М.Шевченко.) О царство пів/серць, пів/надій, пів/причалів, пів/замірів царство, пів/змаг і пів/душ! (В.Стус.) Не дай же Бог в самотині старіти і квіт і світ цінити в пів/ціни. (А.Малишко.) Ж..ву. Звірію від помарок, як і пів/сотні літ назад. (Л.Костенко.) Хандра – напів/мертва й страшна половина живого чуття. (М.Бажан.) Чи на космічні сфери справді схожі пів/кулі ці, вражаюче малі? (М.Бажан.) Відцокотів я пів/Європи чавун..им цокотом коліс. (П.Перебийніс.) Кримський пів/острів без магнолії – це Київ без каштанів. (З журн.) В моїх повіках напів/сонних застигло сонце молоде. (Д.Павличко.) Напів/забуте знову мріє, як спалах милої руки. (М.Рильський.) Цих фото теж у мене ж з пів/дюжини. (Л.Костенко.) Зранку за діло – вже пів/діла. Пів/Києва плаче, а пів/Києва скаче. У пів/плеча робити – краще коня носити. Знайко розуміє з пів/слова. Розумний та в..селий товариш – пів/дороги. Пів/біди, коли людина відстала, дві біди, якщо з цього радіє. (Нар.творч.) Козу пів/бока луплену для сміху, для потіхи додому привезуть. (Олександр Олесь.)

II. Я без тебе, моя матінко, і д..тя, і не д..тя, прож..ла в сирому затінку пів/життя. (І.Сеник.) Не відцурайся слова при столі, не пошкодує пів/ночі на ро..мову. (А.Малишко.) Від учора вже... пів/віку одгуло! (Б.Олійник.) А гл..бока пів/ніч всі шляхи покрила. (Олександр Олесь.) Із наших снів, з напів/думок неясних вночі бл..снуло бе..ліч сонць пр..красних. (Олександр Олесь.) Ну, що ті гроші?! Дай мені коня! Пів/царства? Царство! Душу – за коня! (О.Орач.) Хоч ми не Пен..лопи, а своїх Одіс..єїв ч..каємо пів/віку т..рпеливо. (І.Сеник.) Обід готували на пів/сотні ротів. (І.Нечуй-Левицький.) “А ось ще осталося пів/бубл..чка!” Й по шматочку дітям ро..ділила. (Т.Шевченко.) Чорна хмара вкр..ває пів/неба з дніпрового краю. (А.Малишко.) Тут хмари бродять напів/колом. (А.Камінчук.) Ой нате вам, р..балочки, та пів/золотого, ви витягніть сина з моря а хоч неж..вого. (Нар.творч.) Знеможений Богдан, як у воду, опускався у вечорове малювання, у напів/прозору повінь. (М.Стельмах.) В..ликий к..тайський мур зведений з такої кількості каменю, глини і цегли, якої нині вистачило б на спорудження пів/мільйона д..сятиповерхових будинків. (З підручн.)

298. Скориставшись за потреби словником, пояснити значення фразеологізмів. Обґрунтувати правопис виділених слів.

Півцарства за коня! Заводитись із *півоберту*. Не вартий і *півкопійки*.
Півпальця здачі. Пускати голос на *півмотузка*¹.

& 299. Записати під диктовку. Написане звирити з надрукованим. Позначити в словах орфограму “написання разом та через дефіс складних слів”.

Райдуга в полі півнеба схиля до колосків, до пшеничної ниви. (В.Грінчак.) Перші орачі порушать ниву, поки напівсонну. (В.Стус.) Та нікому ту квітку погладить по голівці, та нікому до неї промовить й півслівця. (В.Бровченко.) А неба напівсфера крижана посипана зірками, наче паска. (А.Жикол.) Крізь снігову завісу півлісу лис до лісу біг, а далі вже – із лісу. (А.Качан.) І серце вам щиро порадує гірська напівдика природа. (Л.Забашта.) Люблю стояти над Подолом на Володимирській горі, тут хмари бродять напівколом. (А.Камінчук.) А море надійшло півколом, запінене і голосне. (М.Доленго.) Півкроку вбік – і все це піде прахом. (Л.Костенко.) Хиžo блимає півмісяць жовтим оком в тумані. (Б.Олійник.) Од неминучого світанку ніяка північ не втече. (М.Доленго.) Півсонний умивався пароплав і пирхав, наче кінь. (М.Рильський.) Гудок відлунав... Напівсонний кондуктор впустив тебе в двері вагона старого. (В.Раєвський.) І, вихопившись ривком, з вагона півкорпусом тіла потряс машиніст кулаком. (В.Базилевський.) Півзлотого в лавці за книжку віддав, над нею допізна зітхав і ридав. (П.Воронько.) Перевалило й за північ, а співи не вщухали. (О.Гончар.) Ліва півкуля контролює праву частину тіла, а права півкуля – ліву. (З підруч.) За останнє півстоліття населення планети збільшилось майже у 2,5 рази. (З журн.) О солодкі волі пута, о свободи дикий цвіт! Півжиття великий скульптор упокорював граніт. (Б.Олійник.) Цибуля, сіль, півхліба, три тарані, півпляшки, запасні гачки, чайник... Усе, либонь. Рибалка здавна звик перевірять припаси в тиші ранній. (М.Рильський.)

ПРАВОПИС СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ

Складноскорочені слова, утворені з початкових літер (абревіатури), записуються великими буквами: *НЛО, ВНЗ*.

Так само великими буквами записуються абревіатури, утворені від іншомовних словосполучень: *НАТО, ЮНЕСКО*.

Складноскорочені слова, утворені з частини слова й цілого слова або з частин двох слів, записуються малими буквами: *спортзал, комбат, колгосп*.

300. З поданих речень виписати складноскорочені слова (в початковій формі), пояснити їх написання.

¹ Співати упівголосу.

Я кланятись низько не мушу навіть могутньому Бушу. У мене розкута, вільна душа, від Росії не менша і не менша від США. (П.Осадчук.) Шевченку пам'ятник... А ось і ХДУ – “будиночок” чотириповерховий. (М.Доленго.) Борис Борисович пішов у військкомат першого ж дня і закінчив війну з медаллю “За відвагу”. (В.Гужва.) Бійці УПА за волю йшли на скін. (Б.Мацелюх.) Землянки, бої, медсанбати мені вже наснилися не раз. (Д.Луценко.) У речмішку листи, листи потерті. (Г.Коваль.) Двічі ранений комзводу на холодному піску підіймає камінь в руки, до танкіста грима в луки: “Ти стріляй, - говорить, - прямо, там два “тигри” у ліску!” (А.Малишко.) Ходить воєнком молодий і радий. (В.Сосюра.) Кашовара ми звали харчонарком. (А.Малишко.) НП! Пропала людина! (О.Гончар.) І до сліз переживали дві русьві медсестри. (Д.Луценко.) Та комбат схилювся на коні, а внизу Дніпро рокоче наш. (М.Стельмах.) Приходить він, бувало, у неділю до нас такий кумедний в уніформі, немов солдатик-лялька на вітрині. (М.Рильський.) Бігли у гадючих маскхалатах ті чорти по росах навпрошки. (П.Перебийніс.) ЮНЕСКО (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) – міжнародна організація, спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури, створена 1946 року. (З енцикл.) Має вона певне уявлення й про ЮНІСЕФ (Міжнародний фонд допомоги дітям), якому віддає невсипущу енергію. (О.Гончар.)

301. Переписати, знімаючи ризик та вставляючи пропущені букви.

Не повернуться ніколи парт/бюро і протоколи. (В.Мордань.) Ми рай будували, а побудували рай/коми, але це на заході вже не цікаво нікому. (Ю.Рибчинський.) Повік не відлунять конференц/зали, що у них думали, що де сказали. (М.Самійленко.) Шканд..бає гарба по бруківці рай/центру. (Б.Олійник.) КамАЗ із двома пр..чепами нет..рпляче пострілював могутнім д..зелем. (П.Загребельний.) Маленька, гарненька, у місті дзвінкому лікарні об’їде на ГАЗі швидкому, опівдні у спеку загляне в аптеку. (П.Воронько.) Чер..з пару годин на поле пр..їхав заступник голови рай/виконкому Іван Васильович Марущак. (М.Стельмах.) Іще в однім пр..знатися я радий: господар наш був голова сіль/ради. (М.Рильський.) Голова кол/госпу? Йому аби сіль/госп/техніка, добр..ва, будівельні матеріали, племін..а худоба і розумні плани поставок. (П.Загребельний.) Ро..пашілий зав/уч стояв серед шкільного подвір’я. Першим він побачив довгообразого, завжди заклопотаного зав/госпа Сергія Білоконя, який мав харчову базу, та не мав харчів. (М.Стельмах.) Бензо/колонки, вставши на обочі, електросяйвом світять переліг. (А.Малишко.) Темні плями біографії не подужає хім/чистка. (В.Гужва.) Неначе трієри, кібер/машини були забиті формулами вщерть. (Б.Олійник.) Від танц/майданчиків і радіол, асфальтової задухи й заводських димів тікають до музики жаб, до плюскотіння води й комариного дзвону. (О.Гончар.) Не шукай для душі уні/форми, світ у серце сповна пер..лий. (П.Перебийніс.) У тиші, настоящій духом гр..чаним, напахченій визрілим

чаром городнім, сиджу перед дідом на лекції незвичайній у відчиненому лік/непі природи. (П.Перебийніс.)

@ 302. Записати, пояснити значення кожного із складноскорочених слів.

Дипкур'єр, замполіт, драмгурток, інформпростір, виконроб, кербуд, нардеп, власкор, сількор, спортбаза, фізорг, оргкомітет, міськрада, профспілка, облдержадміністрація, держателерадіокомпанія, педінститут, медуніверситет, Нацбанк, Держбюджет, Інтерпол, Літфонд, самвидав, МАГАТЕ, НАН України, УАПЦ, КНУ імені Т.Г.Шевченка, НДІ українознавства Міністерства освіти і науки України, СБУ, ЦРУ, ЗМІ, ТЗН, СНІД, АТС, АН України, АПН, КБ “Прогрес”, ПО “Прем'єр”, ВНЗ, НЛО, ІТ, ПДВ, ДТП, ЖЕК.

303. Записати під диктовку. Підкреслити складноскорочені слова. Написане звірити з надрукованим.

І. А низами ідуть комнезами, поки вгору розбійники пруть. (В.Бровченко.) О милий неп, я проти тебе не повстану! (В.Сосюра.) Дорога на робітфак стелилася нам тоді. (О.Гончар.) Настане днина, минуть часи зневіри, зла, і визнає вся Україна: була ОУН, УПА була! (О.Лупій.) Ватутін, мов лицар, стояв на КП під Петрівцями і кликав дивізії армій на захід у наступ. (Д.Луценко.) Де землю смажить сонце сліпе, під сивим дощем, у сльоті, в болоті, стоїть друге літо вже КПП. (А.Малишко.) В тупоголовім переляці бійця благав фашистський пес: “Я не убивця! Я не “наці”! Я не з дивізії СС!” (М.Бажан.) 1976 року створено правозахисну Українську Гельсінську групу, а 1988 року УГГ було перетворено на загальноукраїнську політичну організацію – Українську Гельсінську спілку. (З календ.) 1992 року Україна виступила однією з засновниць ЧЕС (Організації Чорноморського економічного співробітництва). (З газ.) Трагічний апофеозом нашої доби, певним символом стала аварія на Чорнобильській АЕС. (З журн.)

ІІ. Десь нуртували соки, світ десь насліп пер, шторми якісь високі влилились в НТР. (Є.Сверстюк.) За оцінками ВООЗ 70% населення Землі дихає нездоровим повітрям. (З підруч.) Абсолютно екологічно чисті вітер і сонце можуть служити джерелом електроенергії для заводів, фабрик, ТЕЦ, машин і, можливо, навіть кораблів і літаків. (З журн.) День прийняття статуту Всесвітньої туристичної організації (ВТО) було оголошено Днем туризму. (Т.Сокол.) Опускаються снів НЛО на балкони. (Н.Диб'як.) Відкриття молекули ДНК – одне з найбільших наукових досягнень ХХ ст. (З підруч.) Із створенням 1994 р. єдиної МАН України у кожній області були засновані територіальні відділення, яких на сьогодні снує двадцять сім. (З газ.)

ІІІ. Друге місце за кількістю віруючих у конфесійній структурі посідає УГКЦ. (З газ.) Позналили хлопці поета з робітницею із ХПЗ. (В.Сосюра.) Ти двері загсу відчинила, ввійшли ми в саяво з темноти. (В.Сосюра.) Солдат примруживсь. ППД у кожнім прожилку гуде. (М.Стельмах.) Дядька

затримали чи ввіймали, дядька в сільраду ескортували. (В.Симоненко.) Рівняють шлях нічні дороговкази, і світять фари п'ятитонні МАЗи. (А.Малишко.) То зелене мох чи маскхалат бійцівський? (Є.Гуцало.) Усупереч закону ОМОН замає ребра. (Б.Мацелюх.) Але в списках немає вже, на жаль, і того медсанбату. (Л.Забашта.) Долинуло перемовляння пілотів американських ВПС, що патрулювали небо над Середземним морем. (Є.Гуцало.) Біда тій сільраді, де сільрада – кишенькова влада. За колгосп не дбатимеш – дірку з бублика матимеш. Де коняка не везе, не поможе й ХТЗ. (Нар.творч.)

П. 1918 року на загальних зборах політичних і громадських діячів Галичини і Буковини була організована Українська Національна Рада (УНР). Згодом вона ухвалила Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої австро-угорської монархії, згідно з яким нова держава отримала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). (І.Гошуляк.) Легіон УСС (Українських Січових стрільців) був сформований на початку першої світової війни. (П.Гуцал.) СІЗО – аїдовий підвал зімкнув безвихідь наді мною. (Я.Лесів.) А скільки в бойовищах нас лягло, в ГУЛАГах за дротами постлівало! (А.Коляновський.)

Для довідок. ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я. ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота. МАН – Мала академія наук. УГКЦ – Українська греко-католицька церква. ХПЗ – Харківський паровозобудівельний завод. СІЗО – слідчий ілюзитор.

СТОП! Слова з буквеними і небуквеними орфограмами (див. передмову) записати в дві колонки. Номери орфограм вказати після слів у дужках.
Зразок.

Буквені	Небуквені
приазов'я{1,24,11}	півстола{30}
список {23}	міс/то{2}

Краєвид, премудрість, Полтавщина, Чорне море, Причорномор'я, морозиво, зміст, рукопис, ві/кон/ни/ця, піддашся, юннат, електроплита, бі/лиз/на, напівгеній, опукло-вигнутий, кг, вагонобудівний, півгодини.

ВІДПОВІДІ ДО ВПРАВ

Вправа 7. І. 1. Українська Центральна Рада; Конституція Української Народної Республіки; Конституція. 2. Міністерство юстиції України; Українське козацтво. 3. Герой України; Національна музична академія ім. П.Чайковського. 4. Верховна Рада; Кримінальний кодекс України. 5. Український високий педагогічний інститут імені М.Даргоманова. 6. Село

Богданівка Пирятинського повіту Полтавської губернії, Яготинський район Київської області. 7. Новосанджарівська районна рада Полтавської області; Зачепилівська школа; Почесний громадянин Новосанджарівщини; орден Миколи Чудотворця. 8. Генеральний конструктор. II. Організація Об'єднаних Націй; Комісія з прав людини; Універсальна Декларація Прав Людини; Міжнародний протокол економічних, соціальних та культурних прав; Міжнародний протокол громадянських та політичних прав.

Вправа 8. День незалежності України, Акт проголошення незалежності України, Запорізька Січ, Верховна Рада України, Збройні Сили України, Головнокомандувач військовими силами України, майдан Незалежності, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України, Національна гвардія, Міністерство освіти та науки України, Виконавчий комітет Донецької обласної ради народних депутатів, Всесвітня Рада Миру, Освітня фундація Петра Яцика (Торонто), Ліга українських меценатів, День учителя, Дев'яте травня (9 Травня), Золоті ворота, Національна опера імені Т.Г.Шевченка, Оксфордський університет, орден Пошани, орден Ярослава Мудрого, орден “За заслуги”, Герой України, Нобелівська премія, Організація Об'єднаних Націй, Волинська область, Іванківський район, Софійський собор, Стрийський парк, річка Жовті Води, Спасівка, Теплового Олекси.

Вправа 12. I. Поема “Сон”, альбом “Мальовнича Україна”, роман “Чорна рада”, опера “Майська ніч”, пісня “Засвітали козаченьки”, журнал “Тризуб”, газета “Освіта України”, літературно-мистецька премія ім. Дмитра Луценка “Осіньне золото”, звання “Заслужений журналіст України”, фабрика “Любава”, цукерки “Червоний мак”, печиво “Білосніжка”, ресторан “Либідь”, пансіонат “Едельвейс”, трактор “Білорусь”. II. Видавництво “Смолоскип”, хорові капели “Думка” і “Трембіта”, команда “Динамо”, банк “Аркада”, дискусійний клуб “Діалог”, круїзна компанія “Червона рута”, готель “Черемош”, виробниче об'єднання “Південний машинобудівний завод”, ракети-носії “Циклон” та “Зеніт”, завод авіаційного моторобудування “Мотор-Січ”, фірма “Союз-Віктан”.

III. Популярна “Історія України”; поема “Гетьман Пилип Орлик”. Опера “Катерина”. Товариство “Просвіта”.

Вправа 15. I. “Слово о полку Ігоревім”. Книжка “Енеїда”. Романс “Їхав козак за Дунай”. “Заповіт”. “Гайдамаки”, Галайда. Галайду (з малої букви). “Кобзар”. “Кавказ”. Пісня “Поza лугом”. “Лісова пісня”. Поезія “На майдані”. Байка “Вовк та Ягня”. Журнал “Соняшник”. Газета “Гаряча прокатка”. II. Лувр; картина “Мона Ліза Джоконда”; живописець Леонардо да Вінчі. Роман “Собор”. “Пори року”. “Місячна соната”. “Апассіоната”. “Травіата”; “Норма”. “Дон Жуан”. “Землянка”. “Вернись в Соренто”. “Катюша”. Катюші (з малої букви). Ікарусів (з малої букви). “Рушничок”. Естрадний театр “Не журись!”

III. Національний гімн “Ще не вмерла України”. “Отчонаш”. “Кобзар”. Наукове товариство ім. Т.Шевченка, президент Української вільної академії наук; редколегія Енциклопедії українознавства; Національний університет “Києво-Могилянська академія”. П’єси “Наталка Полтавка” та “Москаль-чарівник”; Полтавський вільний театр. “Байда”; “Яблучко”. “Пісня про рушник”; “Червона рута”. Вистави “Лісова пісня” та “Тіні забутих предків”.

IV. Колгосп “Барвінок”. Комбайн “Нива”. “Жигулі”.

Вправа 18. I. Очі Оксанині; танталові муки; гадесові поля; андерсенівський хлопчик; шевченківський подих; гоголівський рядок; ахіллесова п’ята, вольтова дуга, архімедів гвинт. II. Шевченків альбом; Кобзарева правиця; шевченківські місця; Шевченківські премії; рафаелівська Мадонна; тергеневські жінки; тінь Іуди; іудине коріння; Мавка, Лесина душа; ахіллесове сухожилля.

Вправа 19. Яли-на, на-дія, ра-джу, по-дзвін, під-зе-мел-ля (під-зе-ме-лля), по-чут-тя (по-чу-ття), єд-на-ння (єд-нан-ня), нат-хнен-ня (нат-хне-ння), україн-ський, сер-йоз-ність, оди-над-цять, п’я-ти-знач-ний, роз-м’як-шу-ва-ти, гудзик, се-ред-ньо-віч-чя, Над-дні-про-в’я, При-мор’я, де-ся-ти-річ-ний, ди-тин-ство, свя-тість.

Вправа 23. [козе лец’], [бри н’ іти], [го лубити]

Вправа 25. I. Черговий, стеблина, черствий, десяток, селянка, черв’як, медівник. II. Зупинятися, лисиця, хвилювання, дивина, близький, вишневий.

Вправа 27. Витримати, стерегти, ожеледь, накришити, береза, сливовий, дрижати, передати, перевірка, коричнюватий, дереза, тривалий, заперечення.

Вправа 30. Чепурний, мелькати, пирій, цибуля, керувати, лиман, деталь, тремтіти, чебрець, печеніг, метушня.

Вправа 34. Музика, меридіан, хризантема, велосипед, десант, континент.

Вправа 35. Сходи, чоло, ковша, гора, скоринка, щетина, доконати, ущелина, коптити, щока, гора, горе.

Вправа 37. I. Читання, кисляк, живучий, кип’яток, розхитаний, широкий, кисіль, хирлявий, шишка, кидати, захист. II. Вечір, шість, вихід, гість, бджілка, чіткий, закільцьований, зачіска, розкішний, жіночий, самохіть, шкідливий, кіптява, кість.

Вправа 46. I. Калач, качанистий, розбагатіти, кажан, хазяйновитий, гарячкуватий, багатство. II. Гончарня, корявість, перелопачений, корячкуватий, солдатський, козакувати, гончарство, поганющий.

Вправа 50. I. 1. Титан, ритуал, дизайнер, кандидат, санскрит, оптика, режим, колорит, циркуль, жирафа, корифей, авторитет, сентимент, апендикс. 2. Гігант, візаж, комікс, зеніт, бізнес, комплімент, копірайт. II. 1. Президент, режисер, коридор, антитеза, серпантин, антрацит, симптом, бригантина, експертиза, класика. 2. Теніс, віза, ефір, кліп, пінцет, вернісаж, еліпс, біфштекс, магніт, спікер, девіз.

Вправа 51. I. Єрусалим. Віфлеєм. Палестина. Париж, Берлін. Вавилон. Арктика, Антарктика. Америка, вігвам, індіанці. Єгипет, Сирія. Скіпетр. Патріот. Клівленд, Чикаго, Віндзор. Диригент. Дипломати. Дефіцит. Дозиметр. Оказія, інцидент. Сигнал. Циферблат. Зигзаг. Міліграм. Мандарин. Екзотика.

II. Циклопичний, Париж. Мадрид. Пілігрим. Вашингтон, Чикаго, Токіо, Нагасакі, Сингапур, Делі, Карачі, Лісабон, Сідней, Кінгстоун, Ріо-де-Жанейро, Париж, Мадрид, Афіни, Рим, Софія. Ідеал. Чинара, арик. Хрестоматія. Шекспір. Динаміт. Цитруси. Гіпотеза, версія, універсум. Мотоцикл. Диплом. Міліметр.

Вправа 53. I. Ідеал, інтервал, ікона, ікебана, ілюзія, інфляція, медінститут, жалюзі, рефері, кольрабі, салямі, діагноз, Євангеліє, аксіома, пацієнт, подіум, макіяж, нотаріус, абітурієнт, мумія, гієна, бастіон, регіон, плагіат.

II. Діаметр, архіваріус, клієнт, інформація, інквізиція, бортінженер, таксі, зомбі, боржомі, кардіологія, аудієнція, дезінформація, ініціатива, мафіозі, Маріуполь.

Вправа 54. I. Піаніно. Клавіатура. Сольфеджіо. Афіша, овація, музика. Арія. Зодіак. Радіо. II. Фіалки, конвалії. Гладіолуси, матіюли, емоції, моціони. Мімоза, анабіозу. Піон. Могікан. Гладіатор. Індіанець, Індіана, павіан. III. Італія. Гарібальді. Франція. Єгипет, Вавилон. Єрусалим, Єремія. Трістан. Ціцерон. Вівальді. Діоніс. Сирена, Одісей. Паганіні, Шекспір. Епілог. Мімоза. Іхтіозавр. Овація, стадіон, фініш.

Вправа 55. I. Юпітер. Геракліт. Рібкон. Сізіф. Голяф. Климена. Гіпатія, Галілей, симпатія. II. Епіцентр. Бриліант. Міліард, симфонія. Дискусія. Антрацит. Діамант. Децибел. Дисципліна. Титан. Ініціатива.

Вправа 63. Лисичці. Свашці. (При) пшениці. (У) книжці. (В) ложці. (В) сорочці. (В) діжці. Тертушці. (В) бочці. (В) юшці. Мурашці.

Вправа 67. Козачці, сестричці, квочці, казочці, подушці, галушці, ромашці, кішці, кішечці, собачці.

Вправа 72. Чесний. Ненависний. Напасник. Серця. Совісний. Прослати. Облесний. Злісний. Звісно. Ненависний.

Вправа 84. Доньці, Оксанці, Маринці, няньці, матінці, мамоньці, калинці, калиноньці, краплинці, хатинці, Гальці, голці, Галинці, Юленьці, Лізоньці, Маланці, Вальці, Валентинці, Васьці, пасці, прасці, сопілці, бурульці, гілці, ляльці, рибалці, зозульці, спілці, кільці, ополонці, синьці, пінці, Жмеринці.

Вправа 85. I. (В) Наталці, (у) бруньці, (на) павутинці, рибалці, русалчині, (в) річеньці, (в) колисці, берізоньці, перепілці, Прісьці, Зінці, (в) колінці, (у) кишенці, (при) гілці. II. (В) спілці, доленці, (на) сопілці, (в) колисці, Віруньці, доньчині, цвірінчить, (на) гілці, (по) Наталці, танці, Парасці, Марусеньці, рибалці, дівчинці, (в) жменці, (в) кишенці, (у) горілці, неньці.

Вправа 86. Столиць, паляниць, вишень, пісень, кузень, будівель, питань, звільнень, застережень, розв'язань.

Вправа 89. Сердець. Лиць. Дерзань. Прозрінь. Молінь. Випробувань. Поселень.

Вправа 93. I. Кінь, в'язь, міць, близько, батенько, неньці, суть, дядько, полтавський, сільський, рибалство, молодь. II. Піч, календар, ніч, верф, любов, Суламіф, навчання, маззю, суміш, матінці, вісім, сипте, дріб, селянство, вінчати, тонший, бакенцик, балкончик, майбутнє, після, наллемо, колосся, збіжжя, навмання.

Вправа 98. I. Крем'яний, об'єднання, роз'яснення, прислів'я, під'южування, верб'я, острів'янин, узгір'я, риб'ячий, зап'ястний, стерв'ятник, верф'яний, жираф'ячий, Лук'янівка, пір'їна, Стеф'юк, Дем'ян, бур'ян, в'язи, тім'я, роз'юшити, без'язикий, з'їдений, від'їзний, сузір'я, дит'ясла. II. Мавпячий, святковий, різбяр, бруквяний, серйозний, тьмянний, рясний, дзвякнути, Репін, Брюллов, буря, Рязань, Воробйов, ряднина, Брянський.

Вправа 99. Рутвяний вінок, різдвяний вечір, посвячений хліб, пам'ятник Репіну, династія Рюриковичів, медвяні пахощі, сап'янові черевички, прицвяхована дошка, мальовниче подвір'я, ряхтить повітря, роз'ятрювати біль, над'їхати вчасно.

Вправа 103. I. Авіньйон, нюанс, флюс, сеньйор, дуенья, дюйм, кулісьє, флюгер, модельєр, Кордильєри, Сьєрра-Невада, сюжет, Ньютон, Готьє, бутоньєрка, тюрбан, ательє, целюліт, пеньюар, горельєф, блюз, каньйон, бельєтаж, портє, досє, конферансьє, сюїта, Люсьєн, Жульєн, Лавуазьє, Пхеньян, В'єнт'ян, більярд, бурдюк, компаньйон, монпансьє, камуфляж, камарилья, сюрприз, ескадрилья.

II. Кардинал Рішельє, драматург Мольєр, композитор Йоганн Себастьян Бах, сонети Вільяма Шекспіра, романи Емілія Золя, художник Гюстав Доре, театр Бергоньє, кіноактори Анна Маньяні та Жерар Депардье, письменник Джозеф Редьярд Кіплінг, художник Амадео Модільяні, співачка Монсерат Кабальє.

Вправа 105. I. Б'єрсон, Ксав'є, б'єф, круп'є, П'єр, мар'яж, п'єза, валер'яна, кар'єр, курюр'є, Фур'є, Олів'є, Рів'єра, Ов'єдо, інтер'єр, б'юїк, вар'єте. II. Бюргер, дебют, пюпітр, пюре, купюра, Мюнхен, комюніке, фюрер, Ендрю, рюш, трюк, бязь, бюлетень, бюст, гравюра, бюрократ, карбюратор, фюзеляж, ревію, кювет.

Вправа 106. I. Аліг'єрі, кон'юнктура, п'єдестал, об'єктив, інтерв'ю, пюпітр, капюшон, фортеп'яно, бюджет, кар'єр. II. Фортеп'яно, кар'єра, кар'єр, пюпітр, Монтег'ю, П'яндж, урюк, вольтер'янство.

Вправа 108. I. Компаньйон, Сьюзен, сеньйор, месьє, вольєра, еспаньйолка, гранульома, альянс, бруцельоз, квінтільйон, Мольєр, Етьєн, папільйотки, мантилья, ательє, лосьйон, грильяз, кабальєро, куртьє, кальян, барельєф, ескадрилья, гільйотина, бульдог. II. Дистриб'ютор, кон'юктивіт, В'єтнам, Робесп'єр, інтерв'ю, квартир'єр, ад'ютант, Ам'єн, ар'єрцена, прес-пап'є, об'єкт, курюр'є, сек'юриті, б'єф, Рив'єра, вар'єте, тер'єр.

Вправа 112. I. Майор, підйомний, завойовник, койот, вйокати, знайомий, майоліка, підйом, зйомка, Муравйов, район. II. Дзьоб, сьомий, дьоготь, трьох, цього, васильок, ксьондз, костьол, вірьовка, кольоровий, сьорбати, опрацьований, тьохкати, Журавльов.

Вправа 113. Рубльов, “Великий льох”, Хвильовий, Йосип Аркадійович, гальорковий, Йордан, перешийок, Псьол, Йоркшир, Вільгельм Завойоовник, Н.ю-Йорк, підйомник, льотний, Гійом, йог, нігтьовий, ліктьовий, йоршистий, Нейолова, потьомкінські села, підйомний, Йолкіно, войоовничий, кийок.

Вправа 122. Устрелив. Стріляти. Застрелити. Постреляна. Не стріляй. В прострелених (полях). Стрель стрельнув. Не встрелиш. Позастрілював.

Вправа 127. I. Не ломивсь. Ламаю. Зломлюсь. Ламає. Заломила. Зломила. Ламається. Ломить. Не переломиш, зламати можеш. Зломиш. Не ламай. Зломить. Не поламає. II. Розгонив. Розганяю. Гониться. Виганяти. Гонить. Доганяй. Доганя. Ганяй. Гонить. Гони. Поганяв, поганяю. Не розгонить. Доганяє.

Вправа 131. Чорний, вечори, чотири, шостий, пшоно, жонатий.

Вправа 139. Луже, байраче. Княже (князю). Враже. Козаче. Друже. Хлопче. Парубче. Земляче. Юначе. Чоловіче. Мисливче. Стрільче. Хижаче.

Вправа 142. I. Ходити. Сидіти. Провадити. Глядіти. Не радити. Знаходити. Ненавидіти. Лащитися. II. Дзижчати. Підводитись. Не радити. Не зрадити. Виходити. Не зрадити. Відводити. Посидіти.

144. Звужувати, розкручувати, звішувати, виїжджати, саджати, розраджувати, розгладжувати, змащувати.

Вправа 154. I. Житомирщина, Львівщина, козаччина, Кролевеччина, кріпаччина, Корсунщина, Угорщина, панщина, Німеччина, Брацлавщина, Вінничина, Рівненщина, солдатчина, Берестейщина, Галичина, вощина.

Вправа 158. *Обломовщина* – суспільна пасивність, бездіяльність, неспроможність до вчинків (за прізвищем персонажа роману І.Гончарова “Обломов”). *Хлестаковщина* - легковажне хизування неіснуючими заслугами, брехливість, марносластво (за прізвищем героя комедії М.Гоголя “Ревізор”). *Маніловщина* - пуста балаканина, безпідставне фантазерство, пасивно-благодушне сприйняття життя (за прізвищем персонажа твору М.Гоголя “Мертві душі” Манілова). *Сталінщина* - самодурство, жорстокість (за прізвищем Й.В.Сталіна).

Вправа 160. I. Одеський, паризький, прилуцький, острозький, ризький, владивостоцький, овруцький, волзький, бузький, черкаський, кагарлицький, виборзький, запорізький, страбурзький, криворізький, кременчуцький, вернигородоцький, шліссельбурзький, бангладеський, гамбурзький, легпцізький, чиказький, кавказький, карабаський, сиваський. II. Козацький, чеський, чуваський, німецький, турецький, латиський, бунтівницький, варязький, невольницький, басмацький, дворушницький, архіпелазький, казахський, таджицький, братський, лаборантський.

Вправа 162. I. Калмицькі. Чумацька. Сиваської. Пасічницький. Ткацьким. II. Грінвіцька. Магдебурзьке. Французький. III. Единбурзький. Магдебурзьким. Мандрівницька. Волзька. (Із) французьким.

Вправа 166. Жіноцтво, робітництво, парубоцтво, боягузтво, людство, дитинство, учительство, рабовласництво, чиновництво, виробництво, свідоцтво, ворожбитство, меценатство, школярство, шахрайство, браконьєрство.

Вправа 168. Ткацтво, стельмаство, кравецтво, шевство, ковальство, гончарство, бджільництво, пасічництво, птахівництво, гутництво, кішнірство, бортництво, ворожбитство.

Вправа 169. Козацтво. Вояцтво, братство. Пророцтво. Побратимство. Рабовласництво. Студенство. Птаства.

Вправа 181 I. Годинник, гривеник, водяник, гобеленник, бездзвонний, дзвіниця, священик, буквений, мученик. II. Жертвенник. Кайданники. Безталанницею. Годинник. Шибенику. Віконниць. Патронник. Злочинниця. Срібляник. Гривеник. Як утопленику. У шибеника. Іменинником. До знаменника.

Вправа 184. I. Роззява, відмінник, відділ, віддзьобати, монтонний, віддубасити, лимонний, беззвукій, балконний, віддяка, ячмінний. II. Підборіддя, зілля, відлуння, гілляччя, переживання, запитання, натхнення, безвладдя, багатоводдя, спросоння.

Вправа 185. Наприклад: беззаконня, віддзеркалення, возз'єднання, віддалення, піддашся.

Вправа 187. I. Полісся, Побужжя, Запоріжжя, Правобережжя, Закавказзя, Прихоролля, Приуралля, Прикарпаття, Сухолужжя, Середньовіччя, примирення, роззброєння, узвишся, безмежжя, пробудження, десятиріччя, узбіччя, піддашся, щеплення, бездоріжжя, осереддя. II. Заволжя, Берестя, Придніпров'я, передмістя, перехрестя, підгрунття, передвістя, милосердя, обійстя, безсмертя, передвістя, осердя.

Вправа 189. Страждань. Століть. Бездоріж. Узбереж. (Без) протиріч.

Вправа 190. Міддю, височінню, заметіллю, любов'ю, миттю, кіновар'ю, подорожжю, пригорщю, гостинністю, рідкістю, сіллю, хоробрістю, люттю, розповіддю, верф'ю, Об'ю, Руф'ю, повстю, смертю, ненавистю, молодістю, кров'ю.

Вправа 191. I. (Над) ніччю. Міддю. Каніфоллю. (З) любов'ю. Щедрістю. Кров'ю. (З) печаллю й радістю. Людяністю, незламністю. Любов'ю. II. Наполегливістю. Піччю. Риссю. Сталлю. Сіллю. Повінню. Користю. (З) кмітливістю. Бідністю, скнарістю. Кількістю, якістю. Недбалістю. (З) пекучістю.

Вправа 195. I. Проміння, зрання, сторіччя, підніжжя, привиддя, креслення, зняряддя, безлісся, піддашся, молоддю, сіллю, піччю, сумішшю, артіллю, цвіллю, річчю, блакиттю, ниттю, попідтинню, ртуттю, миттю, віддзеркалення, міжряддя, відкриття, волосся, ляний, збіжжя. II. Листя, безглуздя, безсмертя, снастю, скатертю, радістю, матір'ю, повістю, честю, сміливістю, щастя, милосердя.

Вправа 198. Широченний, здоровенний, дебеленний, густенний, тверденний.

Вправа 205. Цінність, божественність, царственість, сімлінність, вишуканість, гостинність, нез'ясованість, щоденність, нездоланність, наскінченність, неодмінність, плинність, незацікавленість, непередбачуваність.

Вправа 208. Старанно, бездиханно, гортанно, безгомінно, бездонно, бездоганно, недоторкано, недоторканно, несподівано.

Вправа 212 I. Ніцца, Міссурі, манна, ванна, марокканець, андорський, Ясси, Пікассо, пенні, Джонні, Бетті, Віллі, Аннет. II. Піца, кореспондент, папараці, новела, каравела, кілограм, баронеса, пасажир, масаж, траса, бароко, інтермецо, компрес, агресор, пано, афікс, акомпанемент, баркарола, лібрето, бестселер.

Вправа 218. Груп, примадонн, кас, донн, булл, мін, панн.

Вправа 222. I. Інновація, іннервація, ірреальність, Марокко, місто Канни, філософ Томазо Кампанелла. II. Анотація, інтонація, ілюстрація, акредитація, інтервенція, сироко, Монако, бароко, квіти кани, інтелект, целюліт, музична п'єса кампанела.

Вправа 233. I. Зберегти, зчіпляти, змолотити, змастити, зсунутися. II. Склеїти, спрямувати, сфотографувати, створити, стурбувати.

Вправа 243. Паливо, куриво, морозиво, вариво, марево, сяєво, мазиво.

Вправа 245. Бурячиння (буряковиння), гороховиння, бобовиння, картоплиння, лопушиння, шарудіння, насіння, носіння.

Вправа 247. 1. Ботвиння. 2. Гарбузиння. 3. Бурячиння. 4. Кияшиння (кукурудзиння).

Вправа 255. Вареничок, варяничка, возичок, кутичок, смичечок, кінчичок, кінчичок, горщичок, горщочок, бриличок, капелюшечок, ліжечко, дядечко, вуєчко, подушечка, копієчка, кошичок, хлопчичок, мужичок, п'яничка, полковничок, молодичка, рукавичка, мурашничок, краєчок, Марієчка, гаєчка, лушпаєчка, балалаєчка, віконечко, яєчко, словечко.

Вправа 260. Калиновий. Магнолієвий. Свинцевий. (Від) полинової. Полиневі.

Вправа 262. Гурткова робота, м'язова напруга, легенева вена, гвинтовий прес, силіцієва мікросхема, толева покрівля, толова шашка, тюлева гардина, матчевий рахунок, топазове кольє, бурштинові сережки, грушевий узвар, ревеневе варення, насінневий фонд, плечовий та вінцевий суглоби, тигрова акула, багатоківшевий екскаватор, поплавцевий датчик, тилове місто, фланелевий костюм, коренева система рослини.

Вправа 265. I. 1. Бавовниковий, порцеляновий, пасльоновий, батистовий, гужовий, віршовий. 2. Вересневий, поршневий, ранцевий, металевий, ванілевий, гребінцевий, вінцевий, почуттєвий, цибулевий, геранієвий. II. 1. Гіацинтовий, грошовий (і грошевий), казковий, паперовий, грижовий. 2. Алюмінієвий, глянцевий, песцевий, барієвий, грушевий, борщевий, овочевий, гострокінцевий, аркушевий, галузевий, взірцевий.

Вправа 269. I. Авантюризм, педантизм, грецизм, вульгаризм, русизм, аскетизм, галліцизм, II. Анахронізм, механізм, шовінізм, українізм, полонізм, жаргонізм, нігілізм, вокалізм, атавізм, брахманізм, вандалізм.

Вправа 270. I. Жанрист, белестрист, бандурист, гуморист, стажист, вітражист, фольклорист, дантист, хорист, культурист, батутист, аферист, фігурист, терорист. II. Гуманіст, бобслеїст, арабіст, віталіст, ілюзіоніст, біатлоніст, екстреміст, телефоніст.

Вправа 272.I. 1. Есеїст. 2. Візажист. 3. Окуліст. 4. Контрабандист. 5. Пацифіст II. 1. Нарцисизм (нарцизм). 2. Білінгвізм. 3. Реалізм. 4. Конформізм. 5. Паразитизм. 6. Реваншизм.

Вправа 275. I. Мундир, орієнтир, кирасир, пунктир, пасажир, монастир, дебошир, бомбардир, ранжир, батир, еліксир, балансир. II. Сувенір, ефір, конвоїр, якір, банкір, шарнір, нівелір, клавір, гарнір, бузувір.

280. Великодушний, гостелюбний, благодійний, щиросердий, вищезначений, правозахисник, сталевар, воєначальник, довготерпеливий, платіжоспроможний, мислеформуєчий, вищеперелічений, націєтворчий, милосердний, червоноогненний, горобцеподібний, всюдисущий, всесильний, мореплавець, каменеріз, мигдалеподібний, сухолистий, своєрідність, боезапас, життепис, бронемашина,

281. I. Вітрозахисний, першорядний, водосвяття, рівноправність, хмаросяг, гучномовець, бетонозмішувач, першовідкривач, віровчення, вантажовідправник, тисячолітній, взаємозалежність, короткошій. II. Волелюбний, доленосний, вогнепальний, вищезгаданий, цілеспрямований, працездатний, насіннесховище, вінценосець, бурелом, вогнегасник, коренеплід, місяцехід, хвилеріз, піснетворець, нижченазваний, мореплавець, каменеріз.

282. Горбоносий. Кривоносий. Милогубі. Сивобородий. Сивоголовий, Теплоокій.

289. Школа-інтернат, бал-маскарад, садиба-музей, вагон-ресторан, диван-ліжко, купівля-продаж, фабрика-кухня, шеф-кухар, шафа-купе, автомобіль-цистерна, трактор-тягач, кав'ярня-бар, плащ-намет.

290. Фотомодель, телешоу, дискотека, автостоп, радіостанція, мікропроцесор, веломотоспорт, радіотелескоп, суперавіалайнер, псевдовчення, псевдо-Мефістофель, псевдо-Месія, псевдопатріот.

291. І. Загальноосвітній, україномовний, широковідомий, лівобережний, водоочисний, важкодоступний, західноєвропейський, глухонімий. ІІ. Навчально-виховний, мовно-літературний, українсько-англійський, французько-італійський, всесвітньо-історичний, народно-визвольний, механіко-металургійний.

296. І. Півапельсина, півогірка, півсела, півхліба, піввідра, напівсон, напівавтомат, півдюжини, пів"яблука, півзахисник, півпальто, півгривні, піврайцентра, пів'ящика, півстоліття, піввіку, пів'ярма, піваркуша, півгодини. ІІ. Пів-Америци, пів-Димера, пів-Семенівки, пів-Петра, пів-Ялти, пів-Австралії, пів-України пів-Львова, пів-Ялти, пів-Ясенуватої, пів-Гданська, пів-Юрмали.

302. МАГАТЕ – Міжнародне агентство по атомній енергії. НАН – національна академія наук. УАПЦ – Українська автокефальна православна церква. КНУ – Київський Національний університет, НДІ – науководослідний інститут, НСПУ – Національна спілка письменників України. КБ – конструкторське бюро, ПО – промислове об'єднання, ВНЗ – вищий навчальний заклад. ІТ – інформаційні технології. ПДВ – податок на додаткову вартість. ДТП – дорожно-транспортна пригода.